

Єврейське життя в Україні: досягнення, складнощі та пріоритети після падіння комуністичного режиму до 2013 року

Дарина Привалко

Інститут єврейських політичних досліджень (JPR) — незалежна дослідницька, консалтингова й аналітична організація в місті Лондоні. Метою JPR є розширення перспективи єврейських громад у Великій Британії та всією Європою шляхом проведення досліджень та розробки політики у партнерстві з тими, хто має найкращу змогу впливати на єврейське життя.

Автор

Дарина Привалко нині є аспірантом Національної академії педагогічних наук України. Тема її кандидатської дисертації: «Неформальна освіта для дорослих в Ізраїлі». Вона має досвід щодо проведення соціальних досліджень для різних громадських організацій в США, Європі та Ізраїлі, й сьогодні має широке визнання як експерт у сфері життя єврейських громад України. Паралельно з академічною роботою, вона очолювала різні посади в єврейських організаціях та є засновником Центру єврейського освітнього туризму в Україні — «JUkraine».

Консультант

Др. Бетсі Гідвіц, консультант з проведення досліджень та співавтор, є членом спостережної ради при Єрусалимському центрі громадських справ, була фахівцем по СРСР при департаменті авіонавтики Массачусетського технологічного інституту. Здійснила значну роботу з вивчення розвитку життя єврейських громад в Україні, цитати саме з цієї роботи, з дозволу автора, використані у звіті.

JPR висловлює подяку директору Центру юдаїки (Київ) **Леоніду Фінбергу** та редактору **Тетяні Шкарупі** за сприяння у підготовці українського тексту Звіту

Серійний редактор

Д-р Джонатан Бойд — виконавчий директор JPR / Інституту єврейських політичних досліджень та фахівець з галузі вивчення сучасного єврейства.

Директор проекту

Джудіт Рассел — директор з розвитку JPR/ Інституту єврейських політичних досліджень.

JPR висловлює щирі вдячність **Фонду Ротшильда (Ханадів) Європа** за щедру фінансову підтримку цього проекту.

Єврейське життя в Україні: досягнення, складнощі та пріоритети після падіння комуністичного режиму до 2013 року.

Дослідження для створення звіту про єврейське життя в Україні почалося в лютому 2011 року і було завершено у вересні 2013. Тому думки і погляди, викладені у звіті, не відображають нещодавні події, що відбулися в країні протягом останнього тривожного періоду.

Події в Україні, зокрема в Криму, стрімко розвиваються, змінюються щодня. Таким чином, віддаючи звіт до друку, ми згадаємо кризу лише в загальних рисах і зробимо припущення щодо її впливу та потенційних наслідків для євреїв України. Однак ми вирішили опублікувати цей звіт, оскільки наявний огляд історії останніх двадцяти років, представлені в ньому складнощі та висновки, що запропоновані стосовно майбутнього єврейського життя в Україні, лишаються істинними.

Зміст

Від редактора	3
1. Основні дані про євреїв та єврейські організації України.	6
1.1 Україна: демографічний профіль	6
1.2 Історія євреїв в Україні	6
1.3 Єврейське населення сучасної України	7
1.4 Зовнішні та внутрішні фактори, що мали вплив на чисельність єврейського населення за радянських часів	8
1.5 Єврейське населення України в 1989–2000 рр.	9
1.6 Єврейське населення України від 2001 р. до сьогодні	13
1.7 Загальна інформація про єврейські організації України	14
2. Основні досягнення і віхи протягом останніх двох десятиліть	17
3. Основні благодійні інвестиції протягом останніх двадцяти років	19
3.1 Ключові інвестиції в інфраструктуру	19
3.2 Інвестиції у галузі соціального захисту	19
3.3 Інвестиції у галузі освіти та культури	20
3.4 Єврейська культура	20
3.5 Єврейське релігійне життя	20
3.6 Інші ключові інвестиції	21
4. Життя єврейських громад та організацій	22
4.1 Релігійні організації та релігійне життя	22
4.2 Єврейська освіта	24
4.3 Академічна юдаїка	28
4.4 Єврейська культура	30
4.5 Збереження єврейської спадщини	32
4.6 Залучення до життя громади молоді (18–35 років)	37
4.7 Розвиток лідерства	40
4.8 Інновації та соціальне підприємництво	42
4.9 Фінансування життя громад та філантропія	44
4.10 Соціальні благодійні програми: діти і люди похилого віку	48
4.11 Боротьба з антисемітизмом і антиізраїльськими настроями	50
4.12 Ізраїльська освіта, піар та алія (репатріація в Ізраїль)	52

5. Висновки та рекомендації	55
Рекомендація 1	55
<i>Робота зі створення єдиної організаційної структури для розвитку єврейського життя в Україні</i>	
Рекомендація 2	55
<i>Досягнення фінансової стабільності</i>	
Рекомендація 3	56
<i>Посилення єврейської освіти</i>	
Рекомендація 4	57
<i>Збереження єврейської спадщини України і спрощення доступу до неї</i>	
Рекомендація 5	57
<i>Запобігання антисемітизму</i>	
Додаток А: Карта офіційно зареєстрованих єврейських релігійних громад в сучасній Україні	59
Додаток В: Єврейські організації в Україні	60

Від редактора

Упродовж більш ніж двох десятиріч після падіння комуністичного режиму в Східній та Центральній Європі відбулися значні політичні, економічні та соціальні зміни. Ці події неминуче вплинули на євреїв, які живуть у цих країнах. Становлення демократії та інтеграції до Європейського Союзу, зростання популізму, значні демографічні зміни та глобальна рецесія мали свій вплив на єврейські громади усю Європу. Усі ці фактори зумовили необхідність чіткої ідентифікації та сучасного аналізу швидкозмінних потреб і складнощів, з якими стикаються єврейські громади Східної та Центральної Європи сьогодні.

Зважаючи на це, ми публікуємо звіт, четвертий із серії вивчення розвитку життя єврейської громади Східної та Центральної Європи після падіння комунізму. Цей звіт зокрема присвячений Україні; три попередніх звіти, що були присвячені Польщі, Угорщині та Німеччині, вже опубліковані.

У витоків проекту стояли дві організації: Інститут єврейських політичних досліджень (JPR) і Фонд Ротшильда (Ханадів) Європа (RF(H)E). Лондонський дослідницький, консалтинговий та аналітичний інститут (JPR) протягом десятиріч перебуває в авангарді досліджень у галузі життя єврейської громади Великої Британії. Його робота перш за все зосереджена на євреях Великої Британії, однак, Інститут має постійну зацікавленість у вивченні єврейського життя всієї Європи. До його публікацій належать: «Реституція єврейського майна та матеріальні позови у Східній Європі та країнах колишнього СРСР» (1993), «Нова єврейська самосвідомість в Європі після 1989 р.» (1996), «Єврейська культура у Європі сьогодні: пілотний проект» (2002), «Євреї та єврейство в сучасній Угорщині: результати соціологічних досліджень» (2004), «Голоси на підтримку *ResPublica*: загальне благо в Європі» (2006–2009). Нещодавно JPR отримав масштабне завдання від Європейського Союзу провести паневропейське дослідження, присвячене сприйняттю євреїв і прикладам прояву антисемітизму. Результати цього дослідження були опубліковані в листопаді 2013 року Агентством Євросоюзу з фундаментальних прав. JPR також виявляє постійну зацікавленість до єврейської культури в Європі, та виступив співзасновником Європейської асоціації

єврейської культури, з якою підтримує тісні зв'язки.

Місією Фонду Ротшильда (Ханадів) Європа (видалити Фонду... Європа?) (RF(H)E) є збереження та захист єврейської спадщини в Європі, заохочення та поширення освіченості, розповсюдження наукових знань, зміцнення єврейського життя в Європі. Грантові програми Фонду мають три мети: підтримувати та розвивати талановитих, підготовлених фахівців, щоб надати гарантію безпеки і захисту єврейської спадщини, що зберігається в архівах, бібліотеках і музеях Європи, а також надати широким верствам населення доступ до нього; підтримувати та сприяти розвитку академічної юдаїки в Європі, шляхом фінансування окремих вчених, університетських факультетів, академічних та наукових конференцій; надати змогу громадам вивчати власну єврейську спадщину та поширювати свої дослідження серед широкої аудиторії. Президентом Фонду є Лорд Ротшильд, головою Опікунської ради — Віктор Бланк, а виконавчим директором — Саллі Берковіц.

Обидві організації — JPR та RF(H)E — самостійно дійшли висновку, що настав час переосмислити єврейське життя в Східній та Центральній Європі, та під час кількох дискусій вирішили стати партнерами в цьому проекті. Нашою спільною метою є створення серії портретів єврейського життя в різних країнах даного регіону, для того, щоб надати змогу читачам як тим, які належать до самої громади, так і зовнішнім спостерігачам поміркувати на тему досягнень, складнощів і пріоритетів кожної громади. JPR розробив початкову заявку на здійснення проекту, котру, в свою чергу, уточнив та вдосконалив RF(H)E. Упродовж всього цього процесу на JPR було покладено повну відповідальність щодо всіх питань, пов'язаних з проведенням досліджень, в той час як RF(H)E виступав незмінним джерелом порад, консультацій та підтримки.

Ми хотіли б висловити подяку Опікунам Гуманітарного Трасту за підтримку цього проекту. Я особливо вдячний за допомогу моїм колегам з JPR, Лені Стенлі-Клемп, Джудіт Рассел і Річарду Голдстейну. Лена блискуче виконувала роль менеджера проекту на ранніх стадіях

цієї ініціативи, а Джудіт і Річард відігравали провідну роль у подальших етапах його реалізації, а також здійснювали підтримку на завершальному етапі перекладу, редагування та верстки. Без їх напруженої праці, самовідданості та уваги до деталей видання цього звіту було би неможливим.

Залучаючи працівника для виконання досліджень, ми шукали фахівця з досвідом роботи в цій галузі, блискучими відгуками щодо проведення ним якісних досліджень та здатністю зрозуміти і проаналізувати конкретні властивості, відмінні риси єврейського життя, демонструючи при цьому розуміння предмета, незалежність думки і чуткість сприйняття. У конкретному випадку створення цього звіту, присвяченого Україні, ми залучили до роботи Дарину Привалко, колишню киянку, яка брала активну участь в житті єврейської громади України, з перших етапів її сучасного відновлення після розпаду Радянського Союзу. На ранніх етапах своєї кар'єри Привалко очолювала посади регіонального директора з розвитку Гілея СНД та віце-президента з фандрейзингу Російського Єврейського Конгресу. Після репатріації до Ізраїлю вона зберегла свої тісні зв'язки з єврейською громадою України як засновник Центру єврейського освітнього туризму в Україні, «JUkraine». Основною метою центру є відкриття доступу до скарбів єврейської спадщини України для відвідувачів з усього світу. Нині Привалко є аспірантом Національної академії педагогічних наук України, вона провела низку соціологічних досліджень для різних громадських організацій в СНД, Європі та Ізраїлі, і сьогодні здобула широке визнання як експерт у галузі життя єврейської громади України.

Консультантом у цьому дослідженні виступала Др. Бетсі Гідвідц, яка здійснила значну роботу з вивчення розвитку життя єврейських громад в Україні. Вона раніше була фахівцем по СРСР при департаменті аеронавтики Массачусетського технологічного інституту.

Метою дослідження було знайти відповідь на чотири ключові питання у різних сферах єврейського життя:

- i. Якими були основні віхи та досягнення за більш ніж два десятиріччя життя громади?
- ii. Які благодійні внески та інвестиції (місцеві, національні, регіональні і паневропейські) протягом того самого періоду заслуговують на особливу увагу через їх істотний позитивний вплив або у зв'язку з тим, що не було досягнуто бажаного результату?
- iii. Які основні складнощі стоять сьогодні перед громадою?
- iv. Які ініціативи та інвестиції є першочерговими та найбільш необхідними для зміцнення громад в майбутньому на місцевому, національному, регіональному і паневропейському рівні?

Зокрема, були досліджені такі сфери єврейського життя:

- Єврейське релігійне життя;
- Єврейська освіта (формальна і неформальна);
- Розвиток єврейської культури;
- Академічна юдаїка;
- Збереження єврейської спадщини;
- Залучення до життя громади молоді (18–35);
- Розвиток лідерства;
- Інновації та соціальне підприємництво;
- Фінансування життя громад та філантропія;
- Соціальні благодійні програми: діти і люди похилого віку;
- Протидія антисемітизму;
- Проізраїльська освіта, піар та алія (репатріація в Ізраїль).

нарешті, дослідження надає стислий аналіз доступних демографічних даних, релевантних соціальних питань всередині громади, а також більш широкого політичного контексту, що має на меті допомогти читачеві найкраще зрозуміти громаду.

Дослідження для створення звіту щодо єврейського життя в Україні розпочалося в лютому 2011 року і добігло кінця у вересні 2013. Через це звіт не містить висвітлює реакції на демонстрації, що прокотилися країною на початку 2014 року. Хвиля протестів викликала відхилення урядом України угоди з Європейським Союзом, на користь зміцнення

зв'язків із Росією, що згодом призвело до відставки прем'єр-міністра Миколи Азарова та його кабінету.

У дослідженні були використані такі кількісні методи: було проведено двадцять одне інтерв'ю і п'ять фокус-груп, тривалістю від одної до трьох годин. Дані, зібрані таким чином, мають вагу і достовірність, оскільки особистості, обрані як респонденти, відіграють помітну роль у житті єврейських організацій та громад, володіють знаннями по декількох із цих ключових тем, та водночас, на думку дослідників, з великою долею вірогідності залишаться в досяжному майбутньому за кермом життя єврейської громади. Під час аналізу ми прагнули забезпечити висвітлення фундаментальних точок зору та розбіжностей між ними, а також надати пропозиції щодо альтернативних шляхів руху вперед, як це було запропоновано респондентами. Включення нами в звіт чисельних цитат має бути інтерпретовано не як прихильність до певної точки зору, а скоріше як ілюстрація поглядів, які, на нашу думку, варто зазначити в цьому звіті. Більше того, ці цитати не повністю віддзеркалюють всі існуючі думки. Оскільки це дослідження проводилося з обмеженою кількістю інтерв'ю, цей звіт висвітлює тільки ті питання, які були порушені респондентами. У зв'язку з чим цей звіт слід розглядати як шлюзу до розуміння певних ключових моментів в житті сьогоднішньої єврейської громади України. Це скоріше первинний путівник, а не повна вичерпна оцінка ситуації.

Незважаючи на те, що зазначення авторства кожної з наведених цитат, можливо, додало

би розуміння контексту, ми свідомо зберегли анонімність висловлювань, аби забезпечити респондентам змогу почувати себе вільно і відверто та безпосередньо висловлювати свої думки. Ми сподіваємося і віримо, що результатом нашої роботи є яскравий і глибокий портрет єврейського життя в Україні, яке обіймає численні аспекти цього життя, і водночас надає чіткий перелік рекомендацій з приводу того, як сучасна спільнота може найкращим чином відповідати на широкий спектр завдань, що постають перед нею.

Спільно з Фондом Ротшильда (Ханадів) Європа, ми сподіваємось, що цей звіт, разом із іншими у цій серії, буде провідником для всіх, хто хоче зрозуміти єврейське життя в Європі, взяти участь у його розвитку або інвестувати у його майбутнє. Звіт призначений для фахівців громад, що спеціалізуються у галузі розвитку та фандрейзинга, для національних та міжнародних донорів та фондів, лідерів громад, дослідників, вчених та, врешті, для самих громад. Ми плануємо поширювати ці звіти, щоб підвищити рівень знань та розуміння поточних питань і проблем. Ми щиро сподіваємось і віримо, що всі звіти у цій серії допоможуть всім зацікавленим сторонам відкрити нові глибини розуміння сутності процесів громад, розробити нові ідеї для проведення політики і, як наслідок, зробити нові ефективні інвестиції в кожному з громад.

Д. Джонатан Бойд
Виконавчий директор JPR
Інститут єврейських політичних досліджень

1 Основні дані про єврейське населення та єврейські організації України.

1.1. Україна: демографічні показники

Україна — одна з найбільших країн Європи, з територією 603.628 км кв. Україна межує з Росією на півночі та сході, Білорусією на півночі та Польщею, Словаччиною і Угорщиною на заході. На півдні Україна межує з Румунією, Молдовою, а також берегами Чорного та Азовського морів.

До складу України входять двадцять чотири області, Автономна Республіка Крим та два міста з особливим статусом — Київ та Севастополь. Контроль над Кримом та Севастополем наразі є приводом для суперечок.

Станом на середину 2012 року загальна чисельність населення України складала 44.854.065 осіб, що виявляє зниження чисельності з 53 мільйонів чоловік в 1991 році. У середині 2012 року орієнтовний рівень народжуваності був 9,6 на 1000 осіб, рівень смертності 158 на 1000 осіб. Середня тривалість життя при народженні оцінювалась, як 63,1років для чоловіків і 74, 8 для жінок¹.

Орієнтовна чисельність населення найбільших міст України в середині 2012 року: Київ, 2.779.327; Харків, 1.470.902; Дніпропетровськ, 1.008.065; Одеса, 1.029.049; Донецьк, 1.016.194; і Запоріжжя, 815.256.

1.2. Історія євреїв України

Ідея чітко відокремленого українського єврейства є відносно новим феноменом. Україна була самостійною політичною одиницею лише протягом короткого проміжку часу — в кінці Першої світової війни, і знову після 1991 року. Історично, єврейські громади у різних регіонах України звичайно ідентифікували себе з правниками та вищими класами таких країн, як Росія, Польща, Австро-Угорська Галичина тощо, і дуже рідко вживали під час спілкування українську мову.

Малюнок 1. Карта України

Єврейські поселення в Україні траплялися вже у восьмому столітті, а можливо, й раніше, у більш давні часи. Під час Хазарського Каганату євреї жили вздовж берегів Дніпра (була інша назва), а також в південно-східній частині України та в Криму. Хозарська Імперія на піку свого процвітання у восьмому–десятому столітті займала територію від північного узбережжя Чорного та Каспійського морів до Києва на заході. В Хазарію починають стікатися єврейські біженці з Візантії, Персії, Месопотамії, рятуючись від переслідування з боку християн по всій Європі. Хазари дозволяли євреям безперешкодно сповідувати свою релігію, одружуватись з жителями Хазарського Каганату. Згодом верхівка та знать Каганату наворачтаються до іудаїзму, перейнявши релігійні звичаї та ритуали євреїв, включаючи читання Тори, дотримання Шаббату та кашруту, а також взяли іврит за основу для офіційної писемності.

У 1241 році Хазарія зазнала поразки від монголо-татар, і центром єврейського життя стає Польща. Пізніше євреї із західних регіонів Польщі переїхали в Україну, завдяки економічним можливостям, що виникли через зростаючий вплив Польщі, який особливо збільшився в XVI столітті у результаті формування Речі Посполитої — федерації

1 Див.: Індекс Мунді (www.indexmundi.com/ukraine)

Королівства Польського та Великого князівства Литовського.

До кінця на 1500-х років на території України жили близько 45.000 євреїв. Польська знать запросила євреїв допомогти у керуванні своїми маєтками і розвитку економіки регіону. Євреї також брали участь у виготовленні та продажу алкогольних напоїв, дрібним виробництвом, цукровою та буряковою галуззю, ремеслами і торгівлею. Оскільки євреї виконували функції керуючих маєтками і збирачів податків, фермери переносили на них своє презирство і обурення проти землевласників

У 1648 році козаки, на чолі з Богданом Хмельницьким, вступили у війну проти панування Польщі в Україні, та об'єктами їх ненависті стали у рівній мірі як поляки, так і євреї. До того часу єврейське населення збільшилося до, принаймні, 150.000 осіб. Деякі з польських євреїв зуміли втекти, але більшість було звирьски вбито. Кількість загиблих під час повстання та подальших війнах досягла близько 100.000, було знищено близько 300 єврейських громад. У результаті війни Росія посіла місце Польщі як домінуюча сила, коли Хмельницький 1654 року переконав козаків присягнути на вірність російським царям. Антисемітизм загострився після приєднання України до Росії і досяг свого піку в 1791 році через введення Російською імператрицею Катериною II сумновідомої смуги осілості, яка зрештою була розширена та охопила більшу частину території сучасної України.

Євреїв на українських землях стали прабатьками цілих напрямів та явищ, що мали вплив на єврейство усього світу.

У вісімнадцятому столітті на Поділлі виник Хасідизм. Вчення Ізраїля Бен-Еліезера (Баал Шем ТОВ, 1698–1760) мало глибокий вплив на євреїв цього регіону. Його учні, такі як Дов Бер, Маггід із Межирича та Яків Йосеф з Полонного допомогли поширити ідеї і погляди Баал Шем Това, його новий підхід до практики єврейського містицизму в центральних регіонах України та південному сході Польщі. У XIX столітті кілька міст стали важливими осередками єврейської видавничої справи. Україна побачила розвиток значних сіоністських груп, у тому числі Ховевей Ціон («Ті, що люблять Сіон») і Білу. Одеса

стала центром Хаскали (єврейської просвіти), літератури мовою іврит та ідиш, традиційних єврейських знань та сіонізму, а також єврейської торгівлі і промисловості. В Україні процвітали театр і література мовою ідиш. Багато хто з ранніх ізраїльських письменників, які писали івритом, народилися й отримали освіту там.

До середини 1800-х років на території України, що була під владою Росії, мешкало майже 600.000 євреїв. Набагато більше євреїв проживало у регіонах сучасної України, котрі на той час належали Австро-Угорській імперії. За даними російського перепису населення 1897 року, в регіонах, що відносяться до сучасної України, було 1.927.268 євреїв, 9,2% від загальної кількості населення.

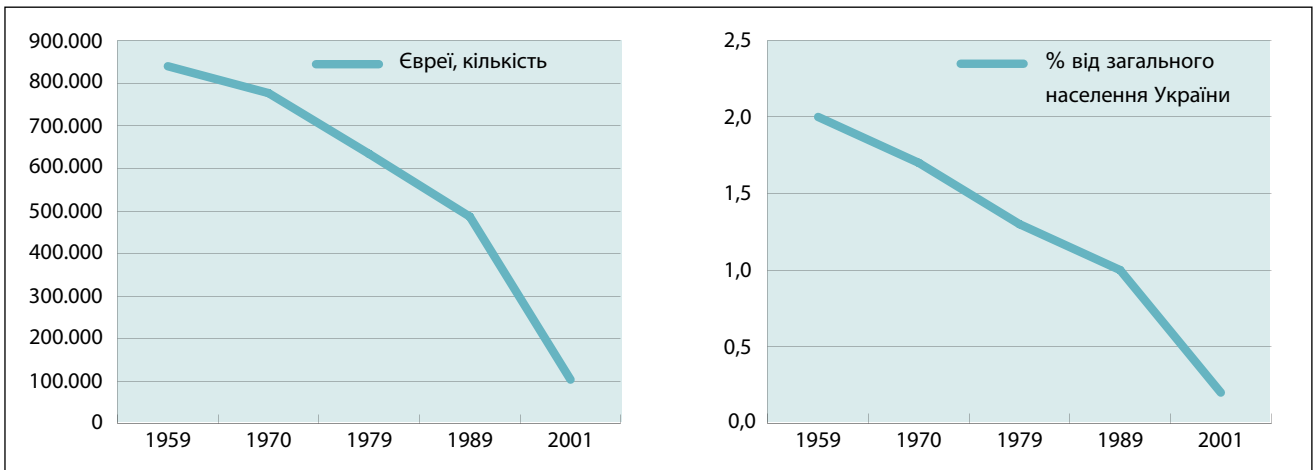
У 1881–1884 рр. всіма регіонами України прокотилася хвиля погромів. Проте найжорстокіші погроми з часів повстання Богдана Хмельницького у 1648 році відбулися під час громадянської війни та короткого періоду незалежності України між 1918 і 1920 рр. У липні 1917 року євреї нарешті отримали рівні права з більшістю українців, однак, після того Білі (опоненти більшовиків) та армії українських націоналістів, а також місцеве ополчення, спричинили криваві погроми, що нараховували тисячі жертв.

У період фашистської окупації в Україні кількість жертв Айнзацгруп і місцевих нацистських колабораціоністів сягала близько мільйона євреїв. Найбільш сумнозвісне масове вбивство євреїв сталося у Бабиному Яру, на околиці Києва, де під час лише однієї операції 29–30 вересня 1941 року було вбито 33.771 євреїв.

1.3. Єврейське населення сучасної України

За офіційними даними радянських та українських переписів 1959–2001рр. Простежується загальне зниження абсолютної та відносної кількості єврейського населення України. Найсвіжішим джерелом офіційних статистичних даних стосовно євреїв України є перепис населення 2001 року, згідно з яким етнічні євреї складають 0,2% населення, або 103.591. Розмір і склад єврейського населення відображає безперервну взаємодію різних факторів як зовнішніх, так і всередині єврейської громади. Визначення кількості євреїв у

Малюнок 2. Зниження кількості єврейського населення в Україні, 1959–2012 рр.

колишньому СРСР і в сучасних пострадянських державах часто є спірним завданням, коли офіційні державні дані часто підлягають сумніву, і всі дослідження ще більше ускладнюються відмінностями у визначенні приналежності до єврейського народу.

1.4. Зовнішні та внутрішні фактори, що мали вплив на розмір єврейського населення за радянських часів²

За радянських часів на єврейське населення України суттєвий вплив мали великі геополітичні та соціально-економічні зміни. По-перше, у результаті політики Сталіна, спрямованої на переселення в 1920–30-ті роки (створення єврейських сільськогосподарських поселень — колгоспів), в Україні опинилося більше ніж 70.000 євреїв з усього СРСР, особливо з Білорусії³. По-друге, після розпаду Польщі в 1939 році та анексії Західної України Німеччиною, єврейське населення України досягло трохи більше ніж 1,5 мільйонів осіб, що складало три відсотки від усього населення України⁴. Під час Другої світової війни близько третини єврейського населення України (від 350.000 до 500.000 осіб) було евакуйовано⁵, а майже один мільйон

українських євреїв убили нацисти⁶. Упродовж післявоєнного періоду простежувались подальші переміщення населення СРСР, частково зумовлені небажанням євреїв, які пережили Голокост, повертатися до своїх рідних міст через побоювання зіткнення з ворожістю нових мешканців покинутого ними житла⁷, а також у зв'язку з репатріацією близько 40.000 бувших польських громадян, значну частину яких склали євреї⁸. Нарешті, приєднання Криму до України 1954 року, де на той час проживало 26.374 євреїв (згідно з переписом 1959 р.), а також велика кількість караїмів, які, на відміну від ашкеназійських євреїв, уникнули систематичної ліквідації за часів Голокосту, тому що нацисти визнали їх євреями за віросповіданням, а не за расовими ознаками.

Згідно з Павлом Поляном період 1948–1985 років був часом «Еміграції холодної війни» з СРСР, коли право на виїзд з країни неохоче, але все-таки надавалося, представникам трьох етнічних груп: євреям, німцям та вірменам⁹. Хайтман стверджує, що найбільш активними у своєму бажанні емігрувати виявилися євреї з Грузії, республік

2 Офіційні дані перепису населення СРСР 1959, 1970, 1979, 1989 років і незажого перепису населення України 2001 року.

3 Бугай Н. Ф. «20–50-е годы: Переселение и депортация еврейского населения СССР». (1993) (російською мовою). http://ldn-knigi.lib.ru/R/Evr_1920-50.pdf.

4 Грегоревич А. «Друга світова війна в Україні». Передруковано з Форуму Українське рев'ю, № 92, весна 1995 року. Також: www.infoukes.com/history/ww2/page-25.html.

5 *Ibid.* Там само

6 Левін Н. «Євреї в СРСР з 1917 року: парадокс виживання»; Нью-Йорк: Нью-Йорк Юніверситі Пресс. (1998).

7 Грегоревич А. «Друга світова війна в Україні». Див. також: www.yadvashem.org.

8 Бугай Н. Ф. «20–50-е годы: Переселение и депортация еврейского населения СССР». (1993) (російською мовою). http://ldn-knigi.lib.ru/R/Evr_1920-50.pdf.

9 Полян П. «Еміграція: хто та коли в ХХ столітті залишав Росію» Надруковано в: Росія та її регіони у ХХ столітті: території — розселення — міграції / За ред. О. Глезер та П. Поляна. М.: ОДІ, 2005 с. 493–519. Див.: <http://demoscope.ru/weekly/2006/0251/analit01.php>

Таблиця 1. Еміграція євреїв, німців вірменів з СРСР (1948–1985)

Періоди	Євреї,		Німці,		Вірмени,		Всього,		В середньому
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	
1948–1970	25.200	8,7	22.400	21,4	12.000	23,0	59.600	13,3	2.700
1971–1980	248.900	85,8	64.200	61,1	34.000	65,5	347.000	77,7	34.700
1981–1985	15.900	5,5	18.400	17,5	6.000	11,5	40.300	9,0	8.000
Усього	290.000	100,0	105.000	100,0	52.000	100,0	447.000	100,0	-

Балтії та Західної України. Саме ці люди надали поштовх для формування руху відмовників¹⁰.

Незважаючи на відсутність точних даних, що відображають кількість євреїв, які залишили певні території сучасної України протягом цього періоду, таблиця 1 надає більш загальну картину єврейської еміграції з Радянського Союзу порівняно з двома іншими національними меншинами. Загальна кількість євреїв, які емігрували з СРСР (290.000) певною мірою пояснює різке падіння кількості єврейського населення, що було зафіксовано переписами населення СРСР 1959 та 1979 років¹¹.

Подальші коливання відбулися вже у пострадянські часи. Після розпаду Радянського Союзу багато євреїв емігрували, зокрема з України; і їх від'їзд було частково зумовлено політичною та економічною нестабільністю. З іншого боку, діяльність міжнародних єврейських організацій та фондів, намагаючись відродити спільноти, сприяла процесу відновлення єврейського життя, що практично було знищене протягом попереднього десятиліття. Сьогодні є три визначальні фактори зміни кількості єврейського населення: баланс народжуваності та смертності, міграції та зміни в єврейській ідентичності та самоідентифікації.

10 Хайтман С. Третя Радянська еміграція: німецька, єврейська та вірменська еміграція з СРСР після Другої світової війни. (1987). Див.: Berichte des Bundesinstituts für ostwissenschaftliche und internationale Studien №21, с. 24.

11 Хайтман С. Третя Радянська еміграція: німецька, єврейська та вірменська еміграція з СРСР після Другої світової війни. (1987). Див.: Berichte des Bundesinstituts für ostwissenschaftliche und internationale Studien №21, с. 24.

1.5. Єврейське населення в 1989–2000 рр.

Згідно з останнім переписом населення СРСР, що був проведений 1989 року, 486.000 осіб в Україні ідентифікували себе як євреї. Зазвичай, це були люди, чиї батьки обоє були єврейського походження, й ті, у кого у внутрішніх радянських паспортах у графі «національність» було зазначено «єврей». Ця приблизна кількість розглядається як «ядро» єврейського населення України¹².

Важливо відзначити офіційну радянську систему етнічної класифікації. Етнічне походження кожного радянської громадянина було вказане в його внутрішньому паспорті після досягнення ним 16-річного віку. Будь-якій людині, яка народжена у двох єврейських батьків, не було іншого вибору як бути зареєстрованою як єврей, часто не бажаючи того. Таким чином радянська влада, на відміну від задекларованої мети загальної асиміляції, фактично зберегла радянське єврейство шляхом маркування кожного єврея індивідуально. Тільки діти, народжені у змішаних шлюбах, мали змогу вибирати для себе етнічну приналежність того чи іншого з батьків, і більшість з них віддавали перевагу етнічному складу батьків неєврейського походження¹³.

Тому демографи пропонують «розширення коефіцієнтів» ядра в 1,5–2,5 рази. З цього можна зробити висновок, що в 1989 році, «розширене

12 Зісельс Й. «Єврейська громада України: Її стан та перспективи». Вайнер, М. (1999). Єврейські корні в Україні та Молдові. Шляхи до коренів. FoundationInc. Див.: <http://www.rtrfoundation.org/webart/UK-arch-Ch5Zissels.pdf>.

13 Марк Толтс. «Змішані шлюби та пострадянська алія». Райнхарц С. та ДеллаПергола С. (2009). Єврейські змішані шлюби у світі. Транзакція, стор. 89–104.

Таблиця 2. Коливання розміру «ядра» єврейського населення України згідно з офіційними даними Державного Комітету Статистики України (1989–2001)¹⁵

Україна	Кількість станом на 01 січня	Емігранти	Іммігранти	Смертність	Народжених від матері-єврейки		
					Усього	Батько єврей	Батько не-єврей
1989–2001		291.704	6.882	87.336	12.423	5.383	7.045
1989	487.300	17.600	100	11.054	2.919	1.552	1.367
1990	460.298	51.800	250	10.578	2.064	951	1.113
1991	399.121	45.061	322	9.629	1.618	695	923
1992	345.448	26.830	665	9.479	1.342	679	663
1993	310.483	21.622	639	9.123	1.134	546	588
1994	280.923	28.306	588	8.449	918	448	470
1995	245.204	23.857	1.037	7.305	717	167	550
1996	215.246	20.493	791	6.119	638	151	487
1997	189.576	15.924	711	4.898	576	104	472
1998	169.569	11.550	533	3.912	291	50	241
1999	154.690	12.087	457	2.828	134	25	109
2000	140.257	9.859	426	2.262	72	10	62
2001	128.572	6.715	363	1.700	Н/Д	5	Н/Д
2002	120.525	Н/Д	Н/Д	Н/Д	Н/Д	Н/Д	Н/Д

Н/Д — немає даних

населення» євреїв України нараховувало понад 1 млн людей, які, разом з їх неєврейськими родичами, збільшували цю орієнтовну кількість до 1,2–1,3 млн¹⁴.

Таблиця 2 показує загальне коливання «ядра» єврейського населення України в 1989–2001, відповідно до офіційної статистики.

Малюнок 3 показує, що загальна тенденція народжуваності серед євреїв має негативну спрямованість. Частка дітей, народжених у змішаних шлюбах, збільшилася порівняно з родинами, де обидва батьки є євреями, однак, в обох випадках переважає тенденція низької народжуваності.

Негативна тенденція простежується також у співвіднесенні між народжуваністю та смертністю єврейського населення.

На підставі даних у таблиці ми можемо оцінити, що протягом останнього десятиліття «природний спад» єврейського населення становив понад 70 тисяч осіб. Малюнок 4 показує динаміку народжень і смертей, хоча кількість загиблих послідовно зменшується, вона чітко перевищує кількість народжень за той самий період. Зниження кількості смертей можна віднести, перш за все за рахунок високого рівня еміграції на початку 90-х, коли цілі сім'ї залишали Україну, і зокрема євреї старшого покоління.

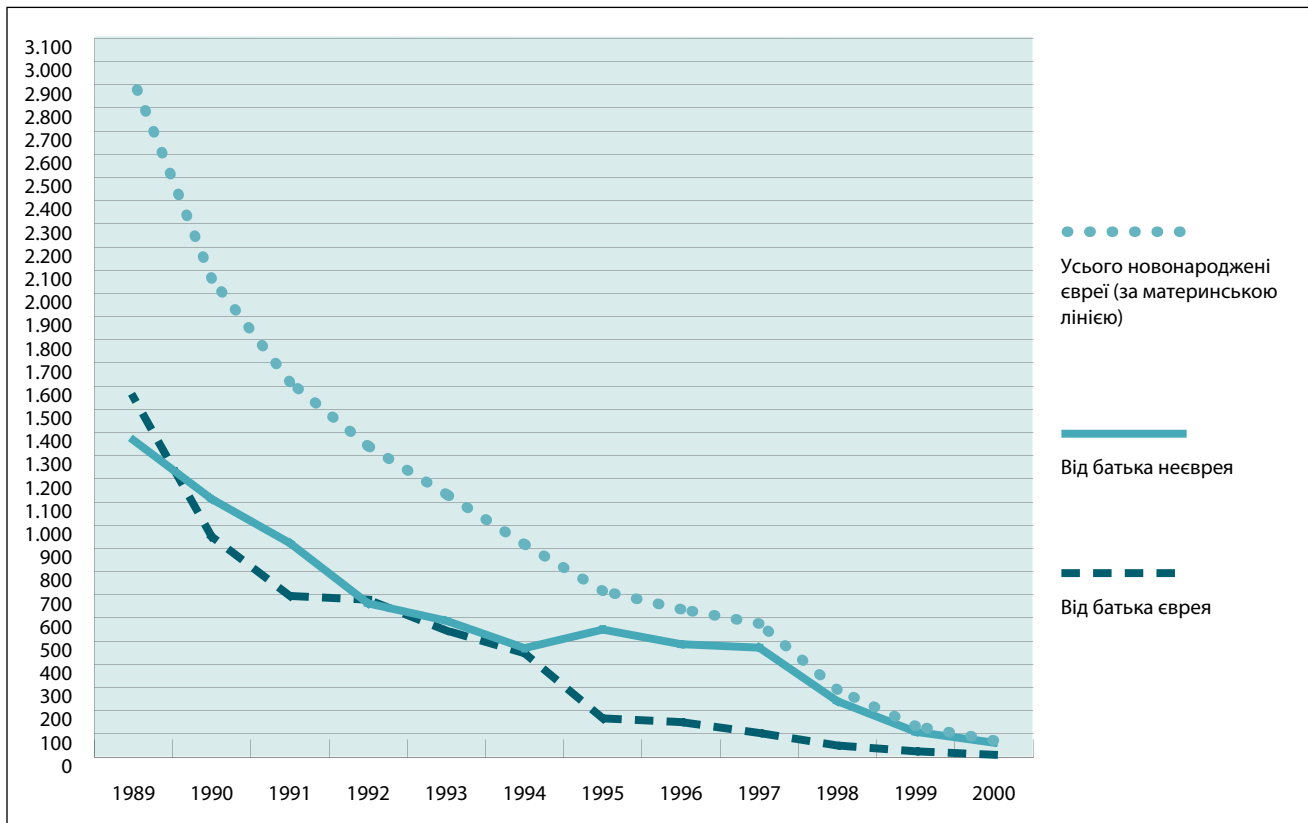
Між 1989–2002 роками більш ніж 1.500.000 колишніх радянських євреїв та їх рідних емігрували в різні країни за межами СРСР. Більшість емігрантів (біля 940.000 осіб, або 62%) виїхали до Ізраїлю, а інші розподілилися, здебільшого, між Сполученими Штатами Америки та Німеччиною¹⁶. Високий показник змішаних шлюбів є спадщиною, яку Україна отримала від Радянського Союзу.

14 Зісельс Й. «Єврейська громада України», op.cit. цитата.

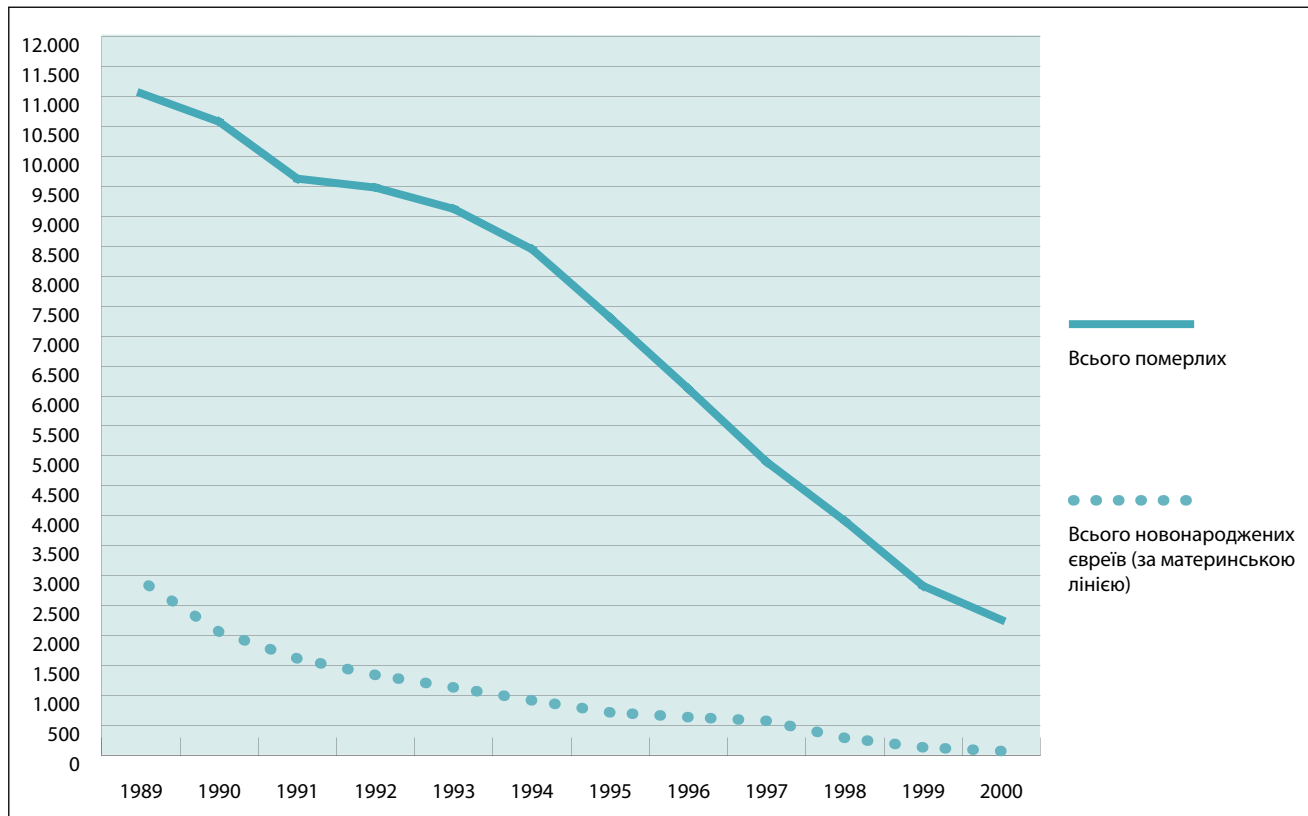
15 Ibid. Там саме.

16 Толтс М. «Змішані шлюби», стор. 89–104.

Малюнок 3. Зниження рівня народжуваності серед євреїв (за материнською лінією)

Малюнок 4. Зміни у кількості євреїв: народжених (за материнською лінією) і померлих

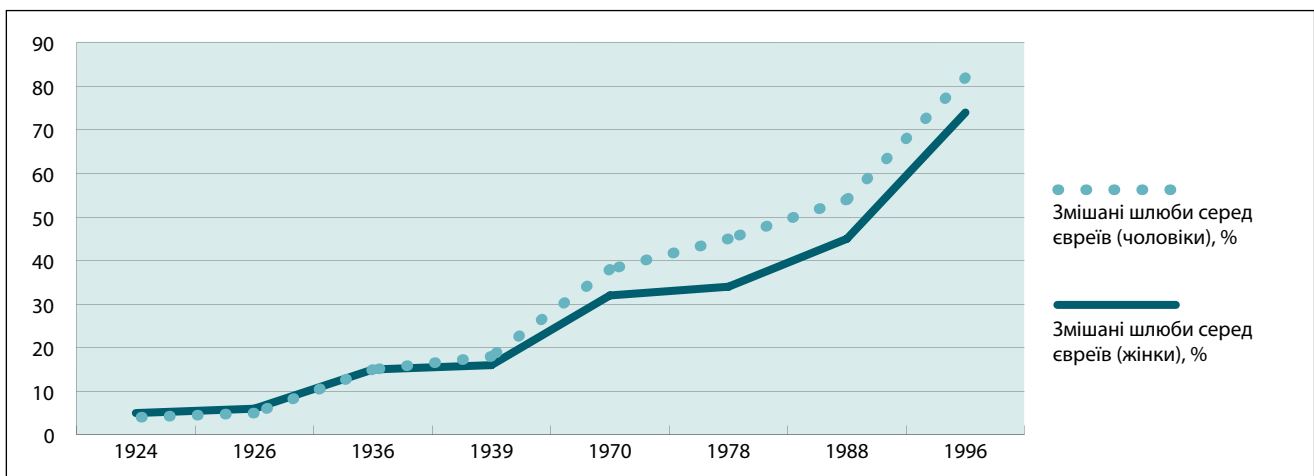

Таблиця 3. Відсоток усіх зареєстрованих змішаних шлюбів серед євреїв Росії, України і Білорусі, 1924–1996 рр.

Рік	Росія		Україна		Білорусь	
	Чоловіки	Жінки	Чоловіки	Жінки	Чоловіки	Жінки
1924	17	9	4	5	2	3
1926	25	17	5	6	2	4
1936	44(a)	35(a)	15	15	13	11
1939	--	--	18	16	--	--
1970	--	--	38	32	--	--
1978	59	43	45	34	38	26
1988	73	63	54	45	48	40
1996	--	--	82	74	--	--

(a) лише євреї-ашкенази

Малюнок 5. Зміна кількості змішаних шлюбів в Україні

Різне збільшення змішаних шлюбів стало однією з найбільш характерних особливостей радянських євреїв після Другої світової війни, проте, кількість змішаних шлюбів почало збільшуватись ще до цього періоду (див. малюнок 5). Змішані шлюби були поширені в Радянському Союзі, населення якого складалося з багатьох відносно невеликих і широко розосереджених етнічних груп, і єврейське населення не було винятком.

Таблиця 3 наводить статистичні дані усіх зареєстрованих змішаних шлюбів колишніх республік СРСР з відносно значною частиною єврейського населення, тобто, Росії, України та Білорусії, і дозволяє спостерігати тенденції розвитку тренду як хронологічно, так і географічно.

Малюнок 5 показує динаміку зростання змішаних шлюбів в Україні. Слід відзначити, що в той час як діти з таких шлюбів не включені до офіційного ядра єврейського населення країни (з двома батьками-євреями), близько половини з них (євреїв за материнською лінією) все одно вважаються євреями згідно з *Галахою* (єврейським законом)¹⁷.

17 *Ibid.* там саме. Також див.: Альтшулер М. «Радянські євреї після Другої Світової війни: населення та соціальна структура». Нью-Йорк (1987); Грінвуд прес; Денисенко М. «Євреї та німці в СРСР: змішані шлюби в 1920-х–1930-х роках» (2002). Російський демографічний журнал, № 1, стор. 46–57; Орен (Надель) Ю. и Прат Н. Кратка єврейська енциклопедія, том 8 (1996). Суспільство по дослідженню єврейських громад та Єврейський університет, Єрусалім

Сукупний вплив цих факторів призводить до того, що усі дослідники і спостерігачі включили Україну до списку країн з єврейським населенням, що зменшується. Згідно зі звітом про єврейське населення світу Україна належить до «термінального», вимираючого типу демографії¹⁸.

1.6 Єврейське населення України від 2001 р. по сьогодні

Відповідно до звіту про єврейське населення світу 2010 року Україна увійшла до списку країн з найбільшою «основою» єврейського населення, ставши одинадцятою у світі за кількістю населення — 71.500 євреїв, або 0,5%.

Для цілей цього звіту визначення «основи», яке відрізняється від згаданої вище концепції «ядра». За ДеллаПергола поняття «основи» єврейського населення включає в себе всіх тих, хто у ході соціально-демографічного дослідження, ідентифікував себе як єврея, або тих, кого називали євреями респонденти, які живуть з ними під одним дахом, та хто не є послідовником монотеїстичної релігії. Це визначення широко перетинається, але не обов'язково співпадає, з Галахою або іншими нормативними визначеннями¹⁹.

Використовуючи визначення «розширеного» єврейського населення, що включає в себе неєвреїв з єврейським корінням і неєврейських членів єврейських сімей, за оцінками, кількість євреїв сучасної України коливається в діапазоні від 100.000 до 300.000, залежно від підходу, визначення, кого вважати євреєм. Найбільшими центрами єврейського населення є Київ (60.000–75.000), Дніпропетровськ (30.000–40.000), Харків (20.000–25.000), Одеса (18.000–22.000) і Донецьк (10.000–12.000). Ці цифри є поширеною оцінкою кількості єврейського населення за критеріями

ізраїльського Закону про Повернення²⁰. Згідно з переписом 2001 року 103.600 осіб ідентифікували себе як євреїв (але тільки 3.100 зазначили ідиш рідною мовою). Євреї-ашкенази складають найбільшу єврейську етнічну групу. Існує невелика група кримчаків (700), бухарських, гірських та грузинських євреїв, які проживають у державі. Існує також невелика громада кримських караїмів (834, відповідно до перепису 2001 року, 671 з них проживають в Автономній Республіці Крим)²¹.

Усі спостерігачі зазначили, що єврейське населення пострадянських держав значно зменшилося за останні десятиліття в більшій пропорції, ніж населення пострадянського простору в цілому. Як і більш широкі кола населення, євреї переживають негативні темпи зростання після розпаду Радянського Союзу у зв'язку з високою смертністю і низькою народжуваністю. Співвідношення смертності і народжуваності серед українських євреїв — 13:1, тобто, на кожного новонародженого єврея припадає 13 померлих. Однак безперервна еміграція, хоча й у менших масштабах, ніж у попередні роки, а також асиміляція єврейського населення продовжують виснажувати чисельність єврейського населення.

Баланс міжнародної міграції (імміграції та еміграції)

За останні роки першого десятиліття XXI століття, спостерігається стабільне зростання кількості українських євреїв, які емігрували до Ізраїлю. Демографічні особливості Алії 2000-х є зростаючий відсоток молодих, освічених, часто добре влаштованих і багатих людей, які, швидше за все, шукають можливостей кар'єрного зростання, ніж прагнуть жити в єврейській державі за ідеологічним міркуваннями.

18 ДеллаПергола С. «Демографічний звіт про світове населення», (2010). с. 29; (див.: www.jewishdatabank.org). Технічний термін «термінальний тип демографії» безпосередньо відноситься до вікового складу, де діти віком до 15 років складають не більш 5%, а особи віком 65 років та старші — більш 35%. Він не передбачає, що єврейська громада не може продовжувати існування та подальше відтворення ще протягом багатьох років, але існує велика імовірність, що вона зупинить природне відтворення, та її чисельність приречена на швидке зниження.

19 *Ibid.*, там саме., стор 13

20 Гідвиц Б. «Єврейське життя в незалежній Україні: П'ятнадцять років після розпаду Радянського Союзу», *Єврейський центр у зв'язках з громадськістю*, 15 квітня 2007

21 Караїми та кримчаки є автохтонною єврейською субетнічною групою, що офіційно класифікуються, як дві з небагатьох «корінних» національностей України (зокрема Кримкараїлар, асоціація кримських караїмів, Верховна рада кримських караїмів України та релігійна рада українських караїмів) відмовляються вважати караїмів частиною єврейського народу, підкреслюючи замість цього турецькі елементи їхньої культури. Деякі лідери організації кримчаків також обрали для свого національного самовизначення шлях «туркізації».

Таблиця 4. Аналіз єврейського населення України порівняно із загальним населенням України, за основними віковими групами, 2001

	Рік	Усього	0–14	15–29	30–44	45–64	65+	Медіанний вік
Населення України, в цілому*	2001	100	14	20	28	22	16	40,2
Єврейське населення	2001	100	6	10	14	35	35	56,4

* — орієнтовна структура вікового складу, за даними з різних джерел²³

Віковий склад

Низький рівень народжуваності та відтік молодого покоління українських євреїв призвело до аномального вікового складу єврейської громади України, з непропорційно великою часткою людей похилого віку і набагато тоншим прошарком активних молодих людей репродуктивного віку.

Таблиця 4 наводить офіційні статистичні дані останнього перепису населення України (2001) стосовно частки людей в кожній віковій групі населення в цілому і серед українських євреїв зокрема²².

Хоча загальна картина є ілюстрацією «термінального» зменшення кількості єврейське населення (ДеллаПергола), є деякі громади на території України, зокрема у Дніпропетровську, демографічний профіль яких значно в відрізняється від похмурої ситуації, властивої більшості. Крім того, за останні двадцять років єврейські організації, як міжнародні, так і місцеві, а також місцеві євреї, доклали значних зусиль для створення та підтримки єврейських громад в Україні.

Аналіз у розділі 1.7 подає огляд розвитку єврейської громади України, що виходить за межі чистої статистики, та свідчить про здобутки громади, її труднощах і тенденції на майбутнє.

22 Гідвіц Б. «Єврейські громади, що змінюються: Пострадянське єврейство на порозі третього десятиріччя»; *Єврейський центр по зв'язкам з громадськістю*, 25 травня 2007 року.

23 До числа джерел належать: Гітельман Ц. Ю., Глантс М., та Гольдман М. «Єврейське життя після розпаду СРСР». Індіана Юніверсіті Прес, (2003).

1.7 Загальна інформація щодо єврейських організацій України²⁴

За даними Державного Комітету зі справ національностей і релігій на початку 2010 року в Україні було зареєстровано 288 єврейських національних організацій і 297 єврейських релігійних громад. До цієї кількості нам слід додати близько 100 єврейських благодійних організацій та фондів. Однак відповідно до даних Натіва²⁵, лише 15% українських євреїв беруть участь у програмах цих організацій; 85% євреїв України не беруть участь в організованому житті єврейської громади²⁶.

Основними міжнародними єврейськими організаціями в Україні є:

- Єврейське агентство для Ізраїлю «Сохнут» найбільша єврейська некомерційна організація у світі, головною метою якої є сприяти репатріації євреїв з діаспори до Ізраїлю (алії) та їхня подальша діяльність, має офіси в більш ніж 70 містах України;
- Американський єврейський об'єднаний розподільчий комітет (Джойнт), всесвітня Єврейська благодійна організація, яка підтримує єврейські громади всього світу

24 Якщо не зазначене інше, основним джерелом інформації в цьому розділі є: «Загальна інформація про єврейські організації України»; див.: <http://eajc.org/page208>.

25 «Натів», або офіційно «Лішкат а-Кешер» (бюро зі зв'язків) — ізраїльська державна установа, створена для зв'язків з євреями Радянського Союзу та країн Східної Європи, координації боротьби за їхнє право на репатріацію та організацію їхнього виїзду до Ізраїлю. Нині опікується, здебільшого, євреями СНД та країн Балтії.

26 Для цілей цього дослідження під словом «євреї» маються на увазі особи, які мають право на репатріацію згідно з ізраїльським Законом про Повернення.

через мережу соціальних та громадських програм, а також сприяє ліквідації наслідків стихійних лих та розвитку неєврейських громад; має офіси в чотирьох містах (Київ, Одеса, Харків, Дніпропетровськ);

- Комісія з єврейських матеріальних позовів до Німеччини (Клеймс Конференс), яка через «Джойнт» підтримує широку мережу «Хеседів» (благодійних центрів) у майже 70 містах;
- Гілель — найбільша єврейська студентська організація світу, яка залучає тисячі єврейських студентів до участі в житті та заходах місцевих єврейських громад, у тому числі релігійних, культурних, мистецьких. Має вісім центрів по всій Україні (Київ, Одеса, Львів, Харків, Донецьк, Дніпропетровськ, Севастополь та Сімферополь).

Основні єврейські організації України та «зонтичні» асоціації місцевих громад включають:

- Асоціація єврейських організацій та громад в Україні (Ваад) була заснована в 1991 році з метою створення і зміцнення єврейських організацій, що сприяють єврейському національному відродженню і зміцненню зв'язків між єврейськими організаціями. Раніше вона була складовою єдиної радянської організації Ваада СРСР (Конфедерації єврейських організацій і громад СРСР). На сьогоднішній день Ваад в Україні об'єднує 266 організацій з 90 міст. У 2002 році Ваад в Україні був одним із засновників Євро-Азійського єврейського конгресу (EAJC)
- Єврейська Рада України (ЕРУ) виникла у 1992 році зі створеного вже у 1991 р. Республіканського товариства єврейської культури, яке, у свою чергу, було наступником Київського товариства єврейської культури, заснованого у 1988 році з метою ініціювання та організації єврейських громадських культурних заходів та виставок, встановлення пам'ятників, увічнення Трагедії Бабиного Яру і визнання заслуг «Праведників народів світу» та їхніх нащадків.
- Всеукраїнський єврейський конгрес (ВЄК) — найбільша єврейська організація в Україні, діяльність якої спрямована на відродження єврейського життя в Україні, заснована в 1997 році; її першим президентом був бізнесмен Вадим Рабинович. Незважаючи на те, що не всі єврейські лідери, об'єдналися під керівництвом Рабиновича, ВЕК досяг цілої низки безперечних досягнень, серед яких постійна присутність в засобах масової інформації та формуванні громадської думки.
- У 1999 році Рабинович ініціював створення Всеукраїнського союзу єврейських громадських організацій «Об'єднаної єврейської громади України» (ОЄОУ), незалежної громадської організації, яка зосередила свої зусилля на підтримці повсякденного життя та діяльності єврейських громад України. У 2008 році на третьому з'їзді ОЄОУ його президентом був обраний великий бізнесмен, Ігор Коломойський, у 2012 році він був переобраний на посаді президента.
- Європейський єврейський союз (ЄЄС) — це некомерційна організація зі штаб-квартирою в Лондоні, що має єдиною метою сприяння розвитку єврейського життя в Європі та визначає серед своїх пріоритетів об'єднання єврейських студентів і молодих фахівців в Європі для важливих зустрічей та взаємодії, а також боротьбу з антисемітизмом в Європі. ЄЄС був створений Коломойським і Рабиновичем після того, як Коломойський облив посаду президента Європейської ради єврейських громад (EJCS), яку він обіймав з 2010 року.
- Єврейський фонд України (ЄФУ) засновано в 1997 році з метою посилення єврейських громад України у галузі єврейської освіти, культури соціального захисту населення, розбудови громад, видавничої справи, міжнародного та міжкультурного діалогу. Засновником і першим президентом був Олександр Фельдман, підприємець з Харкова і Народний депутат України; виконавчим директором є Аркадій Монастирський, який в 2008 році зареєстрував ще одну Всеукраїнську Організацію — Єврейський Форум України (з тією ж аббревіатурою — ЄФУ).
- У 2008 році Фельдман разом з Едуардом Долинським (колишнім виконавчим директором Об'єднаної єврейської громади України), заснував Український Єврейський Комітет (УЕК), головним призначенням якого було стати політичною, представницькою та лобістською організацією.

- Єврейська Конфедерація України (ЄКУ), президентом якої є Сергій Максимов, була створена 1999 року як Всеукраїнський союз. До складу організації входили незалежні та громадські, благодійні,

релігійні єврейські організації. Її діяльність цілеспрямована у галузі соціального забезпечення, відновлення єврейського способу життя і підтримки гуманітарних цінностей.

2 Основні досягнення та віхи протягом останніх двох десятиліть

Озираючись назад, треба відзначити, що протягом останніх двадцяти років найбільш важливими досягненнями та віхами у становленні єврейської громади України були:

- Створення громадської інфраструктури, що складається з релігійних мережевих організацій та широкого спектра благодійних, соціальних та культурних установ. До них належать традиційні єврейські релігійні та ритуальні послуги, кошерні магазини і пункти харчування, широка мережа соціального забезпечення (що головним чином представлена мережею благодійних центрів при Джойнті, «Хеседі»), дитячі будинки і будинки для людей похилого віку, місцеві та всеукраїнські культурні ініціативи. Окрім того, з історичних причин багато з ініціатив спрямовані на збереження єврейської спадщини, включаючи створення єврейських музеїв, каталогізації єврейських архівів і кладовищ та ін.

Слід зазначити, що окрім міжнародної підтримки від іноземних донорів, місцеві євреї взяли на себе більше відповідальності за забезпечення потреб власних громад, хоча й нині ця тенденція була поширена тільки серед найзаможніших людей у великих містах, і не була притаманна більшості єврейського населення України.

- Визнання єврейської громади України державою, що зазначено в указах Президента України стосовно єврейської громади. До них належать: «Про заходи про повернення культового майна релігійним організаціям» (1992), відповідно до якого культові будівлі та майно, конфісковане за радянських часів, має бути повернене релігійним громадам; «Про передачу сувої Тори єврейським релігійним громадам України», згідно з яким національні архіви мають повернути єврейським громадам сувої Тори, що були конфісковані комуністичною владою у 1920-х–30 роках.

З 1999 року «Уроки Голокосту» стають обов'язковим предметом викладання в

українських школах (але насправді кожен школяр відвідує лише один двогодинний урок як введення до цієї трагедії). Президенти і прем'єр-міністри України офіційно беруть участь як у пам'ятних церемоніях у дні роковин трагедії Бабиного Яру, так і єврейських святах.

- Створення широкої інфраструктури єврейської освіти: був створений повний спектр навчальних закладів: від дитячих садків до шкіл та єврейських університетів. Сьогодні існує структура формальних та неформальних єврейських навчальних закладів, що належать до різних конфесій, включаючи кілька єврейських державних шкіл.
- Встановлення зв'язків з міжнародними єврейськими організаціями: Україна представлена в основних європейських та міжнародних єврейських організаціях таких, як Всесвітній єврейський конгрес, Євро-Азійський єврейський конгрес, Європейський єврейський Конгрес. Єврейські громади та організації України налагодили контакти з міжнародними організаціями та інституціями як безпосередньо, так і за підтримки міжнародних єврейських організацій, представлених в Україні («Джойнта», «Сохнут», «Хабада»).
- Завдяки діяльності агентства «Сохнут» та Посольства Держави Ізраїль, яке підтримує діяльність мережі ізраїльських культурних центрів по всій Україні, євреї України ознайомилися з ізраїльськими установами, культурою та повсякденним життям. Для представників молодого покоління стали нормою поїздки в Ізраїль за програмами Тагліт, Маса та ін. У 2008 році було створено Торгівельно-економічний відділ при Посольстві Держави Ізраїль в Україні, професійний підрозділ Міністерства промисловості, торгівлі та праці для сприяння економічному та торгівельному співробітництву України та Ізраїлю. З 2010 року в Україні регулярно проводяться дні Ізраїлю, скасування в 2011 році візового

режиму між Україною та Ізраїлем слугує додатковим стимулом для зростання туризму та ділових відносин між двома країнами.

- Розвиток єврейського життя за межами формальних рамок структури єврейської громади.

Серед найбільших місцевих ініціатив: Лімуд-Україна; Мойше дім Київ; веб портал www.jewishnet.ru; Єврейський центр освітнього туризму і школа гідів «JUkraine»; зростання інтересу до освітніх подорожей єврейськими містечками України; незалежні розважальні та освітні проекти, такі як JAFARI-Квест; і відкриття приватних кошерних кафе і ресторанів.

- Поява різноманітних альтернатив для єврейських релігійних практик: євреї України можуть вибрати з широкого спектра можливостей практикувати юдаїзм, від ортодоксального (представленого

хасидським рухом, першочергово ХаБад), до прогресивного. Консервативний рух, хоча менш поширений в Україні, має активний культурно-освітній центр у Києві.

- Створення з найбільшого єврейського громадського центру: у 2008 році в Дніпропетровську, за підтримки бізнесменів Ігоря Коломойського та Геннадія Боголюбова, почалося будівництво нового общинного центру «Мінора», найбільшого багатофункціонального єврейського центру в світі. Сім веж «Мінори» (від п'яти до двадцяти поверхів) складають єдиний комплекс, що включає синагогу Золота Троянда, чотириповерховий общинний центр і мікву (басейн з ритуального омивання). Центр створено 16 жовтня 2012 року, тепер в ньому відкрито і Музей «Пам'яті єврейського народу і Голокосту в Україні», який міститься в одній із веж «Мінори».

3 Основні благодійні інвестиції протягом останніх 20 років.

Для досягнення такого рівня розвитку необхідно було знайти і підтримати різні джерела фінансування. Деякі з основних донорів (переважно закордонні), підтримують широкий спектр громадських проектів і виділяють кошти на статутну діяльність без обмежень використання, у той час як інші вважають за краще зосередитися на сприянні розвитку громад у конкретних областях.

3.1. Ключові інвестиції в інфраструктуру

Більшість проектів з розвитку громад і фінансування капітального будівництва були реалізовані завдяки послідовній підтримці Американського єврейського об'єднаного розподільчого комітету (Джойнт), який був і залишається беззаперечним лідером з фінансової підтримки для єврейської громади України, особливо у сфері громадської інфраструктури, будівництва єврейського життя, створення системи соціального забезпечення через функціонування центрів «Хесед». Ще двома великими фондами, що діють в Україні через Джойнт, є Комісія з єврейських матеріальних позовів до Німеччини (Клеймс Конференс) та Єврейська Федерація Нью-Йорка «Об'єднаний єврейський заклик» (UJA)

Ще однією організацією, що зробила значний внесок у розвиток життя єврейської громади в Україні, є Єврейське агентство для Ізраїлю («Сохнут»). Протягом останнього десятиліття, коли масова репатріація (алія) з країн колишнього Радянського Союзу пішла на спад, її початковий пріоритет із залучення євреїв, які мають право на репатріацію в Ізраїль відповідно до закону Про повернення, і заохочуванню алії, змістився в бік роботи з місцевою єврейською молоддю. За останні роки значний внесок у розвиток єврейської громади України зробив благодійний фонд «Генезіс», який діє в країнах колишнього СРСР через фонд КАФ-Росія, що є представником лондонського благодійного фонду «Черітіз Ейд Фаундейшн» (Charities Aid Foundation) в Москві. Підтримка «Генезіса» здійснюється за допомогою спеціальної програми під назвою «Єврейські спільноти», яка сприяє відродженню єврейської

самосвідомості та заохочує місцеві ініціативи на основі співпраці між незалежними молодіжними групами і існуючими громадськими організаціями.

Основними місцевими донорами, котрі надають кошти на підтримку діяльності єврейських громад і організацій є Всеукраїнський єврейський конгрес, Об'єднана єврейська громада України, фонд Віктора Пінчука (який підтримує, перш за все, єврейську громаду Дніпропетровська) та Олександр Левін, піклувальник Синагоги Бродського.

Низка єврейських громад в Україні має свої міста-побратими у Сполучених Штатах Америки (Дніпропетровськ та Бостон; Київ та Чикаго; Одеса та Балтімор; Харків та Вашингтон; та ін.). Найбільш послідовну та систематичну підтримку надає своєму побратиму, єврейській громаді Дніпропетровська, єврейська Федерація Великого Бостона в рамках проекту «Kehilla» («громада»). Ця підтримка включає постійну допомогу різних видів, у тому числі капітальних проектів, таких як створення в 1997 році клініки для жінок і дітей.

3.2. Інвестиції в сферу соціального захисту

У той час, коли всі донори і фонди, які підтримують базову діяльність єврейських організацій і громад України також сприяли полегшенню життя найбільш вразливих членів громади, низка певних фондів зосередили свою підтримку виключно на благодійних програмах соціального захисту.

«Всесвітня єврейській організації допомоги» (WorldJewish Relief — WJR) працює в Україні з 1990-х років, надаючи допомогу найбільш уразливим верствам єврейського населення, в першу чергу людям похилого віку, бідним і бездомним, дітям та людям з обмеженими можливостями. Практична підтримка виражається від задоволення первинних матеріальних, фізичних та освітніх потреб до побудови єврейських громадських центрів

(Харків, Кривий Ріг). Організація «Міжнародна співдружність християн та євреїв» (The International Fellowship of Christians and Jews — IFCJ) також бере активну участь у цій сфері та зосереджує свою діяльність на забезпеченні життєвих потреб людей похилого віку і євреїв-сиріт у країнах колишнього Радянського Союзу. Фонд працює в Україні через Джойнт, але також приймає безпосередні заявки на надання допомоги від окремих єврейських громад та організацій. Окрім того, організація «Всесвітня єврейська мережа надання допомоги GJARN» (Global Jewish Assistance and Relief Network) надає гуманітарну допомогу у вигляді одягу, фармацевтичних препаратів та харчових наборів.

3.3. Інвестиції в освіту та культуру

Безперечним лідером у підтримці єврейської освіти, на думку більшості респондентів, є фонд Ор Авнер (Хабад Любавич), який створив розгалужену мережу єврейських шкіл майже в кожному місті України, а також міжнародний жіночий коледж «Бейт Хана» в Дніпропетровську. Також значний внесок у розвиток єврейської освіти в Україні зробили: уряд Ізраїлю, який підтримує програму Хефциба, спрямовану на проізраїльську освіту в єврейських школах (Натів); Фонд єврейської освіти в діаспорі ім. Л. А. Пінкуса (The L. A. Pincus Fund for Jewish Education in the Diaspora), що підтримує інноваційні ініціативи у галузі єврейської освіти; Ігор Керез, який є основним піклувальником міждисциплінарної сертифікатної програми з юдаїки у Києво-Могилянській академії; ВААД і центр Сефер (Росія), що надають багатогранну допомогу в галузі досліджень єврейської цивілізації.

Конференції, публікації та літні школи з елементами польових досліджень, що підтримуються цими організаціями, дали поштовх до формування в Україні нового покоління фахівців у сфері академічної юдаїки; Центр Чейса з розвитку російськомовної юдаїки (the Chais Centre for Jewish Studies in Russian) ініціює та розробляє програми вивчення юдаїки на найвищому академічному рівні як в країнах СНД, так і в Ізраїлі, а також підтримує різні освітні ініціативи, в тому числі професійну підготовку та стажування в Єрусалимі.

3.4 Єврейська культура

Фонд Ротшильда (Ханадів) Європа (RF(HE)) та Голландський єврейський гуманітарний фонд

(JHF) приділяють особливу увагу зміцненню єврейського життя в Європі, і протягом більш ніж десяти років своєї діяльності в Україні зробив значний внесок у підтримку широкого спектра освітніх, культурних, громадських ініціатив, а також проектів зі збереження єврейської спадщини, включаючи музейні та архівні програми.

Фонд «Аві Хай» (AVI Chai) також зробив значні інвестиції у чималу кількість проектів країн СНД, у тому числі інтернет-портал Booknik.ru (російськомовний вебсайт, що забезпечує доступ до докладної інформації про єврейське життя і думки, з окремим розділом для дітей та сімейного читання). Фонд також зробив цінний внесок у розвиток єврейських шкіл, академічної юдаїки та єврейських таборів відпочинку.

Іще одна ініціатива, що охоплює багато країн колишнього Радянського Союзу, освітній форум «Ліמוד», який підтримує широкий спектр фізичних осіб та фондів, включаючи фонди сім'ї Кан, Сімейний Фонд Діани Вол (Diane Wohl Family Foundation), Фонд Честера, Європейський єврейський союз, Євро-Азійський конгрес, Єврейський Національний фонд, Керен ха-Йесод (Об'єднаний єврейський заклик), Міністерство інформації та діаспори, Всесвітня сіоністська організація, Всесвітній єврейський конгрес тощо.

Деякі з найбільших інвестицій для збереження єврейської спадщини були зроблені місцевими бізнесменами, які підтримують реставрацію синагог і кладовищ. Особливу роль відіграє лідер ВААДу, Йосип Зісельс, який ініціював та здійснив ретельну інвентаризацію єврейської громадської власності, а також провів відновлювальні роботи у різних регіонах України. Крім того, Фонд Lo Tiškah, спільний проект Конференції європейських рабинів та Клеймс Конференс, за підтримки Фонду «Генезіс» проводить роботу з виявлення місця розташування та оцінки поточного стану єврейських кладовищ та місць масових поховань.

3.5 Єврейське релігійне життя

Федерація єврейських громад (FJC) підтримує майже 200 великих і малих єврейських громад України, що належать до руху ХаБаД, до того ж, в більше ніж 30 містах є постійні рабини. Крім того, Фонд сім'ї Пор, серед іншого, підтримує, зокрема,

будівництво мікв, басейнів для ритуального омовіння по всій Україні.

Систематична допомога від Всесвітнього союзу з прогресивного юдаїзму (WUPJ) відіграє важливу роль у розвитку руху в Україні, турбота про адміністративні накладні витрати, реформи громад і допомога у фінансуванні програм, а також безпосередньо надання допомоги у зборі коштів.

3.6. Інші ключові інвестиції

Сімейний Фонд Чарльза і Лінн Шустерман и Міжнародний фонд «Гілеель» зробили великий внесок у сфері розвитку єврейської молоді та лідерства через надання послідовної та систематичної підтримки центрів Гілеель в Україні.

Також існує низка фондів та ініціатив, що діють у сфері протидії антисемітизму і антиізраїльським настроям, головний вплив яких можна поділити на дві основні галузі: моніторинг антисемітизму та проактивне виховання в дусі толерантності.

Розглядаючи сферу моніторингу антисемітизму, респонденти згадували Експертну групу з питань антисемітизму при Комісії Всесвітнього єврейського конгресу по колишньому СРСР; Міжнародний фонд «Відродження» (Фонд Сороса), який підтримує «Моніторинг міжетнічних угод в контексті виборів», Дніпропетровська єврейської громада, яка відстежує місцеві антисемітські публікації в Інтернеті; і, зокрема, об'єднання «Спілка Рад» у справах радянських євреїв, який єднає єврейські правозахисні групи, що працюють у Східній Європі та Центральній Азії, який, у своїй діяльності виходить за межі періодичних повідомлень «гарячих» новин, почавши систематичний моніторинг антисемітизму.

Стосовно виховання в дусі толерантності та увічнення пам'яті про Голокост, респонденти згадували Дім-Музей Анни Франк, за підтримки Голландського міністерства освіти, культури та

науки, який відіграє важливу роль у семінарах та виставках та Міжнародна організація з співробітництва в увічненні та вивченні Голокосту (Цільова група міжнародного співробітництва у викладанні історії Голокосту, пам'яті та досліджень, ITF), (нещодавно перейменована у Міжнародний Альянс пам'яті про Голокост — IHRA), міжурядовий орган, метою якого є підтримка політичних і соціальних лідерів необхідність пам'яті про Голокост та дослідження на національному та міжнародному рівнях.

Нещодавно створений за ініціативою Олександра Фельдмана, Інститут прав людини та запобігання екстримізму та ксенофобії (заснований у 2010 році), підтримує проведення конференцій для сприяння міжконфесійного діалогу.

Діяльність «Фонду цивільних свобод» Бориса Березовського, «Фонд Марко Оттен та програми МАТРА» Міністерства закордонних справ Нідерландів згадувались завдяки їх внеску у боротьбу проти антисемітизму в Україні через публікації, семінари, круглі столи та міжконфесійні діалоги.

Окрім цих основних донорів є ціла низка благодійних фондів і приватних осіб, які також надають фінансову підтримку та забезпечують початкове фінансування в менших масштабах для різних релігійних, соціальних, освітніх та культурних організацій, місцевих ініціатив та проектів, малого єврейського бізнесу. В тому числі такі програми, як Хамама («Сохнут»), Фонд Натан і програма «Нахшоним» Норвезького Фонду.

Посольства іноземних держав (наприклад, Німеччини, Фінляндії, Нідерландів, Канади, США тощо) існують як окрема категорія, що опосередковано сприяє розвитку єврейського громадського життя, через те, що некомерційні організації можуть отримувати гранти для проектів, які не носять суто єврейський характер.

4 Єврейське громадське життя та організації

4.1 Релігійні організації і релігійне життя

Протягом останніх 20-ти років було сформовано декілька всеукраїнських (єврейських) релігійних об'єднань.

Ортодоксальні громади входять до трьох основних «зонтичних» організацій: Федерації єврейських громад України (ФЕГУ) ХаБад Любавич зі штаб-квартирою у м. Дніпропетровську, складається з 123 зареєстрованих громад; Асоціація іудейських релігійних організацій України (OIROU), що об'єднує 84 громади і Всеукраїнський з'їзд єврейських релігійних громад (VKIRO), з 13 зареєстрованих громад. Послідовники реформістського юдаїзму мають свою власну організацію — Релігійна Асоціація громад прогресивного юдаїзму України (РОГПУ), яка включає в себе більше ніж 51 зареєстровану громаду.

Ще 26 офіційно зареєстрованих релігійних громад не належать до жодного з всеукраїнських об'єднань і діють самостійно. Найбільш значущими з них є такі як громади Сквіри, Брацлава та інших хасидських рухів в Україні.

Консервативний рух активно діє в Чернівцях, Бердичеві, Києві та інших містах. Кілька релігійних лідерів претендують на посаду головного рабина України. У 1991 році головним рабином Києва та України був проголошений карлин-стоунський хасид р. Яков Дов Блайх. Проте у вересні 2003 року на з'їзді рабинів України Головним рабином був обраний Хабад-Любавич р. Азриель Хайкін. Перш за все, його кандидатуру підтримали рабини, які належить до ФЕОУ (яких в Україні більшість), але, оскільки в роботі конгресу брали участь рабини ОІРГУ і ВКІРГ, р. А. Хайкіна справді можна вважати легітимно обраним Головним рабином. Проте у 2008 році рабі Хайкін полишив свій пост через похилий вік та за станом здоров'я. 2005 року на з'їзді Всеукраїнського єврейського конгресу був обраний ще один головний рабин — ним став р. Моше-Реувен Асман, який також є представником любавичеського хасидизму. Протягом усіх цих років р. Блайх як і раніше продовжує називати себе Головним

рабином України. Окрім того, у 2003 році реформістські громади обрали Головного рабина спільноти, що належить до прогресивного юдаїзму — ним став р. Алекс Духовний.

Незважаючи на плутанину і протиріччя, більшість респондентів підкреслили, що відновлення єврейського релігійного життя в Україні є одним із основних досягнень, що призвели до якісних змін в житті місцевих євреїв.

«Якщо порівняти функціонування наших релігійних та нерелігійних єврейських громад та організацій, зрозуміло, що релігійні інфраструктури є набагато більш ефективними, особливо, якщо врахувати, що їх було відновлено майже з нуля. Вони зацікавлюють все більше і більше людей. Звичайно, ми не зможемо досягти рівня країн, які не піддавалися секуляризації, й кількість людей, які по-справжньому дотримуються традицій становить лише мізерну частину від усього єврейського населення України, однак, те, що євреї України знають про деякі елементи з єврейської традиції і мають бажання прийти до синагоги, навіть тільки час від часу, є заслугою єврейських релігійних структур».

На сьогодні ХаБад передре інші релігійні рухи у всіх регіонах України. Багато респондентів відзначили безпрецедентне поширення строго ортодоксального руху:

«Мене іноді запитують — Одеса завжди була осередком реформізму, чому тут розквітла саме ортодоксальна громада, а не реформістська? Я, відверто кажучи, маю дуже просту відповідь, тому, що реформісти довго чекали на гарні умови, коли тут виникнуть нормальні, комфортні умови життя. Водночас, хабадники кинулися до такої небезпечної ситуації, коли вони, як люди, які дотримуються кашрут, були змушені вживати лише моркву і картоплю. Ситуація була вкрай складною...».

Аналогічним чином:

«...ХаБад був першим і залишається найбільш потужним, тому що це був єдиний рух, готовий

до відправки своїх «шлихим» [посланців] і професійних громадських лідерів з-за кордону для того, щоб побудувати щось з нічого. Підхід ХаБаДа до управління громадою, залучення людей до взаємодії з бізнесменами виявився високоефективним і ймовірно найбільш потужним в Україні».

Реформістський рух поступово набирає обертів, залучаючи до своїх лав все більше і більше прихильників.

«...У 2000 році було лише 11 офіційно зареєстрованих реформістських прогресивних громад, сьогодні ми маємо 47 громад по всій Україні. Протягом цих років, нам повернули 7 будівель синагог у результаті реституції єврейської власності. Існують громади, де під одним дахом реформістської синагоги перебувають всі єврейські організації. Нам вдалося досягти таких чудових результатів завдяки тому, що ми спромоглися залучити місцевих спонсорів, які активно допомагали відновленню як самої синагоги, так і відновленню та розвитку єврейського життя в цих містах».

«...Сьогодні в Україні працюють два реформістських рабина, я бачу прогрес у розвитку нашого руху. Цей прогрес зумовлено тим, що в нашому суспільстві є люди, яких іноді не приймають в ортодоксальні громади, за принципами Галахи. Ми працюємо нині з третім або, навіть, з четвертим поколінням євреїв, які мають право на алію в Ізраїль відповідно до Закону про Повернення. Вони мають право повністю брати участь у житті нашої громади, не лише в культурно-розважальних заходах, як у Сохнуті, так і в ІКЦ, але й очолювати громаду, брати участь у виборах та бути обраними. Вони мають всі права...».

Готовність реформістської громади брати до себе людей, які не вважаються євреями відповідно до Halacha, часто підлягають критиці з боку представників ХаБаДу, які звинувачують реформістів у сприянні асиміляції. Прихильники реформістського руху висловлюють з цього приводу свою чітку незгоду.

«...Вони [Ортодокси] звинувачують нас в поширенні асиміляції серед євреїв. Це не той випадок. Навпаки, навіть у випадку, коли людина взяла шлюб не з євреєм, ми намагаємося

залучи неєврейських партнерів до єврейського середовища, не для того, щоб розділити, але щоб допомогти їм створити і побудувати єврейський дім».

До того ж, реформістських рух вважає роботу з неєвреями ключовим фактором для створення толерантного суспільства в Україні.

«...Коли ми взаємодіємо з українською громадськістю і ми бачимо себе невід'ємною частиною українського громадянського суспільства, і нам надзвичайно важливо показати, що юдаїзм має багато розмірів і кольорів, не тільки чорні капелюхи і пейси. Юдаїзм — це не те, який ваш зовнішній вигляд, а те який ваш внутрішній світ і духовні цінності... Ця робота дуже сприяє створенню взаємоповаги та толерантності».

Різні підходи до тлумачення юдаїзму неминуче призводять до того, що у цих основних релігійних рухів в Україні є різні типи завдань. Наприклад, ортодоксальні громади зазвичай потребують свіжих ідей, як зробити юдаїзм привабливим для активного професійного прошарку населення:

«Нам необхідно набагато більше спілкуватися з інтелектуалами, вченими, студентами, адже ви знаєте, вони трохи ухиляються від [community]. Чим освіченішими є люди, тим більш світськими вони стають...»

На противагу тому реформістський рух має певний успіх у боротьбі з цією проблемою:

«Одним із досягнень реформістського руху в Україні є те, що ми зробили юдаїзм привабливим для інтелектуалів. Сьогодні нашу громаду відвідують художники, композитори, хореографи, театральні режисери, ректори університетів, професори та вчені. Це калібр нашого співтовариства, і те, що вони зацікавлені в нашому русі і готові брати активну участь у розвитку нашого співтовариства говорить сама за себе краще, ніж будь-яке слово».

Проте інфраструктура реформістського руху розвинута набагато слабкіше, ніж у ортодоксальних громад. Наприклад, представник ортодоксальної громади Дніпропетровська заявив, що:

«...щорічно, один або два рази на рік, ми ініціюємо новий капітальний проект, зводимо нових будівлі, де згодом проводимо різні проекти громад. Таким чином, ми намагаємося відповідати на потреби євреїв у нашому місті».

Для порівняння, більшість реформістських громад орендує офіси і синагоги й перебувають у пошуках способів придбання власних приміщень. У відсутності приміщень вони вбачають серйозну перешкоду на шляху їх подальшого розвитку.

«...Протягом тривалого часу, майже 20 років, громада перебуває в орендованих приміщеннях, котрі не відповідають нашим потребам... Наприклад, сьогодні [Примітка редактора: за станом на 2012 р.] у нас в Києві близько 500 членів, а молитовна зала може прийняти лише до 40 осіб...»

«Через те, що ми не маємо свого приміщення, яке б відповідало стандартам успіху, люди думають, що коли орендуємо приміщення, тоді наше послання не відповідає цінностям і стандартам юдаїзму. З одного боку, я рідко бачу наших художників і бізнесменів в оздоблених золотом синагогах. З іншого боку, у нас є клуб для представників єврейської інтелігенції, котра збирається в інших місцях, які ці представники орендують й, на їхню думку, ці місця мають належний рівень. Але я продовжую наполягати, що синагогу створюють не стіни, не мармурові підлоги, а душі людей, які туди приходять...»

Представники всіх спільнот та релігійних рухів зазначають, що яких би результатів вони б не досягли до цих пір, все ще попереду зробити набагато більше з точки зору залучення нових членів громади та розвитку юдаїзму серед українських євреїв. З нещодавніх ознак позитивного розвитку в цій галузі слід відмітити освячення в 2013 році двох нових київських синагог, одна з яких належить громаді прогресивного юдаїзму, а друга — ХаБаДу.

4.2 Єврейська освіта

В Україні представлені майже всі типи єврейської освіти та виховання, що є відомими в інших країнах діаспори, таких як дошкільна освіта, загальна освіта і недільна школа, йешиви, жіночі коледжі, літні табори і громадські центри, молодіжні клуби, спеціалізовані науково-дослідні інститути, що вивчають питання Голокосту й

займаються кафедрою юдаїки при єврейських вищих навчальних закладах.

В Україні є тридцять сім єврейських шкіл, які (до осені 2008 р.) фінансувалися переважно за рахунок фонду ХаБаД Ор Авнер, а також 60 недільних шкіл, 11 дитячих садків, вісім йешів і сімдесят ульпанів для вивчення івриту, які відвідують близько 10.000 дітей і дорослих в цілому. Окрім шкіл ХаБаД, існують також традиційні школи, за підтримки карлінстоунського Фонду Орах Хаїм, мережа технологічних ліцеїв ОРТ та загальноосвітня школа консервативного руху в Чернівцях. ВААД підтримує центр єврейської освіти. Сохнут, Джойнт, Ор Авнер, Мідрешет Йерушалаїм, Гілель и ВААД проводять дитячі, молодіжні і сімейні літні табори.

Формальна єврейська освіта

Більшість єврейських навчальних закладів є повністю акредитованими і пропонують своїм студентам поглиблений курс з єврейських предметів разом з навчальним планом держави. Після закінчення школи діти отримують дипломи державного зразка і повністю підготовлені до складання вступних іспитів до вищого навчального закладу. Багато хто з батьків учнів єврейської школи вважають, що якість освіти в єврейській школі вища, ніж у державних школах, з низки чинників: поєднання державних програм і єврейських освітніх предметів, якість освіти, викладання іноземних мов (у тому числі іврит) та інтенсивна позакласна програма. Однак основні труднощі, з якими стикаються єврейські учбові заклади — це те, що самі батьки не мають сильної єврейської самоідентифікації й вони не планують репатріацію до Ізраїлю. В такому випадку вони часто вважають за краще посилати дітей не до єврейських шкіл, а до приватних, якщо вони можуть собі це дозволити, або до безкоштовних державних шкіл. Однак водночас, є приклади, коли батьки неєвреї хотіли б відправити своїх дітей до єврейських шкіл, якщо б тільки ці школи були готові прийняти їхніх дітей.

Навчальна програма та умови зарахування до єврейських шкіл залежать від вимог організації або особи, яка їх заснувала: від інтенсивної релігійної програми для галахічних євреїв школи ХаБаДу, до програми з поглибленим вивченням

комп'ютерних технологій у школах, в яких можуть вчитися як єврейські, так і неєврейські діти.

Зазвичай єврейські школи в Україні пропонують від шести до восьми уроків з єврейських дисциплін на тиждень. Половина з тих годин призначається для вивчення івриту, а інші присвячені ознайомленню з єврейською традицією, історією та культурою. У школах дотримуються єврейських свят, а, час від часу, в місцевих центрах відпочинку проводяться шабатони (освітні інформаційно-пропагандистські заходи або програми, які запускаються з п'ятниці по неділю) для учнів та батьків.

Кілька організацій пропонують різноманітні можливості для професійної підготовки вчителів. Єврейське агентство «Сохнут» та релігійні рухи проводять освітні семінари, а також забезпечують навчальними матеріалами вчителів загальноосвітніх та недільних шкіл.

Кілька коледжів ХаБаДу в країнах колишнього СРСР готують молодих жінок для роботи в дошкільних закладах або для одержання диплома з іншої спеціальності; викладачі єврейських дисциплін в ортодоксальних початкових та середніх школах часто приїждять з Ізраїлю. Викладачі івриту, які народилися в СНД, отримують мовну підготовку в Сохнуті або ульпанах; в кількох коледжах та університетах великих міст також викладають іврит та історію єврейського народу. Деякі викладачі івриту отримують спеціальні гранти від єврейського агентства «Сохнут» для підвищення кваліфікації в Ізраїлі.

За словами одного з респондентів:

«...Єврейські школи повинні підвищувати рівень професіоналізму своїх викладачів. Безумовно, єврейську традицію, єврейську історію, юдаїзм повинні вкладати рабини або професійні єврейські викладачі. Якщо додати до цього професійне викладання інших предметів, на кшталт математики, фізики, історії тощо — це зробить єврейську освіту настільки престижною, що замість того, щоб вирішувати проблему набору дітей до школи і залучення нових студентів, ми будемо обговорювати питання, як задовольнити всіх

бажаючих навчатися в таких єврейських школах...»

Однак деякі люди висловлюють серйозну стурбованість з приводу якості викладання єврейських предметів.

«...рівень викладання єврейських дисциплін у середніх школах катастрофічно низький. І тут ми не можемо покладатися на методичне забезпечення з-за кордону, ми повинні підняти наш власний рівень викладання й дуже вагомим кроком уперед може бути створення професійного центру».

Частина респондентів також підняла питання про якість і доступність опублікованих навчальних матеріалів. Тільки незначна кількість фахівців у галузі єврейської освіти задоволена перекладами російською мовою підручників з івриту та з юдаїки. Групи викладачів, під егідою різних рабинів ХаБаДу, створили російськомовні підручники юдаїки, але ці видання не координуються будь-якою центральною структурою, не мають формату серії, що розрахована на різні вікові групи та класи, іноді здаються спрощеними і, зазвичай, не відповідають потребам організацій, які не є частиною руху ХаБаД. Окрім того, переклади підручників, часто не відображають місцеві культурні реалії.

Більшість респондентів повідомляла про зниження чисельності набору в єврейські школи. Основною причиною цього є конкуренції з боку безкоштовних громадських шкіл і приватних неєврейських, міжнародних навчальних закладів. Єврейські школи в Україні позбавлені, здебільшого, державної підтримки, не можуть конкурувати з обома типами цих шкіл, тому що ті пропонують подвоєний обсяг викладання іноземної мови, математики, природничої науки або інших спеціалізованих предметів. Часто єврейські школи не в змозі конкурувати в якості освіти з елітними державними школами. У багатьох єврейських школах навчається велика кількість дітей з неповних та малозабезпечених сімей, які шукають можливості для продовження перебування дитини в школі, де дітям забезпечується отримання різних соціальних переваг, таких як гарячі страви та безкоштовна автобусна розвозка. Єврейський громадянин середнього класу зазвичай надає перевагу для

своїх дітей альтернативному оточенню, особливо коли діти досягають старшого шкільного віку.

Особливо вразливі в цьому аспекті, є Хасидські релігійні школи або школи інших ортодоксальних течій, тому що їх інтерпретація єврейської традиції здебільшого не підходить світський більшості пострадянських євреїв. Виняток становить лише ОРТ, де дотримання релігійних традицій є вторинним, а інтенсивна навчальна програма присвячується головним чином високим технологіям. Однак в ОРТ навчаються лише діти з одинадцяти до вісімнадцяти років і досить часто, батьки вважають за краще не переводити своїх дітей із знайомої неєврейської школи, де дитина навчалася з першого класу, в незнайому єврейську школу.

Респонденти наголосили на необхідності зосередити увагу на якості викладання, для того, щоб зробити єврейські школи більш привабливими для батьків.

«...Я наполягаю... що будь-яка єврейська освіта передбачає і єврейські традиції, і єврейську історію і, звичайно, Тору, або ж ця людина просто перестає бути євреєм. Є аналогії з 20-ми роками радянського режиму, коли створювались радянські єврейські школи, і головне, те, що там було єврейського,— євреї збиралися в одному колективі, разом вчилися — хоча це теж було непогано».

«Ті навчальні заклади, які є, очевидно, виконують свої завдання з відновлення єврейського життя в Україні, тому що діти приносять єврейські знання додому, до своїх родин, тим самим побічно впливаючи на своїх батьків, які занадто зайняті, щоб брати участь в житті громади і здатні максимум лише прийти на батьківські збори в школі. Адже батькам, зазвичай, подобається все, що корисно їхнім дітям. Мовиться не про те, «світська» освіта або «релігійна». Ідеться про якість освіти в єврейських навчальних закладах. Єврейська освіта буде мати більші перспективи, якщо матиме кращу якість ніж не єврейські навчальні заклади».

З іншого боку, деякі респонденти відзначають, що реальну проблему становить не якість викладання в єврейських школах, але скоріше за все стала думка асимільованої більшості про те, що єврейська освіта не має сенсу і значення для дітей, які проживають в Україні, оскільки

єврейська громада не дає чіткої відповіді на те, як єврейські школи можуть допомогти молодим євреям досягти успіху в житті та зробити кар'єру.

«...Успіх будь-якої єврейської школи значною мірою залежить від самої громади, від того, яку ідею вона сповідує, чого очікує від навчального закладу, яким опікується. Це залежить від конкретного керівника навчального закладу: кого він запрошує на роботу — близьких родичів або професіоналів. Це залежить від того, до чого прагне школа, чи має за мету конкурентоспроможність своїх випускників на будь-якому ринку праці — як єврейському, так і неєврейському. Це залежить від того, чи надає сама громада конкурентні робочі місця, таким чином забезпечуючи працевлаштування своїм випускникам...»

Єврейська шкільна система отримує підтримку від міжнародних єврейських релігійних рухів (в першу чергу ХаБаДу та інших хасидських організацій), від міжнародних та місцевих єврейських організацій (ОРТ, єврейська громада Києва) і від української держави. Деякі єврейські навчальні заклади в Україні отримують програмну підтримку від міністерства освіти Ізраїлю і Сохнута в межах програми «Хефціба», а деякі навчальні заклади стягувати скромну плату за навчання, транспорт та/або обід. Однак введення або підвищення таких внесків часто є причиною відтоку учнів, чий сім'ї не можуть дозволити собі такі витрати і вважають за краще посилати дітей до інших шкіл.

«...Система єврейських шкіл в Україні перебуває в режимі виживання. Фінансування необхідне для її обслуговування співставне з сумами, що споживаються програмами соціального забезпечення, а оскільки у суспільній свідомості потреби нужденних завжди є пріоритетом, немає чіткого уявлення, як формальна освіта може вийти з цієї кризи. Професіонали знають про цю проблему, обговорюють різні шляхи її вирішення, але поки що шляхи виходу ще не знайдені...»

Одне із рішень про те, як зламати поширений стереотип поганої якості й неактуальності єврейської освіти була щодо проведення ребрендингу іміджу єврейських шкіл, хоча існують сумніви, чи це є можливим, і чи такий підхід є ефективним:

«...Відповідь: «It depends» це залежить від... Мені важко уявити собі, що якийсь реформатор в Києві чи Одесі вирішив, який імідж повинна мати єврейська освіта, і раптом по всій країні підхопили цю ідею і почали її втілювати. Щоб це рішення стало обов'язковим для виконання, його необхідно приймати на рівні міністерства освіти, а це мало ймовірно. І знову, йдеться лише про імідж окремих шкіл, оскільки гарні школи і так турбуються про те, як вони виглядають в очах громадськості, а поганим реклама не допоможе».

Неформальна єврейська освіта

Неформальна єврейська освіта в Україні велика і багатогранна, вона представляє широкий спектр діяльності, у тому числі: культурні заходи, молодіжні рухи, літні табори, позакласні програми для шкіл, освітні програми для дорослих та пішохідні екскурсії. Нижче наведено приклади організацій та ініціатив, які діють в Україні, якщо інше не зазначено. Кожна організація має свої власні завдання, які тісно пов'язані з єврейською неформальною освітою, хоча в останні роки поширюється тенденція збирання окремих організацій, ініціатив та проектів під одним дахом в єврейських громадських центрах (ЄГЦ), завдяки чому широким верствам єврейського населення є легшим розібратися в усьому різноманітті запропонованих заходів, в той час, коли спільне використання наявних ресурсів може значно поліпшити якість заходів та проектів.

Найбільш яскравими прикладами ЄГЦ є Бейт Гранд в Одесі, Бейт Дан у Харкові, Мінора, яку нещодавно було відкрито у Дніпропетровську, та вся джойнтівська система єврейських громадських центрів при Хеседах, в яких часто розташовані місцеві громадські молодіжні клуби, що має особливе значення для невеликих громад, де немає центрів «Гілель» або «Сохнут»

У той час як абсолютна кількість членів цих місцевих клубів є доволі незначною, як правило, вона являє собою набагато вищий відсоток охоплення цільової аудиторії ніж єврейські молодіжні організації і клуби у великих містах.

Серед організацій та проектів, діяльність яких орієнтована на залучення молодих людей до участі в єврейському громадському житті:

- Студентська організація «Гілель» та молодіжні клуби єврейського агентства «Сохнут», що описані більш детально в розділі 4.6;
- «Нецер олами» (з 1993 року) є молодіжним рухом прогресивного юдаїзму, який організує тренінги, освітні семінари, табори, екскурсії до Ізраїлю і Східної Європи;
- «Цофим» — програма для підлітків ізраїльського культурного центру «Натив», що притягує єврейську молодь як мадрихів (вожатих) для більш молодших учасників;
- Єврейський молодіжний сіоністський рух Бней Аківа (з 1990) — сьогодні, це в переважно в Києві, з центром в Галицькій синагозі («Бейт Яков») на базі Мидраша Ционіт, яка є навчальною платформою для інтелектуального та духовного росту, навчання і громадського будівництва, відповідно до законів Тори, а також зміцнення зв'язків з землею Ізраїлю. Основним видом діяльності Мидраша Ционіт для підлітків та молоді є проведення таборів «Тхелет».
- Езра Україна — головною діяльністю в Україні є залучення учасників до програми Тагліт як незалежного оператора;
- Український Союз єврейських студентів (UUJS, з 2007) — українське представництво Європейського Союзу єврейських студентів (EUJS);

Деякі міжнародні єврейські молодіжні рухи, такі, як Бонім Дрор і Хаовед ВеХаломед не представлені в Україні.

В Україні все більшої популярності набувають єврейські літні та зимові табори. Слід відзначити:

- Сохнут традиційно проводить літні табори для дітей та підлітків;
- Єврейські громадські центри влаштовують різні денні табори, а також сімейні табори, які часто відбуваються за межами України і вважаються хорошим варіантом для сімейного відпочинку;
- Гілель влаштовує літній табір для студентів, який проходить у форматі молодіжного конгресу, коли разом з освітніми та розважальними заходами молоді надається можливість знайомитися, спілкуватися,

обговорювати актуальні питання та разом шукати вирішення порушених проблем;

- Є табори для членів єврейських організацій, які використовують табір, в тому числі, для заохочення активістів або залучення нових членів організації (наприклад, табори реформістських руху, ортодоксальні єврейські табори, табір Натів для учасників програми «Цофім»).

Найбільш інноваційним єврейським табором для дітей є Міжнародний єврейський спортивний табір J-Sport, створений за ініціативи фонду «Генезіс», який збирає в Україні єврейських дітей з різних країн, кількість яких збільшується рік від року (наприклад, п'ять країн в 2013 році). Програма табору побудована на винятковому поєднанні спорту, інтерактивних освітніх та культурних заходах і захоплюючих відкриттів під час учбово-екскурсійних поїздок місцями єврейської спадщини України. Оскільки табір не належить до будь-якої з існуючих громадських організацій, його найвищим покликанням є створення динамічного міжнародного співтовариства, члени якого пишуться своєю приналежністю до єврейського народу, а також охочі та спроможні зробити свій внесок в майбутнє.

Завдяки своїй унікальній програмі, відмінним умовам проживання, а також відносно високій вартості участі, табір J-Sport спромігся притягнути представників важкодоступної цільової групи, забезпечених єврейських сімей, які зазвичай не беруть участі в житті громади й не схильні відправляти своїх дітей в табори з яскраво вираженою ідеологічною чи релігійною спрямованістю або в дотаційні табори з відносно скромними житловими умовами.

4.3 Академічна єврейська освіта

В Україні там є кілька вищих навчальних закладів, де можна отримати вищу освіту в галузі юдаїки. Міжнародний Соломонів університет (МФС) був сформований в Києві в 1993 році, а у 1998 році отримав державну акредитацію. У МСУ проводиться викладання різних дисциплін в поєднанні з єврейською освітньою програмою. МСУ має Східноукраїнську філію в Харкові (СУФ МСУ), яка підписала угоду про співпрацю з Харківським державним університетом (ХДУ) в 2008 році — з центром Чейса при Єврейському університеті в Єрусалимі, в результаті 2011 року

було відкрито спільний українсько-ізраїльський академічний центр при Харківському державному університеті.

Єврейський жіночий педагогічний коледж «Бейт Хана» (ХаБаД) було засновано в 1995 році в Дніпропетровську для підготовки вчителів та викладачів шкіл та дошкільних закладів, що були засновані ХаБаДом по всьому пострадянському просторі. На сьогоднішній день, коледж пропонує програми, які дають змогу отримати диплом з правом викладання для вчителів дошкільної та початкової школи, а також дипломи працівників з догляду за дітьми в дошкільних закладах. У співпраці з Кримським державним університетом «Бейт Хана» також дає змогу отримати ступінь бакалавра в галузі педагогіки. Дипломи і ступені коледжу визнаються в пострадянських державах та Ізраїлі.

У 2003 році було засновано Одеський Єврейський університет, а в 2008 році — Південно-український єврейський університет «Хабад-Одеса». Обидва забезпечують повні стипендії для єврейських релігійних студентів (згідно з галахою) і надають освіту в галузі економіки та гуманітарних наук.

Існує також дворічна міждисциплінарна сертифікатна програма з юдаїки при факультеті гуманітарних наук Києво-Могилянської академії (НаУКМА).

До числа закладів, що активно діють в галузі юдаїки, але не проводять активної викладацької роботи зі студентами, входять: Київський інститут юдаїки (заснований в 1993 році за ініціативою ВААДу), який займається науково-дослідницькою діяльністю, проводить щорічні конференції з історії та культури східноєвропейського єврейства та веде різноманітні проекти, пов'язані з архівуванням та видавничою діяльністю; Центр досліджень історії та культури східноєвропейського єврейства при Києво-Могилянській академії, (який був створений коли Інститут юдаїки та відділ юдаїки при Національній бібліотеці України ім. Вернадського об'єднали свої зусилля у спільних програмах з дослідницької і видавничої діяльності); Центр єврейської історії та культури (відомий до 2008 року як Кафедра історії та культури єврейського народу) при інституті політичних та етно-соціальних

досліджень І. Ф. Кураса Національної академії наук України.

Україна також має низку закладів діяльності яких присвячена вивченню Голокосту. Найбільш значними з них є український центр викладання історії Голокосту (який було засновано в Києві 2002 року) та Всеукраїнського центру вивчення Голокосту «ТКУМА» (заснований в Дніпропетровську в 1999 р.). Українські дослідники зробили значний внесок у вивчення історії Голокосту, і обидва заклади видають наукові журнали — «Голокост і сучасність» та «Проблеми Голокосту», відповідно. Крім того, Всеукраїнський центр вивчення історії Голокосту працює з Яд Ва-Шем щодо організації приїзду в Ізраїль викладачів, які беруть участь в освітніх семінарах, присвячених темі Голокосту, а також співпрацює з іншими міжнародними організаціями, такими як Фонд Шоа Університету Південної Каліфорнії і паризьким музеєм «Меморіал Шоа». Центр «ТКУМА» у 2012 році створив Музей «Пам'ять Єврейського народу і Голокост в Україні», розташований у єврейському центрі «Менора» у Дніпропетровську.

Крім того, починаючи з 2004 року Міжнародний центр єврейської освіти і польових досліджень, а також невеликі дослідницькі групи в Запоріжжі та Дніпропетровську проводять роботи з окремих освітніх та дослідницьких проектів.

Подібно до інших сфер єврейського життя в Україні галузь академічної юдаїки поки ще перебуває лише на початку свого шляху. Наукова дисципліна, що була практично повністю відсутня ще двадцять років тому, сьогодні поступово розвивається, якісно підвищуючи свій рівень. Респондент, що представляє одну з вищезгаданих організацій, так прокоментував цей процес:

«...Ми виробляємо, ймовірно 90% книг з юдаїки в цій країні. За цей час випущено близько 80 книг, якась кількість брошур, календарів тощо. Серед них чимало книг, які, безсумнівно, є академічними публікаціями високого рівня, і є книги перших етапів, про які навіть незручно говорити, що це наші видання, оскільки вони в деякій мірі малограмотні, але інакше не могло і бути, оскільки ми почали, коли в нашому середовищі не було жодної людини, яка б мала вищу освіту в галузі юдаїки. Ми почали з нуля, починали, майже,

зі згарища, і крок за кроком, просувалися до того, що є зараз. Років через 10 тому ми зможемо говорити про більш-менш фахові видання та професійні виставки».

Аналогічним чином, респондент з Одеси поділився своїм досвідом в цій сфері:

«...Ми поступово почали розкривати історію та культуру євреїв Одеси. Допомога, знову ж таки прийшла з-за кордону. Якщо не фінансово, просто «навчили жити». Наприклад, Стівен Ципперштейн опублікував книгу «Євреї Одеси: Історія культури»».

Ця книга дала нам змогу рухатися далі, принаймні, ми вже знали, що потрібно шукати. Потім була книга Ігаля Котлера, безліч різноманітних публікацій видавничої програми «Мігдаля», альманах «Морія». Тут я вам скажу, що за 12 номерів видання альманаху «Морія» до наукового ужитку було додано цілі частини історії єврейської ментальності, культурні факти, тлумачення тощо. Клеймс Конференс підтримала видання книги «Голокост в Одеському регіоні»... і це так важливо, бо, врешті-решт, не було джерела інформації по цій темі, а зараз є...

Вивчення єврейських дисциплін також починають включати до учбових планів державних вищих навчальних закладів. За даними Міністерства освіти і науки, понад 70 українських вищих навчальних закладів мають програми або курси, що, в тій чи іншій мірі, пов'язані з юдаїкою, історією єврейського народу, івритом, біблієстикою, Голокостом і так далі. Деякі респонденти зазначили, що з точки зору взаємодії і співпраці з органами освіти уряду, єврейська громада перевершила деякі інші європейські країни.

«Коли ми порівнюємо ступінь проникнення єврейських дисциплін в учбових програмах державних навчальних закладів України ситуація набагато краща, ніж в багатьох країнах Європи».

Проте деякі респонденти вважають, що така позитивна оцінка є неповною і торкнулись питання якості викладання цих предметів.

«...Так, технічно, є класи і студенти, але хто є вчителями? Якись-то квазі експерти, які самі тільки нещодавно отримали свої дипломи? Ми

справді потребуємо фінансової, організаційної підтримки вищої освіти в галузі юдаїки. Ми будемо вдячні будь-якому партнерству з розвиненими центрами академічної юдаїки, і йдеться не лише про гроші, а про стажування, візитах викладачів, книгах, можливості для запуску спільних проектів, публікацій в наукових журналах».

Респонденти відмітили, що, незважаючи на той факт, що введення курсів з єврейських дисциплін, безумовно, є позитивним явищем, але за відсутності повноцінних департаментів вивчення єврейської дисципліни, їхньої діяльності недостатньо, аби дати слухачам систематичні знання про предмет.

«...одним з важливих завдань є створення кафедр юдаїки у кількох українських університетах, але з таким завданням, нам не впоратися самотійно, тільки разом з нашими партнерами з Європи або з Америки. І це був би процес, спрямований не лише в один бік — коли вони нам щось дають і дають, кошти або поради. Навпаки, цей процес був би дуже важливим і для їх дослідницьких центрів у тому що частина єврейської та європейської історії відбувалася на цих землях. Особливо цікавим є XVIII, XIX, XX століття, які є дуже мало вивченими. У багатьох книгах все закінчується на поділі Польщі...[наприкінці XVIII століття]. І нарешті, зараз ми перекладаємо Оксфордський підручник з юдаїки, і там майже нічого нема з історії та культури євреїв Східної Європи. Я впевнений, що це зовсім не правильно. Історія євреїв в цих землях варта уваги у вивченні...»

Окрім того, незважаючи на те, що в Україні є кілька вищих навчальних закладів, що спеціалізуються з юдаїки, респонденти відмічали низку проблем іншого роду. Кількість фахівців у цій галузі як академічних вчених, так і студентів є дуже незначним. Не всі з них є євреями, і, справді, один з респондентів підняв питання, в чому є завдання вищих навчальних закладів, що спеціалізуються на викладанні академічної юдаїки — надавати освіту про євреїв або ж надавати освіту євреям? «Хто має отримувати єврейську освіту, лише євреї, чи будь-хто, хто хоче навчитися єврейських предметів?», а також: «Чи законно витрачати єврейські кошти на не єврейських студентів?». Деякі вказали на відсутність фінансової підтримки молодих учених

і поскаржилися на брак «індивідуальних грантів для випускників, дослідників у галузі єврейської історії, єврейського мистецтва, [і] єврейської літератури». Таким чином, вони відзначили нестачу належним чином фінансування і чи Центральний навчальний інститут повна юдаїки в Україні «Один з респондентів зазначив, що «у Київському інституті сходознавства різні фахівці арамісти, кітайісти, японісти, — спокійно можуть працювати за державну заробітну плату і додатково брати гранти. [При тому] фахівці в галузі юдаїки, як і раніше продовжують працювати "за викликом", коли час від часу їх запрошують долучитися до того чи іншого науково-дослідного проекту, тому що хтось виділив грант, але після цього вони повинні повернутися до свого основною робочого місця і присвятити свій час зовсім іншим темам...»

Респонденти закликали до кількох ініціатив, спрямованих на вирішення деяких складнощів у цієї сфері, зокрема «науковий журнал з юдаїки», співпрацю або партнерство між українськими департаментами юдаїки та закордонними університетами, які спеціалізуються на юдаїці; конференції для сприяння зв'язків між експертами в даній галузі.

4.4. Єврейська культура

Окрім численних неформальних аматорських культурних програм, які проводять єврейські організації, в Україні проводяться кілька великих фестивалів та виставок, які приваблюють як фахівців у галузі єврейської культури так і широкий загал громадськості, в тому числі тих, хто зазвичай не бере участі в заходах громади. Серед них, театральний фестиваль «Мандрівні зорі» та фестиваль образотворчого мистецтва «Шалом, Україна», створений з ініціативи Єврейського Фонду України; Міжнародний фестиваль єврейської музики «Львів КлезФест», організований львівським «Хесед-Арбе» (структура Джойнта); Фестиваль єврейської культури ім. Шолом-Алейхема, заснований з ініціативи Чернігівської єврейської громади за підтримки департаменту культури державної адміністрації м. Чернігова; и громадський фестиваль єврейської книги ОФЕК за ініціативою Громадського будинку єврейських знань «Морія» в Одесі. Одним з найбільш значущих подій у єврейському культурному житті України за останні роки була виставка «Культур-Ліга: художній авангард

1910–1920-х років», яка відбулася в Києві 2008 року у приміщенні Національного художнього музею України. У зв'язку з цією подією було видано каталог та проведено декілька супутніх заходів. Головним організатором виставки виступив Центр досліджень історії та культури східноєвропейського єврейства, який, серед іншого, займається зібранням та збереженням літературної спадщини майже забутих єврейських письменників та поетів.

Майже всі великі (значущі) регіональні громади мають свої власні друковані видання (близько тридцяти). Найбільший тираж та географічне поширення у газети «Хадашот» (друкований орган Ваад Україна, що видається з 1991 року); «ВЄК» (друкований орган Всеукраїнського єврейського Конгресу, видається з 1997 року) та «Єврейські Вісті» (орган друку Єврейської Ради України, видається за підтримки Державного Комітету з справ національностей і релігій). Серед періодичних видань та журналів: «Єгупець» (літературно-публіцистичний альманах, що видається Центром юдаїки у Києві); «Морія» (науково-публіцистичний альманах, що видається Одеським об'єднаним будинком єврейських знань «Морія»); «Від серця до серця» (ілюстрований журнал, видається єврейською громадою Києва (ХаБад, Синагога Бродського)); і «Лехаїм» (ілюстрований журнал, що видається Об'єднанням юдейських релігійних організацій України (ОІРГУ)).

Незважаючи на всі ці заходи і публікації, респонденти відзначали, що розвиток єврейської культури в Україні ускладнюється через різні фактори. По-перше, респонденти зазначили, що за рідкісним винятком, більша частина культурних заходів має любительський, аматорський характер. Наприклад, один з респондентів заявив, що:

«...Ми є експертами в організації концертів єврейської громади, а не концертів єврейської культури. Різниця є величезною. Коли маленький хлопчик виходить на сцену концерту спільноти і мучить свою нещасну скрипку, вся аудиторія йому аплодує, тому що це наш хлопчик, ми знаємо, його батьків, ми знаємо, що ще рік тому його лякала навіть сама думка про публічний виступ, і ми вітаємо його особисте зростання, а не якість його гри. Водночас концерт єврейської культури призначений для аудиторії, якій все одно, хто

є матір'ю актора... Якщо ви можете грати на скрипці, грайте; Якщо ні — дуже шкода, але глядачі не будуть слухати аматорів. Потрібно бути майстром, аби виступати на великій сцені».

По-друге, там була стурбованість з приводу інтеграції єврейських культурних подій в більш широкий український контекст:

«...Єврейська культура має стати частиною життя міста. Якщо це єврейська виставка, чи можливо показати її в міському музеї? Якщо це єврейський концерт, чи можна дати його в найкращій залі консерваторії? Таким чином, єврейська громада, її найкращі досягнення і кращі зразки єврейської спадщини і таланти поступово ставатимуть власністю міста, в тому числі євреїв, які живуть в цьому місті, і це допоможе нам вирішити вічну проблему, як повернути євреїв до участі в житті єврейської громади».

Однак, по-третє, на думку більшості респондентів, складається враження, що розвиток єврейської культури перебуває в нижній частині списку пріоритетів спільноти. Фінансування від іноземних джерел вичерпується, а відсутність стабільної фінансової бази шкідливо впливає на ситуацію в цій сфері. Безсумнівно, така фінансова нестабільність впливає на єврейську культуру як в кількісному, так і в якісному сенсі.

«...Сьогодні ми бачимо, що кількість єврейських виконавців, ансамблів, колективів значно знизилася. Це сумний наслідок скорочення бюджетів і відсутності стабільності у фінансуванні єврейських культурних ініціатив. Ми втрачаємо блискучих фахівців, які складають основу цих громад. Вони змушені шукати себе в інших сферах, щоб прогодувати свої сім'ї...»

Деякі респонденти відмічали, що потрібно збільшити значущість єврейської культури як самостійної цінності, а не протиставляти її іншим факторам при ухваленні рішення щодо інвестицій у розвиток життя громади, і якщо культура є пріоритетом, то необхідно чітко це зумовити. Один з респондентів сказав:

«...Коли ділові люди починають займатися побудовою громади, вони точно знають, що хочуть отримати і які кошти заради цього спроможні вкласти... Наприклад, чи повинна громада підтримувати Союз єврейських

фотохудожників, які шукають способи самовиразу й охочі займатися незалежною творчістю? Чи нашттовхне це когось дотримуватися заповідей, вчити Тору і Талмуд та дотримуватися єврейського способу життя? Можна намагатися пояснити, що в довгостроковій перспективі такі творчі проекти можуть призвести до спільноти людей, які сьогодні не цікавляться єврейським життям, але можуть зацікавитися єврейською фотографією, і, в кінцевому підсумку, залучитися до спільноти. Однак відповіддю на це, ймовірно, буде те, що є більш прямі шляхи для досягнення цієї мети: наприклад, відкриття єврейської бізнес-школи, створення стимулів для відвідування синагоги, і ці речі можна зробити без фотографії та інших творчих дрібниць...»

Проте інші респонденти торкнулися четвертої проблеми стосовно відношення до розвитку єврейської культури, пов'язаної з тим, що існуючі інвестиції у будівництво громади не завжди ретельно продумані, відзначаючи відсутність всеохоплюючої стратегії розвитку культури.

«До цих пір суспільні потреби завжди були вищі за творчі амбіції, і це, загалом, справедливо. Ми лише сподіваємося, що наші місцеві магнати та олігархи нарешті переглянуть своє ставлення до значущості культури у розвитку суспільства, і окрім інвестування астрономічних коштів у відновлення синагог, вони почнуть підтримувати обдарованих і багатообіцяючих виконавців і творчі колективи».

«...Гостро постало питання розробки послідовної стратегії в культурногму розвитку, оскільки, на мій погляд, нині створився свого роду вакуум. Ми майже втратили культуру ідиш, яка свого часу, розвинулася на цій землі, але не долучилися до сучасної ізраїльської культури, і постало питання, яку єврейську культуру в Україні ми хочемо розвивати. Чи буде це російськомовна єврейська культура про євреїв або створена євреями, а не єврейською мовою? А чи можливе якесь відродження ідиш культури через сучасне аранжування клейзмерської музики? Чи з'являться українські письменники, які пишуть мовою іврит? Або переклади сучасних івритських письменників українською? А можливо українські композитори почнуть писати музику на вірші івритських поетів? Або це буде комбінація всього вищезгаданого? Одне зрозуміло, все залежить від того народжуватимуться талановиті люди, і

що робити громаді, щоб знайти і підтримати їх. Адже, якщо вони не знайдуть себе у спільноті, вони займуться чимось іншим».

Здатність громади генерувати нові культурні форми є одним з показників її життєстійкості. Зі слів респондентів зрозуміло, що незважаючи на деякий прогрес в цій галузі за останні двадцять років, сучасній єврейській громаді в Україні належить ще довгий шлях. Серед названих чинників, які послаблюють зростання та розвиток єврейської культури, поряд з нестачею фінансових ресурсів, є багато інших більш нагальних проблем, зокрема у сфері соціального забезпечення, а також відсутність єдиного узгодженого плану розвитку.

4.5 Збереження єврейської спадщини

Говорячи про важливість інвестицій у розвиток сучасної єврейської культури, деякі респонденти дотримувалися точки зору, що єврейська громада України має насамперед зосередити свою увагу на збереженні своєї нескінченно багатой і безцінної культурної спадщини, замість намагання створення нових культурних витворів, сумнівної значущості.

«... Кожна єврейська громада має місію, але в Української єврейської громади ця місія, безумовно, дуже чітко окреслена: оскільки Україна була осередком ідишистської цивілізації, що тут існувала протягом добрих 500 років, історики сучасного мистецтва і критики відзначають, що серед артефактів єврейської культурної спадщини України є твори світового класу. Ідишистська література, драма, живопис, обробка каменю, металообробка, ювелірна справа, архітектура...»

«Здебільшого, ці твори мають релігійний підтекст, але їхня художня якість робить їх значущими для всього людства, незалежно від релігії та національності, й ця унікальна культура загинула у вогні Голокосту...»

Частина респондентів стверджували, що збереження єврейської спадщини «неймовірно важливо у тому числі, і для відродження громад...» Залишається спірним питанням, як два поняття пов'язані на практиці, але, на думку більшості респондентів, збереження єврейської спадщини є галуззю, де єврейська громада України досягла найбільш реальних успіхів. Виконана робота може бути поділена на дві

підкатегорії: повернення власності й збереження матеріальної та інтелектуальної спадщини.

Реституція єврейської власності

1992 року Президент України підписав указ «Про заходи щодо повернення релігійним організаціям культового майна», згідно з яким релігійним громадам має бути повернене майно, конфісковане за радянських часів. Здебільшого проблемами реституції опікувались ВААД України і OIROU, що започаткували у 1995 році програму каталогізації єврейської власності в Україні. З відомих ВААДу більше ніж 2.500 об'єктів колишньої єврейської власності за 15 років було повернуто близько 50. Процес повернення ускладнюється через те, що держава, не дивлячись на неодноразові спроби, так і не зробила офіційного реєстру єврейських культових споруд, через що у процесі приватизації підприємств, які містяться у приміщенні синагог, часто приватизуються і будівлі. Однак влада передала релігійним громадам деякі провінційні синагоги та дві синагоги у Києві — Галицьку та Центральну синагогу (Синагога Бродського), і в останньому випадку громада профінансувала переміщення лялькового театру, розташованого у приміщенні синагоги, в іншу будівлю. Деякі будівлі місцева влада передала релігійним громадам замість зруйнованих будинків синагог (Біла Церква, Черкаси, Чернігів, Овруч, Новоград-Волинський), а в 2010 році було відкрито дві нові синагоги у Херсоні та Кривому Розі.

У ході реституції час від часу траплялися неймовірні історії успіху. Наприклад, один з респондентів описав епізод, який стався у Дніпропетровську:

«...У нашому місті є гігантський торговий центр Міст-Сіті. Величезний, займає цілий квартал, задля будівлі якого було знесене все, за винятком невеликої будівлі синагоги. Вона оточена з трьох боків торговим центром. По суті, вона вбудована в нього. Від цілого кварталу залишалася тільки синагога, її не дали зруйновати, хоча за це пропонували дуже великі гроші. Пропонували розібрати по цеглині і відновити в іншому місці. Але старі люди сказали: «Ми цю будівлю боронили у роки Радянського Союзу, там не влаштували дитячий кінотеатр, і наші батьки боролися за неї під час Другої світової війни. Ми не дамо її зруйнувати...» І один із власників торгового

центру, єврей, сказав, що, хоча це й незручно, але старі люди не повинні хвилюватися. А це є свідченням зростання громади, тому що, коли в 70-х роках в цій самій синагозі вперше було зроблено ремонт, усі унікальні фрески містечкового дніпропетровського єврейського мистецтва, були просто оштукатурені та зафарбовані».

Крім того, в деяких випадках, коли неможливо було повернути будівлі, були зроблені доволі успішні кроки для встановлення пам'ятних дошок на будинках, що мають історичне значення для єврейської громади. Сам факт цього показує значущість єврейської історії України, а також важливість її збереження:

«...В Одесі є багато меморіальних дошок, і кожен може побачити, де жили і що робили єврейський історик Дубнов, єврейський поет Нахман Бялік і сіоністський мислитель Лев Пінскер та ін. На одній дошці саме так і написано: «Тут жив Жаботинський, друг України і захисник Єрусалима». І це є реальним досягненням...»

Однак залишається багато невирішених питань, пов'язаних з утриманням та управлінням великою кількістю будинків та майна. Один з респондентів, зазначив:

«Лише незначну частку будинків, що належали колись громаді, було їй повернуто. Водночас, навіть ті будинки, які були передані громаді, часто лишаються занедбаними, адже громада не має коштів на їхню реконструкцію». Іноді трапляються іронічні випадки. Наприклад, у Буську, там нема євреїв, і синагогу було розділено навпіл. В одній частині просто живуть люди, а другу віддали баптистській громаді, відтак, баптисти тепер роблять ремонт в синагозі. Ось така метаморфоза.

«Ситуація з міською єврейською забудовою ще більш складна. Наприклад, у Тернопільській області, Шаргороді, Бершаді є унікальні будинки, які на очах руйнуються, знищуються, тому що там ніхто не живе, якщо там хтось оселяється, то люди перебудовують все на свій лад, але будинок втрачає своє історичне значення...»

Деякі респонденти звертали увагу, що бувають випадки, коли громада не може відновити будівлю. Однак під час розгляду питання, а чи

варто домагатися реституції будівлі, яку ще не передали громаді, замість того щоб зосередитися на належному відновленні будівель, що вже передали, більшість респондентів підтримували перший варіант:

«...У разі єврейська громада або організація має шанс відновити право власності на будинок синагоги, ієшиви або іншого об'єкта, який підлягає дії закону про реституцію, необхідно, це зробити».

Нездатність відновлення і підтримання будівель, часто — справедливо чи помилково — пояснюють відсутністю у керівників громад навичок управління.

«Для того, щоб відновити те, що ви вже маєте, потрібні мізки, а не гроші. У решті решт, якщо вам вдалося отримати великий будинок в історичній частині міста, неможливість залучити інвестиції та сили є ознакою слабкості й безпорадності керівництва громади...»

Деякі респонденти наголошували, що при розумному використанні будинки громади стають джерелом доходу для неї, а не тягарем, який потребує фінансових впливань, які, в іншому разі мають бути використані для поточних потреб.

«...Будинок — це завжди будинок. Наприклад, наша громада виживає лише завдяки орендній платі, яку ми отримуємо від компанії, чий офіс розташований на першому поверсі нашої синагоги»

Однак необхідно докласти ще чимало зусиль, перш ніж єврейська громада України зможе сказати з упевненістю, що вона завершила процес реституції, оскільки є ще велика кількість зареєстрованих історичних єврейських будівель, які досі ще не були передані громаді, і багато ще належить зробити. Як зауважив один з респондентів:

«...Реституція єврейської власності тут є дуже складний процес. Наприклад, на заході, євреї повернули те, що було примусово відчужено нацистами, але в нашій країні все було відібрано ще совітами, відразу ж після революції, й це означає, що відтоді минуло набагато часу. Отже, якщо Україна зберігає своє бажання стати частиною європейського громадянського суспільства, ми можемо сподіватися на

повернення єврейського майна, принаймні частково, це буде означати, що спільнота буде мати більше можливостей для збереження та розвитку єврейської спадщини. Однак я не плекаю великих надій, що одного разу це відбудеться...»

Не менш складна ситуація зі сіфрей Тора (зі сувоями Тори). У жовтні 2007 року Президент України підписав указ про забезпечення передачі 700 сувойів, що зберігалися в українських державних архівах, єврейським релігійним громадам. Однак ще й досі цей указ не повністю реалізовано. На ділі траплялися випадки, коли архівні установи робили необґрунтовані заяви з метою перешкодити громадам зберігати і використовувати сувої Тори з державних колекцій, стверджуючи, що громади завдають шкоди державній власності. У деяких випадках справа дійшла до суду: найбільш яскравим прикладом є затяжний судовий розгляд між державним історичним архівом України та єврейською громадою міста Києва, який було, нарешті, вирішено 2011 року, коли Апеляційний Верховний суд своїм рішенням надав розпорядження остаточно передати єврейській громаді Києва вісімнадцять сувойів Тори з Державного Архіву.

Збереження єврейської матеріальної спадщини

Майже всі єврейські кладовища перебувають у вкрай незадовільному стані. Незважаючи на діючі угоди зі США і відповідний указ Кабінету Міністрів України, держава не вирішує цю проблему, а єврейські громади не мають необхідні кошти для догляду за кладовищами. За останні роки згідно з проектом «Ло Тішках» проводилась велика робота з каталогізації та очищення старих єврейських кладовищ.

Станом на лютий 2012 року база даних налічувала 1.800 записів єврейських кладовищ, що розкидані по всій території України²⁷.

Восени 2009 року єврейська громада Житомира оголосила про запуск подібних проектів, який повинен був вийти за межі простого визначення місця розташування та опису кладовищ і пропонував фізичне відновлення та обслуговування (підтримку) більш

27 См: www.lotishkach.org.

ніж 1.500 єврейських кладовищ в Україні, включаючи фотографії та розшифровку написів на надгробках. Однак фізичне відновлення йде дуже повільно, стан старих єврейських кладовищ погіршується швидше і з часом вони можуть зникнути з лиця землі і бути втраченими назавжди для майбутніх поколінь. Проблема ускладнюється тим, що досить часто поблизу старого кладовища немає організованої єврейської громади, яка може підтримати догляд за кладовищем після періодичного очищення та відновлення.

Однак респонденти підкреслили, що фінансування реставраційних робіт для конкретних кладовищ, як і для окремих старих синагог, не може забезпечити довгострокове рішення основної проблеми — погіршення фізичного стану єврейської культурної спадщини України. Тут, в першу чергу, є необхідним систематичний підхід.

«...Питання про відновлення єврейських кладовищ є, мабуть, одним з небагатьох, які мають бути вирішені централізовано...»

«...Немає організації або міжнародної програми, діяльність якої була б спрямована на фізичне відновлення єврейських кладовищ. Звісно, український уряд взагалі не хвилює це питання, і, схоже, що міжнародні організації теж. Ми, такі бідні, тому що ми такі багаті. Ми маємо велику спадщину, і ми відчайдушно потребуємо міжнародного проекту, призначеного виключно для збереження єврейської спадщини України... Існують деякі програми, які створюють електронні бази даних кладовищ та відмічають розташування унікальних могил або гробниць, але вони не опікуються фактичним збереженням цих пам'яток. І, будь-якому разі, ніхто не знає, що залишиться після завершення проекту, адже ця безцінна спадщина руйнується щодня...»

«...Всією Україною розпорошені окремі ентузіасти та організації, які вкладають свої душі та кошти у спроби уповільнити процес знищення, слід знайти й об'єднати їх».

Один із способів вирішення цієї проблеми є запуск освітніх програм для євреїв і для всіх громадян України, в цілому, вкласти свій внесок у збереження єврейської спадщини.

«... Дуже добре, що молоді люди беруть участь у фактичній фізичній роботі зі збереження єврейської спадщини. Наприклад, студенти Гілея беруть участь в прибиранні єврейських кладовищ, але всі такі дії є не регулярними і хаотичними, тому має бути зонтична єврейська організація, яка б одночасно виконувала і представницьку, і координаційну функції, тому що наше сьогодні і завтра базується на нашому вчорашньому дні, на тих місцях, де стоять наші «мацейви» (надгробки)».

«...Вчителі малих міст нічого не знають про єврейську історію своїх містечок, де часто євреї становили від тридцяти до сімдесяти відсотків населення! І після наших семінарів [що проводилися Київським інститутом юдаїки], які буквально приводять їх в шок, ці вчителі повертаються до своїх міст і розповідають усе своїм учням. І ви знаєте, час від часу бувають також приголомшливі результати, тому що наша інформація починає поширюватися хвилями, іноді з нашою допомогою, іноді без нас. Наприклад, фільм про синагогу, який зробили учні української школи з містечка, де давно немає євреїв. У містечку мали намір відновити найдавнішу будівлю і раптом виявили, що це синагоги. Про це зробили чудовий фільм. Хлопчики перевдяглися в хасидські костюми, вони співали і танцювали — таким чином вже залучилися до єврейської історії свого міста. Чому це важливо? Тому, що збереглася велика кількість єврейських кладовищ в місцях, де уже давно не залишилося євреїв. І чи будуть вони знищені або збережені залежить від неєврейського населення цих міст. Те ж саме можна сказати і про синагоги та єврейські квартали. Тому ми витрачаємо величезну кількість сил і енергії, щоб переконати навіть не уряд, а саме українське громадянське суспільство, що піклуватися про збереження єврейської спадщини міст мають не лише євреї, а й вони самі. Це їх багатство, тому що саме в ці міста будуть приїздити люди з усіх куточків світу, щоб побачити його. Це їхня історія. Це їхня пам'ять».

Збереження єврейської інтелектуальної спадщини

Окрім збереження матеріальних об'єктів єврейської спадщини, деякі респонденти також піднімали питання необхідності збереження багатой інтелектуальної спадщини українських євреїв — всі види архівних матеріалів, які

мають бути знайдені, систематизовані, зареєстровані

«Десять років я веду клуб “Мнемосіна”. Це клуб для літніх людей. Це дуже хороший проект. Ми займаємося історією київського єврейства, київських вулиць. Існує група, яка працює в архівах з документами і приносить цікаву інформацію про київське єврейство на рубежі століття. Деякі люди є чудові оповідачі — коли ми розглядаємо якусь вулицю або прізвище, вони розповідають про те, що пов'язує їх з цією вулицею або ім'ям, що вони пам'ятають. І найголовніше, — це історія їх сімей. Багато хто пише серії чудових нотаток, спогадів, та надають листи, фотографії, що потім зберігаються в архіві Інституту юдаїки. Це має назву “Історія українського єврейства в документах, фотографіях та усних розповідях...”»

«... Центр досліджень історії та культури східноєвропейського єврейства збрала більш ніж 1.000 записів усних спогадів та свідоцтв літніх людей. Окрім того, ми маємо проект із зібрання сімейних архівів українських євреїв, і він вже налічує близько ста сімейних архівів. На певному етапі ми зрозуміли, що це є єдиною альтернативою офіційним архівам, які були зібрані чи-то комуністичною партією або КДБ, чи нацистами під час війни. Ці архіви, значно інформативніші й мають набагато більш особистий характер...»

Однак, незважаючи на те, що багато чого було зроблено, респонденти відзначили низку проблем, в першу чергу відсутність в Україні фахівців у галузі збереження єврейської спадщини та інтерв'юєрів, які можуть збирати усні свідчення. Ситуація ускладнюється тим, що існуючі інституції, які працюють у цій галузі, не в змозі дозволити собі утримувати професійних робітників.

«...Вивчення Голокосту є єдиною галуззю, де у нас є фахівці світового рівня. Однак Голокост не єдине, що характеризує Україну, існує набагато більше пам'яток та об'єктів для вивчення, які пов'язані з єврейською спадщиною масштабної культури євреїв Ашкеназі. Йдеться про конкретні речі, такі як духовна спадщина хасидизму або роботи єврейських інтелектуалів, художників і громадських діячів кінця XIX і початку XX століття, єврейські ЗМІ, єврейські політичні партії про архітектуру — все це тут майже

не вивчено. По суті, сьогодні західні й навіть російські експерти прибувають в Україну для ретельного вивчення єврейських кладовищ та синагог для роботи в архівах, і вивченні єврейської історії і культури цього регіону. У нас немає фахівців належного рівня і відсутня система освіти, яка забезпечила б можливість підготувати їх...»

«...Нам просто потрібно в найкоротші терміни підготувати мережу інтерв'юєрів, які мали б змогу брати інтерв'ю у людей, які пережили Голокост й були свідками втраченої історії євреїв... Фонд Спілберга багато співпрацював з тими, хто пережив Голокост, і сьогодні, коли багато хто з них вже пішов від нас, збереглися лише їх спогади. Сьогодні лишилися тільки лічені свідки минушини, часто вони живуть у невеликих містах і місцеві вчителі та учні можуть взяти у них інтерв'ю. Є професіонали, які могли б навчати інтерв'юєрів, але нам потрібні кошти для проведення семінарів і тренінгів. Тут ми ведемо боротьбу з часом...»

«...Спочатку [інститут юдаїки] проводив дуже активну роботу, вкладалися великі кошти у проекти, видавничу справу, проведення міжнародних конференцій тощо. В умовах фінансової кризи залишатися на плаву потребує серйозних зусиль. Проте нам вдається виконувати широкий спектр проектів. Наша робота орієнтована переважно на створенні мережі співробітників, які працюють в центрах підвищення кваліфікації в різних регіонах України. Це наше надбання. Але щоразу ми нервуюмо щодо фінансування. Я не можу запросити додаткових експертів, які необхідні для проектів. Ми не знаємо, що буде далі, є кошти на кілька місяців і надія на нові проекти, що розраховані на декілька років...»

В Україні є кілька місцевих єврейських музеїв. Музей історії євреїв Одеси був відкритий у 2002 році єврейським громадським центром Мигдаль «Шорашим»; Музей історії єврейського життя Буковини відкрився в Чернівцях 2008 року за фінансової підтримки Євразійського єврейського конгресу; також є кілька провінційних музеїв (Вінниця, Маріуполь, Хмельницький, Бахмут), експозиція якого присвячена історії єврейських громад цих регіонів. Однак, в цілому, це місцеві ініціативи, які розроблені співтовариством ентузіастів і їм не вистачало оперативних

коштів для оновлення колекцій та кураторських досліджень. Наприклад, відносно єврейського музею Одеси один з респондентів сказав:

«...Єврейський музей — він живий, і його необхідно підтримувати якомога більше, максимально та всіляко... Саме зараз він потребує коштів — вони не можуть придбати. Їм багато дарують, але музей повинен мати деякі кошти, щоб придбати матеріали, експонати...»

«...Музей має бути водночас і науково-дослідним центром. У Дніпропетровську є такий центр — «ТКУМА». Але тут, в Одесі, в архівах, лежать такі документи! Дослідники з усього світу приїждять сюди, аби читати архіви, а в Одесі цим ніхто не займається, тому що ця робота варта грошей. Необхідно створити інститут єврейських досліджень з трьох осіб. І нехай, нарешті, зроблять опис цих фондів, щоб знати, що там є! А то, приїждять люди [із зовні], щось знаходять для себе, для своїх дисертацій, і знову ми сидимо без нічого...»

Проте сьогодні у Дніпропетровську ведеться робота над великим, амбітним проектом, музеєм «Пам'ять єврейського народу і Голокост в Україні», яка вважається дуже значним внеском в музейну справу...

«...Із створенням музею у Дніпропетровську ситуація в Україні зміниться докорінно і якісно, як з позицій збереження єврейської спадщини, так і в галузі єврейської освіти та наукових досліджень, тому що це буде повноцінний методичний та ресурсний центр».

Роботу над створенням цього музею ще не закінчено, але респонденти вже думають, яким він повинен стати, щоб найповніше вдовольнити всі потреби в музейній галузі, якщо це в принципі можливо в межах одного закладу.

«...Цікавою особливістю є те, що музей не намагається зібрати все, що є в інших місцях України, і зосередити у себе всі найцінніші експонати. Навпаки, одним з головних завдань є підтримка місцевих музеїв і музейних програм, навіть найменших. І це стосується не лише України, але й Білорусії та Молдови».

«...Нині уже розпочав роботу онлайн-портал музею, де найбільш важливе місце відводиться

для спеціального розділу, віртуальна платформа для єврейських музеїв і музейних програм України. Іншими словами, якщо у якогось музею або програми є веб-сайт, він розкручується за допомогою Всеукраїнського центру для вивчення Голокосту — «ТКУМА», дослідницької організації, що стоїть за створенням музею. Якщо ж такого сайту немає, «ТКУМА» вкладає кошти для створення цього сайту для того, щоб створити інформаційне поле, навколо якого можливо було б продовжувати роботу, адже існують ще музеї, які мають продовжувати свій розвиток і надалі».

Окрім того, значним проривом стала ініціатива створення Меморіального центру «Бабин Яр» в Києві, за котрим стоять Вадим Рабинович, Всеукраїнський єврейський конгрес та Ігор Коломойський, Об'єднана єврейська громада України. У минулому всі спроби створити Меморіал «Бабин Яр» не були вдалими через протиріччя в середині спільноти, але респонденти висловили свої сподівання, що цього разу, нарешті, реалізується цей важливий почин.

4.6. Залучення до громадського життя молоді (18–30 років)

Починаючи з 1990-х років, на території України діють декілька крупних міжнародних організацій та рухів, діяльність яких зосереджена на роботі з єврейською молоддю. Єврейське агентство («Сохнут») було піонером у роботі по залученню молодих людей, особливо завдяки роботі магістерської програми професійного навчання МАСА в Ізраїлі (започаткована в 2004 році). Упродовж цієї програми молоді люди проводять певну кількість часу, живучи та працюючи в Ізраїлі. Перед поїздкою ці молоді люди часто відвідують різні громадські програми, а після повернення беруть активну участь в житті єврейської громади в Україні.

Ще одним великим гравцем на терені цієї діяльності є Гілель, який розпочав свою діяльність в Україні з 1995 року. За відгуками респондентів, Гілель досяг значних успіхів у справі створення найбільш розвиненої інфраструктури для залучення і навчання асимільованої єврейської молоді, а також у наданні можливості для інтеграції молодих євреїв у життя єврейської громади. На основі проведеного в 2010 році великого соціологічного дослідження серед єврейської молоді в Україні, Гілель розробив свою програму ВКоннекті, яка

спрямована на розширення взаємодії Гілея з єврейськими студентами українських вузів. Спеціально підготовлені молоді лідери (або «коннектори») тепер працюють з окремими єврейськими студентами, щоб допомогти їм знайти свій шлях залучення до єврейських програм орієнтовно до їх індивідуальних пріоритетів, а також налагоджують зв'язки з іншими молодими євреями, які поділяють їхні інтереси. Для обліку молодих людей, залучених таким чином, використовується спеціально розроблене програмне забезпечення, завдяки чому збільшується ефективність подальших заходів, спрямованих на закріплення успіху в залученні молоді до громадського життя.

Починаючи з 2000 року в Україні активно реалізується програма «Тагліт-Birthright» («Право за Народженням»), завдяки якій були знайдені тисячі молодих людей, які мають єврейське коріння, завдяки наданій їм можливості взяти участь у 10-денній безкоштовній поїздки до Ізраїлю. Головними операторами програми Тагліт в Україні є Гігель, Сохнут, та Ізраїльський культурний центр. Саме Гігель виступає як ключова організація щодо роботи з випускниками Тагліт.

Окрім вищезгаданих, є ще кілька молодіжних організацій і програм, зокрема Мойше Хаус у Києві та Одесі, (місцеві ініціативні групи, які створюють та проводять неформальні програми на дому для єврейської молоді, незалежно від їх поглядів і привілейованих напрямів юдаїзму); Український Союз єврейських студентів; та різні молодіжні клуби при місцевих громадах, зазвичай створені на основі єврейських громадських центрів «Джойнта» і Хеседів.

У багатьох відношеннях Україна стикається з такими ж складнощами в залученні молодих людей, як й інші країни. Один з респондентів, вказуючи на проблеми притягнення молоді, байдужої до власного єврейства, проводив чітке розмежування між тими, хто бере участь у єврейському житті, і тими, хто ні:

«...Сьогодні ми маємо справу з поколінням єврейських дітей «від 1990-х років». І тут ми спостерігаємо появу двох типів українських євреїв: з одного боку, є ті, для кого єврейська громада є невід'ємною частиною їхнього життя і відіграє ключову роль у визначенні способу

життя, родини і кола друзів, або які, принаймні, визнають існування єврейського життя в Україні, і в цілому розуміють, що це. А з іншого боку, ті, хто є абсолютно байдужими до свого єврейського коріння. І між ними продовжує зростати розрив. Крім того, асимільована єврейська молодь навіть не відчуває браку зв'язків з єврейством в своєму житті, тому, що почуття приналежності до єврейської громади ніколи не було долучено до їх системи цінностей. Ви знаєте, ми можемо абсолютно втратити їх, і вони асимілюються, адже їм абсолютно байдуже до власного походження... І в цій боротьбі є важливим кожен день. Ця ситуація характерна для всього колишнього Радянського Союзу, не лише для України...»

За думкою одного з респондентів, частково проблема з залученням асимільованої молоді зумовлена іміджем єврейської громади в цілому:

«...Дуже важливо, покращити імідж євреїв в Одесі. Люди повинні розуміти, що з євреями пов'язане щось хороше, цінне, як це робиться в інших містах, скажімо, у Дніпропетровську... Тепер конче потрібно зробити щось якісне на рівні великих символів. Ось, наприклад, єврейський музей — це великий символ. «Мигдаль» — це вже обличчя [громади]. І необхідно ще створювати такі місця. В цих місцях громадяни Одеси будуть дивитися і сказати: «подивіться, як євреї все гарно облаштовують». Тоді і самі євреї почнуть поважати самих себе і потягнуться до єврейства...»

Водночас, з розвитком в Україні інфраструктури, розваг та збільшення можливостей для молодих людей проводити своє дозвілля, ще однією перепоною для залучення єврейської молоді стала конкуренція за те, як люди проводять своє дозвілля:

«...У 90-ті роки молодь майже не мала місць для зустрічі та спілкування, і коли єврейські молодіжні організації надали єврейським дітям можливість збиратися і цікаво проводити час, вони були вдячні. Все, що ми повинні були зробити, це надати їм інформацію, куди і коли приходити. Сьогодні в Україні є багато нічних клубів, дискотек, розважальних центрів, професійних клубів тощо. Таким чином, ми повинні конкурувати з ними, аби наші програми були цікаві молоді».

Деякі респонденти також ставили питання вартості участі в єврейських заходах.

Наприклад:

«...Сьогодні учасники платять за більшу частину наших програм, і деякі з цих програм, наприклад, семінари, табори, коштують відносно дорого. Я кажу «відносно», оскільки існують люди, для яких \$ 100 це велика сума, особливо в малих містах, незважаючи на те, що ця сума не покриває фактичні витрати програми. Я знаю випадки, коли люди впродовж декількох місяців відклали гроші, аби взяти участь у наших програмах, тобто, це їх вибір...»

І навіть тоді, коли самі ці заходи проходили достатньо успішно, з точки зору залучення учасників, подальша роботи з молоддю залишається проблемною:

«...Ми докладаємо дуже багато зусиль, аби залучити людей, що інколи забуваємо про те, що робити з ними далі, після того, як ми їх уже знайшли. Важливо відразу ж захопити їх і допомогти їм віднайти своє місце у громаді, або ми втратимо їх і вже назавжди, оскільки вони вирішать, що життя єврейської громади не для них...»

Респонденти надали кілька пропозицій про те, як поліпшити роботу для цієї вікової групи і, зокрема, зазначили, що головне не сприймати єврейську молодь, як однорідну масу людей аналогічної вікової категорії, а взаємодіяти з учасниками як з особистостями на особистому рівні, створювати для них можливості для налагодження зв'язків з іншими (особливо, коли це може допомогти їм у кар'єрному зростанні). Респонденти приділили увагу питанню використання технологій для підтримки такої взаємодії. Сучасне Інтернет-покоління живе у світі коротких повідомлень та віртуальних зустрічей, так підштовхнути їх до реальної участі в житті єврейської громади, яка вимагає особистої присутності на заходах, стає все складніше і складніше. Деякі молоді люди використовують наявні веб-ресурси для самостійного ознайомлення з єврейським життям за власним графіком, що є найбільш комфортним для них, їхніх родичів і друзів, і вони не вбачають необхідності активної участі в житті громади, яка в деяких випадках навіть не знає про них. Респонденти обговорили явище віртуального

життя єврейської громади, і їхні погляди були діаметрально протилежні. За словами одного:

«...Єврейська громада має бути сучасною, і йти в ногу з розвитком сучасних технологій. Якщо всі молоді люди сьогодні в мережі, це означає, що ми повинні реалізовувати наші проекти там. Інтернет надає багато можливостей для поліпшення проектів, щоб зробити їх більш успішними з точки зору охоплення та піару...»

Однак мала місце ще й інша точка зору:

«...Як спільнота може бути «віртуальною»? Сама суть спільноти — є реальні відносини, спілкування лицем до лиця почуття приналежності, особистий контакт і реальна, а не «віртуальна» допомога... Звичайно єврейські громади повинні бути представлені онлайн, але це жодному разі не повинно підміняти реальне співтовариство і проекти.»

«...Інтернет є небезпечним не через інформаційне сміття, яке він розповсюджує, а тому що він створює ілюзію реального зв'язку між спорідненими душами. Люди говорять тільки для своїх друзів на Facebook, ВКонтакте та Однокласниках²⁸, і думаю, що світ чудовий, їхня робота заслуговує на похвалу, а самі вони бездоганні. Однак, якщо вони зроблять крок за межі цієї зони комфорту, вони зрозуміють, що в реальному світі їхні проекти та послуги за своїм рівнем не дотягують до рівня стандартів якості. Про яке залучення та участь тут може йтися. Це просто нудно...»

Окрім того, формування стратегії залучення молодих на базі технології припускає певний рівень добробуту:

«...Коли ми говоримо про Україну за межами Києва та інших міст, ідея створення таких віртуальних спільнот негайно втрачає свою актуальність, оскільки сім'ї з невеликих міст часто не можуть дозволити собі комп'ютера. І якщо ми перейдемо у віртуальний світ, ми просто можемо втратити цих людей, не надавши їм жодної можливості долучитися до нас...»

Проте всі згодні з тим, що просто необхідно певним чином реагувати на виникнення такого

28 ВКонтакте та Однокласники — популярні соціальні мережі для російськомовних користувачів

нового явища, як інтернет-спільноти, а також розробити критерії, які дозволять оцінити ефективність такої участі.

«... Якщо всі наші члени перейдуть в онлайн режим і перестануть з'являтися в реальному світі, нам буде ще важче оцінити вплив нашої діяльності. З іншого боку, існує велике питання, а чого ж ми насправді хочемо? Що вважати успіхом? Ми хочемо, аби всі прийшли до синагоги молитися, чи, щоб заходили на єврейський сайт і «клікали «лайк»»? Або посилали своїх дітей до єврейської школи тому, що побачили її групу на Facebook? Як можна оцінити не кількісні, а якісні результати онлайн-діяльності?»

Усі, хто займається роботою з єврейською молоддю, добре знайомі з цими питаннями. Складнощі, що виникають в Україні, хоча і підсилені через історичні події у цьому регіоні, загалом, не на багато відрізняються від труднощів, з якими стикаються євреї з інших країн та континентів. Іудаїзм і єврейське життя мають бути досить привабливими, аби у людей виникло бажання ознайомитися з ними ближче. Саме тому індивідуальні потреби і особисті інтереси якимсь чином повинні бути взяті до уваги при розробці стратегій розвитку всієї громади. Це необхідно для посилення співпраці між існуючими організаціями для налаштування тіснішого зв'язку між різними ініціативами та зменшення бар'єрів на вхід, для того, щоб ніхто не залишився осторонь, особливо з фінансових міркувань.

4.7 Розвиток лідерства

Питання про те, яким чином краще культивувати і розвивати лідерів єврейської громади в Україні, залишається складним. Наявність бажання розвивати їх очевидна, враховуючи всі зусилля, які докладають організацій та проекти, що їх описано в розділі 4.6. Кожна з них визначає серед своїх пріоритетів розвиток лідерства. Крім того, існує кілька проектів і організацій, спеціально створених для формування лідерів єврейської громади. Одним із прикладів є молодіжна лідерська програма Джойнта «Мецуда», метою якої є розвиток лідерських якостей і волонтерства єврейської молоді в Україні, а також Міжнародний центр неформальної єврейської освіти Меламедія, створений на базі Інституту дослідження юдаїзму під

керівництвом рабина Адіна Штейнзальца. Меламедія, покликана створити надихаючий і безпечний простір для російськомовних євреїв різного віку як релігійних, так і світських для вивчення класичних і сучасних єврейських текстів; єврейської культури і мистецтва; для розвитку лідерства; придбання навичок коучингу, публічних виступів, взаємодії з іншими євреями та професійного зростання. Ще одним прикладом слугує «Проект Кешер» — міжнародна організація (в Україні з 2006 р.), яка надає змогу жінкам і дівчатам для розвитку особистих якостей та придбання технічних навичок для особистісного зростання й будівництва громади. Окрім того, українських євреї беруть участь у низці великих міжнародних лідерських навчальних програм таких, як ROI (www.roicommunity.org) інкубатор проектів Paideia (www.paideia-eu.org) і центр лідерських ініціатив (www.leadingup.org).

На думку одного з респондентів, частина цих зусиль увінчалася доволі значним успіхом. Говорячи про ситуацію в Дніпропетровську, він прокоментував:

«... Ми маємо молодих лідерів... Мрію кожної молодої успішної єврейської людини, є заробити достатньо грошей, аби стати членом Піклувальної Ради. Тоді їхня мрія здійсниться. Вони хочуть бути частиною цієї групи, більше, ніж мати автомобіль або приватні будинки. Чому? Тому, що тут у нас такі чудові, гарні люди. Жоден з членів Ради ніколи не пішов від нас. Ніколи. Ми приділяємо їм увагу, піклуємося про них та їхні родини. Серед членів нашої Піклувальної Ради є дуже поважні люди, які є взірцем для інших, і не тільки через власні гроші, які вони жертвують громаді, а й через їхню залученість, щире турботу про співтовариство. Таким чином, у молодих людей, коли їм двадцять років, є мрія. Вони хочуть бути частиною цієї Ради. Однак для членства недостатньо виділяти задля блага громади свій час, ентузіазм і зусилля. Ви повинні дати гроші. Існує мінімальний внесок, який ви маєте сплатити. Отже, спочатку ви повинні відчувати себе досить комфортно, щоб бути спроможним зробити щомісячно вкладати кошти для підтримки громади, а вже потім кожен член Ради повинен погодитися прийняти вас. Це велика система, і ми побудували її саме таким чином....»

Проте це був єдиний коментар. Більшість респондентів вважали за краще торкнутися численних проблем розвитку лідерства в українському контексті. Перш за все, один респондент, який отримав можливість взяти участь у престижній навчальній програмі в американському університеті для вищого керівництва, зауважує: *«наскільки ми [в Україні] позаду щодо ментальності, по мірі розвитку організованої інфраструктури. Якщо у бізнесі протягом останніх 20 років ми досягли певного прогресу у порівнянні з 1990-ми роками. ..., то у сфері благодійності ми знаходимося, я не знаю, у віковому відставанні в цілому...»*

Зважаючи на характер проблеми, існує очевидна потреба організаційного тренінгу високої якості, однак є респонденти, які не повністю переконані в ефективності такого підходу на користь громади:

«Ми можемо знайти людину, сказати їй: “Ти молодий лідер” і починати розвивати його лідерські якості, в надії, що вони у нього є. І нікого не хвилює, а чи відбувся він, як лідер? І що відбувається в подальшому з учасниками лідерських програмами, чим вони займаються, як застосовують свої знання і навички, які вони, згідно із задумом, повинні були б одержати...»

Інші стверджують, що навіть знайти людей, готових взяти участь у таких програмах, само по собі є проблемою. Один з респондентів зазначив, що: *«...Сьогодні найціннішим активом є час. І навіть не дивлячись на те, що багатьох може залучити субсидійована поїздка чи курс навчання, вони зареєструються на програму, якщо тільки насправді не дуже зацікавлені в цій темі. На що це їм? Вони можуть просто залишитися вдома, спілкуватися з друзями у соціальних мережах або грати у відеоігри...»*

Окрім того, мотивація тих, хто вирішив взяти участь у програмі лідерства, далеко не завжди настільки альтруїстичні, наскільки в це хотілося б вірити. До економічного спаду в 2008 році більшість програм для молодих євреїв були в значній мірі субсидовані й, навіть сьогодні, вартість участі в них є набагато меншою, ніж фактичні витрати організаторів на проведення програми. Тому, деякі респонденти сумніваються в тому, чи брали б потенційні лідери участь у різних програмах, просто з огляду на свою щирі зацікавленість у створенні

в Україні сталої єврейської громади, якщо б їм доводилось платити за участь реальну вартість. Деякі стверджують, що учасники лідерських програм, зобов'язані довести, що гідні бути частиною програми через свої здібності та навички, і взяти на себе зобов'язання продовжувати працювати в громаді по закінченні програми.

Але навіть якщо молоді лідери належним чином навчені і високо вмотивовані, є чимало прихованих перешкод для їх повної інтеграції до спільноти задля реалізації бажаних змін, і це «підводне каміння» є причиною відходу молоді від життя єврейської громади, задля того, щоб реалізувати себе в інших сферах. Один з респондентів стверджує, що саме молоді люди повинні займати певні посади в громаді:

«...Я вважаю, що тільки молода людина може бути керівником молоді. Зрілі фахівці можуть виступати як консультанти або наставники, але вони не в змозі створити потрібну атмосферу для молодих людей, вони не говорять мовою «молодіжного сленгу» та й, просто, не встигають за стрімким темпом змін в житті кожної сучасної молоді людини...»

Інші респонденти відмічали, що лідери громадських організацій, як правило, схильні утримувати займані посади занадто довго і не дуже готові до внесення змін у свій традиційний устрій. Таким чином, випускники єврейських лідерських програм часто йдуть з суспільного життя і продовжують використовувати отримані навички у діловому світі, оскільки їм важко похитнути сталу інфраструктуру громади і збагатити поточні програми єврейських організацій своїми свіжими ідеями. Це особливо проблематично у випадках, коли біля керма успішної організації знаходиться одна людина, яка присвятила цій справі все своє життя, і таких прикладів є багато:

«...Сьогодні якщо ви бачите, що щось працює, це означає, що існують ентузіасти, які є рушійною силою процесу. Однак, як правило, такими ентузіастами є люди похилого віку, і все зупиниться, як тільки вони не зможуть продовжити справу. Проблема можливо вирішити, якщо б ми розробили системний підхід для делегування повноважень на молодому поколінню.»

У той час як з передачею відповідальності від одного покоління до іншого часто передбачає деякий ступінь ризику та невизначеності, принаймні один респондент не бачить в цьому підстав таких емоцій:

«Лідери місцевих юдейських громад не повинні боятися долучати молодь до керівництва громадою. Тільки тоді, коли молоді люди будуть відчувати, що їм довіряють і дають право керувати, вони матимуть стимул і мотивацію рухатися вперед та розвиватися в рамках спільноти, не тільки як споживачі послуг, члени чи активісти, а й як професіонали...»

Проте випускники лідерських програм, які зробили свій вибір на користь єврейської громади, висловили стурбованість своєю здатністю заробляти собі на життя:

«...Наприклад, є цікавий проект і команда професіоналів, яка його веде, але коли проект закінчується, команда розпадається, і люди знову шукають роботу, щоб заробити собі на життя. І поступово серед єврейських фахівців формується ставлення щодо проектів громад, як до чогось тимчасового, нестабільного. І це шкода і образливо, тому що ми втрачаємо реальних лідерів і фахівців, які йдуть в інші сфери діяльності, а страждає від цього громада».

«Наприклад, були часи, коли вчителі в єврейських школах отримували добру платню, і вони тримались своїх місць. Тепер коли фінансування зменшується, вони просто розбігаються, і нам доводиться шукати нових вчителів, яких необхідно знову готувати знову витратити кошти і те ж саме з фахівцями в спільнотах. Дуже небагато залишилося людей, які працюють за ідею. Якщо в 1990-ті і навіть 2000-ні роки було досить багато тих, які були готові працювати за символічну платню, тепер таких сміливців дуже мало, особливо тому, що талановита людина може знайти себе в іншому покликанні, знайти цікаву роботу і набагато ліпші умови...»

Ще один респондент погодився з наявністю цієї проблеми, але підкреслив, що перспектива для молодих лідерів є дуже важливою, і що поточне керівництво спільноти повинне підтримувати зв'язок з випускниками програм, незалежно від того, чи використовують вони в кінцевому підсумку свої набуті навички в рамках самої громади, чи ні:

«...Деякі випускники лідерських програм успішно застосовують навички, отримані під час їхньої участі у програмах навчання лідерів єврейських громад, але не в контексті спільноти. Що ми можемо зробити, так це залишатися на зв'язку з ними, а не звинувачувати їх, що вони полишили організацію, ми можемо надати їм можливість підтримувати наші власні спільноти, які виростили їх. Замість того, щоб звинувачувати їх у невдячності, ми маємо бути передбачливими і не випускати їх з поля зору, після того, як вони стануть на шлях бізнесу... Багато хто, дійсно, допомагає. Все, що нам потрібно це пам'ятати про них і попросити про допомогу».

Як і у випадку із залученням єврейської молоді, детально описаному в попередньому розділі, багато єврейських громад стикаються з подібними проблемами підготовки та розвитку лідерства. Можна посперечатися, що в Україні, вони повстають значно гостріше, ніж в багатьох інших країнах у зв'язку з тим, що існуюча інфраструктура спільнот перебуває на початку свого формування, минуло лише два десятиліття з початку процесу вибудовування громади, і цей процес ще триває. З одного боку, це робить систему більш гнучкою і відкритою і надає більше можливостей для змін; з іншого боку, ознаки невдачі тут, мабуть найбільш очевидні порівняно з іншими місцями. Очевидно, що є необхідність повністю підключити лідерські ініціативи до процесу суспільної розбудови і належним чином зістикувати їх з багатьма єврейськими організаціями, що діють по всій країні.

4.8. Інновації та соціальне підприємництво

З того часу, як Інтернет став більш доступним і поширеним, почалося створення інноваційних засобів залучення нових членів і розвитку громади в цілому. Ця практика в більшій мірі притаманна Сполученим Штатам Америки, але дедалі більше таких прикладів зустрічається по всьому єврейському світу. Україна тут не є винятком, тут існує низка ініціатив, невід'ємною частиною яких є використання новітніх технологій і створення можливостей для набуття цінного досвіду, завдяки подорожам, неформальним зустрічам та інтернет-спілкуванню. В більшості з цих випадків учасники готові платити за участь у цих програмах з власної кишені, що сприяє формуванню стійкості таких проектів і створює

добрий приклад для наслідування в майбутньому. Серед таких проектів є JewishNet (www.jewishnet.ru), єврейська Соціальна платформа для підростаючого покоління; JUkraine (www.jukraine.com), Єврейський центр освітнього туризму, чия місія полягає в тому, щоб пробудити цікавість до єврейської спадщини і сучасного життя єврейських громад шляхом відкриття єврейської України для відвідувачів з усього світу через ознайомчі поїздки, підготовки єврейських екскурсиводів та дистанційного навчання; JAFARI-квест (<http://vk.com/club1221280>), інтелектуальна гра для молодих людей, що поєднує в собі популярну молодіжну ГРУ — нічний автомобільний квест — з інтенсивним вивченням єврейської спадщини; Шаббат-Хост, який створює комфортні умови для більш асимільованих євреїв, щоб ознайомитися з традиціями іудаїзму, шляхом відвідин Шабатніх трапез в родинях, які дотримуються традицій; та Мойше Хаус (www.moishouse.org/houses_a.asp?HouseID=58), що є частиною згаданої вище міжнародної ініціативи, чий центри збирають єврейську молодь у неформальній домашній атмосфері, для того, щоб ті могли взяти участь у програмах, які надають учасникам можливість отримати новий єврейський досвід і знання.

Ці ініціативи являють собою позитивні приклади розвитку громад, в силу уявлення про те, що подібні творчі починання свідчать про яскраве та насичене життя громади, але з боку деяких респондентів можна було почути достатньо скептичні коментарі на адресу таких нових ініціатив. Зокрема, один з респондентів відзначив:

«...Звичайно, нове покоління є більш прагматичним, ніж ми колись були, і це несе з собою нові ідеї, але, озираючись назад, на 20 років тому, я відчуваю, що дуже важко винайти велосипед. Коли я бачу, що люди сьогодні отримують гранти, пропонуються якісні проекти, то це все-таки є добре забутими старим. Тобто люди приходять і йдуть, але ідеї повторюються. Інша справа, що тепер проекти реалізуються інакше — врешті-решт, ми живемо в епоху нових технологій, але часто цей прогрес впливає лише на технічний бік проектів, сутність лишається тією ж самою».

Окрім того, ще один респондент стверджував, що громада має зосередитись на впровадженні

раніше розпочатих програм замість того, щоб починати втілення нових проектів.

«...Я не думаю, що ми повинні шукати нові ідеї. Ми вже маємо багато недопрацьованих проектів. Що ми маємо зробити, так це довести до пуття ті проекти, які ми вже маємо, і систематизувати їх, щоб встановити чіткі зв'язки між ініціативами, які на даному етапі розвиваються самостійно, поодиночі, бо такі місцеві започаткування та старт-апи могли б співпрацювати, а не складати конкуренцію одна одній...»

Проте спроба взяти під свій контроль інновації і творчість навряд чи буде працювати в ситуації, коли кожна людина, яка має доступ до Інтернету і творчу іскру, може створити нову ініціативу. Таким чином, реальною проблемою в цій галузі є питання, як в найкращий спосіб підтримати людей з найкращими задумками і найкращими шансами на успіх, одночасно продовжуючи підтримку організацій та ініціатив, які можуть здаватися менш захопливими, але вони відіграють важливу роль в межах громади. Кілька респондентів підкреслили важливість обміну досвідом з професіоналами та волонтерами, які можуть навести конкретні успішні приклади аналогічної діяльності в інших країнах:

«...Чим більше до нас завітає волонтерів з успішних країн, або навіть професіоналів, які б погодилися приїхати до України і деякий час тут попрацювати, скажімо, три місяці-півроку, для того, щоб привнести в нашу роботу щось нове, поділитися вдалими засобами і навичками, тим краще. Незважаючи на існування Інтернету та інших засобів зв'язку, ми все одно лишаємося людьми, і коли ми їздимо за кордон і відвідуємо подібні організації, ми збагачуємося ідеями і бачимо на власні очі, як це працює в інших країнах. Те ж саме відбувається, коли гості приїждять до нас. Такий обмін є дуже корисним... Мені здається, варто вкладати кошти у встановлення зв'язків з громадами-побратимами у Європі для вивчення їхнього успішного досвіду. І було б надзвичайно добре підтримувати візити в Україну волонтерів, які могли б не лише зміцнити наші організації своїм досвідом, баченням, а й слугувати прикладом для наслідування у своїй відданості справі розвитку єврейського життя...»

Решта, відзначивши, що програми, пов'язані з подорожами та обмінами, передбачають значні витрати, стверджували, що для обміну передовим досвідом необхідно використовувати новітні технології:

«...Сьогодні молоді люди проводять більшу частину свого вільного часу онлайн, використовуючи соцмережі та інші інструменти. Я впевнений, що кимось вже були розроблені якісь інструменти, які можуть бути використані, щоб привернути увагу молоді до єврейства, лідерства, волонтерства та соціального підприємництва. Ми маємо деякі ідеї, і ми вже почали їхню розробку, але дуже шкода часу на те, щоб винаходити колесо, і ми були б вельми вдячні будь-якій допомозі та поради в цій галузі».

4.9 Фінансування життя громади та філантропія

Як і на всій іншій території колишнього Радянського Союзу, однією з найгостріших проблем єврейської громади України є чимала залежність від зовнішнього фінансування, а також брак коштів для програм громади. За оцінками ВААДу, лише близько 50% від загального бюджету єврейської громади України збирається на території самої України, і значна частина цих коштів надходить через організації Хабаду. Проте навіть це є значним досягненням порівняно з початком ХХІ століття, коли майже сто відсотків фінансування надходило з іноземних джерел.

Однією з основних проблем щодо подальшого розвитку місцевого фінансування для єврейських ініціатив і програм є законодавство України, оскільки благодійні пожертви не є підставою для застосування податкових пільг. Незважаючи на це, єврейська громада України досягла певного прогресу в розвитку фандрейзингу з місцевих джерел, що пов'язано з кількома факторами: діяльність піклувальних рад, запровадження в багатьох випадках членських внесків для підтримки організації, поява професійних фандрейзерів та розвиток комерційних ініціатив, спрямованих на підтримку розвитку громад. Розглянемо нижче кожний з цих факторів.

По-перше, майже кожна єврейська громада в Україні сьогодні має Раду піклувальників, що складається з багатих та/або впливових

єврейських бізнесменів і громадських діячів. Для того, щоб досягти цього, необхідно активно залучати місцевих донорів до життя громади, навчати їх та прислуховуватися до їхніх порад:

«...Якщо ви є фандрейзером і збираєтесь звернутись до людей по кошти, я гадаю це неправильний підхід, оскільки ви завжди будете прохачем, а хтось буде завжди вам щось надавати...»

«Набагато краще, коли люди відчують, що вони не дають гроші комусь іншому, але що вони дають гроші на те, що належить їм, на щось що є для них важливим. І мені здається, що саме це нам вдалося тут побудувати... Ми створили так званий «борд», піклувальну раду. Це не є формальним зібранням, це група осіб, які опікуються життям громади. Вам не потрібно примушувати їх давати гроші. Ви не маєте робити з них зомбі або гіпнотизувати їх, щоб видурити з них кошти. Вони залюбки дають те, що є для них важливим... Я не думаю, що для них це є благодійністю. Так само, як вони підтримують свої родини або сплячують у себе вдома за електрику і харчі, так і громада є частиною їхнього життя. Ось як вони на це дивляться»

По-друге, в той же час, було необхідно створити широку базу підтримки з боку всієї громади. Для досягнення цієї мети, мати всі єврейські організації та громади вже ввели збір членських внесків та оплату участі у програмах, хоча робляться винятки для малозабезпечених або неплатоспроможним членів.

«...Таємниця створення сталої громади полягає в тому, щоб зібрати не коло споживачів, які збігаються на «халяву», а людей, зацікавлених в самій діяльності громади, які готові взяти на себе витрати і клопіт для організації того чудового проведення часу, яке пропонує їм громада. Їхня участь може бути як у вигляді витрат особистого часу, так і грошима. І я кажу не лише про заможних людей. Навіть пенсіонери, які часто залежать від харчових посилок, вони також приходять і дають. Звичайно, розмір членських внесків залежить від платоспроможності члена громади, але люди розуміють і бачать, за що вони платять, тому що вони прагнуть створити єврейське оточення для себе та своїх дітей...»

По-третє, в останні роки єврейські громади в Україні також почали наймати професійних фандрейзерів:

«...Сьогодні багато громад і організацій наймають професійних фандрейзерів, чие єдине завдання полягає в пошуку грантів та заповненні необхідних документів. Вони знають, як перетворити гарну ідею на життєздатний проект, і зробити це професійно. Найголовніше — це переконатися, в тому що вони також розуміють специфіку життя єврейської громади і спроможні зосередитись не тільки на успіху конкретного проекту, але також бачити всю картину в цілому, щоб кожен гарний проект робив свій внесок у подальший розвиток всієї спільноти».

Однією з найбільш досвідчених єврейських організацій, що професійно займається фандрейзингом, є Єврейський фонд України:

«...Сьогодні ми працюємо в декількох напрямках: з органами державної влади, міжнародними фондами та посольствами різних країн в Україні. Звичайно, не кожне з наших подань отримує фінансування, але ми одержуємо неоціненний досвід, і, по суті, сьогодні ми повстаємо як консультаційний центр; ми не лише збираємо кошти для наших власних ідей, але також допомагаємо іншим установам єврейської громади, зібрати кошти для реалізації їхніх ідей».

Насамкінець, деякі організації взагалі не покладаються на пожертви, а замість цього реалізують комерційні проекти на підтримку своєї благодійної діяльності. Це насамперед стосується невеликих громад з низьким потенціалом зростання і нестачею успішних підприємців, таких, як, наприклад, Івано-Франківськ, Бердичів, Ужгород та Хмельницький. У кожному з цих міст рабини, місцеві лідери або лідери громад змогли побудувати комерційну інфраструктуру (часто пов'язану з туризмом, наприклад готелі, кошерні ресторани тощо) для надання відвідувачам і мешканцям міста різноманітних послуг як загального плану, так і безпосередньо пов'язаних з єврейською сферою. Однак, в цілому, їхні доходи є досить обмеженими, що зумовлено слабким розвитком єврейського туризму в Україні.

Питання щодо того, як залучити більше коштів на підтримку розвитку єврейської громади України,

є складним, і його треба розглядати з двох точок зору — внутрішньої та зовнішньої. Всередині самої України варто встановити відносини з великою кількістю донорів. Один з респондентів, який розмірковував про труднощі, що існують у цьому зв'язку, зокрема, сказав:

«...Об'єктивно сьогодні єврейські бізнесмени не мають жодних моральних зобов'язань стосовно допомоги єврейській громаді. Все це — просто балачки, це щось на кшталт моди, щось на зразок бізнес-клубу цих спонсорів, здебільшого вони зосереджені навколо синагог. Вони самі не розуміють, чому допомагають, просто вчиняють, як усі... Пропонують своїм друзям: "Я можу дати стільки-то, і ти також допоможи". І як їх можна засуджувати за це? Жоден з цих багатіїв не виховувався в дусі єврейських цінностей, вони не знали про цдаку [благодійність], часто вони не обізнані з історією, традицією, здебільшого, вони не є релігійними, але при цьому — і це дуже важливо відзначити — більшість з них дуже важко і довго працювали, щоб зробити свій статок, то чому вони мають ділитися своїми кривими?»

«Громадам слід розуміти, що сьогодні вони допомагають, швидше за все, через тенденцію, а не через внутрішній поклик, і треба щось робити з цього приводу, оскільки, якщо не знайти шлях до їхніх сердець, завтра їхні інтереси та пріоритети можуть змінитися...»

Інший респондент розповів про важливість підготовки до зустрічі з потенційними донорами, щоб зрозуміти їхні інтереси і ставитись до них «як до людей, а не до живих гаманців»:

«...Кожен донор — особистість, зі своїми інтересами, культурою та досвідом. Той, хто досяг успіху, має чим поділитися, і це не лише власні кошти! Я думаю, що найбільшою помилкою єврейських громадських організацій є те, що вони просять гроші, взагалі не розуміючи, з ким вони говорять, і чи будуть їхні слова почуті, або ж просто викликають роздратування... Спочатку вам потрібно добре підготуватися, і лише після цього йти з проханням про допомогу».

Деякі респонденти вказали, що їм вдалося завоювати довіру і лояльність своїх прихильників, коли вони особисто стали брати участь в розвитку бізнесу місцевих донорів,

тим самим змінивши характер їхніх відносин з односторонньої залежності на взаємовигідне партнерство:

«...Ми дуже вдячні всім тим, хто нас підтримує і найменше, що я можу зробити, це допомогти їм встановити контакти за кордоном, так щоб вони могли розвивати свій бізнес, для того, щоб врешті-решт, мати можливість ще більше допомогти нашим громадам... Але ця робота є постійною, вона не на один день, а на дуже великий термін, в ході якої ми вибудовуємо відносини з бізнесменом і демонструємо йому, що ми піклуємось не лише про свої проблеми, а й про його бізнес також...»

Деякі респонденти відзначали, що донори у своїй масі турбуються з приводу нецільового використання отриманих від них коштів. Як прокоментував один респондент:

«...Проблема в тому, що сьогодні багатьом місцевим донорам здається, що їх в чистому вигляді використовують. Вони надали гроші, хтось взяв їх, витратив, а на що, як, скільки і чому? Ці питання часто лишаються без відповіді...»

Як результат, вирішальну роль відіграють прозорість та чітка звітність. На думку однієї з респондентів, Дніпропетровськ є громадою, що досягла значних успіхів у цьому напрямку через створення парламентської системи:

«...Наша Опікунська Рада, як парламент, куди входять люди, які мають право голосу, це наш «лей-лідери», які не отримують платню в громаді. Далі ми маємо Виконавчий Комітет. У нашому парламенті є комітети, що дозволяє людям не тільки надавати гроші, а й брати участь в їхньому розподілі. Потім всі гроші, що надходять до спільноти, і від цих людей і цдака, яку збирає синагога, всі акумулюються в одному місці, в парламенті. Парламент призначає виконавчий комітет, який витрачає кошти, отримані від парламенту. [Після цього] Парламент формує бюджет за статтями: релігія, освіта та інше. Виконавчий Комітет має прийти раз на рік до парламенту і надати бюджет, що їм потрібно. Бюджет синагоги... скажімо, \$ 250,000 — до світло, газ, комунальні послуги, кїдушим [частування, яке пропонують у синагозі після молитви] та шиурим [уроки]...»

і вони отримують бюджет. І шкільна система також приходять за грошима до Виконавчого Комітету, після чого Виконавчий Комітет іде до парламенту і просить гроші на школу, ось як це працює. Ми є дуже організованими. Це дуже прозорий процес, з аудитом, перевітками, так що всі були щасливі і задоволені. Всі знають, що це справедливо, що бюджет розподіляється чесно і чітко. І це дуже важливо. Адже саме тому люди довіряють громаді...»

Інші респондентів підкреслили важливість залучення зустрічного фінансування [matchingfunding], як способу підвищення рівня довіри донорів до фінансової участі у підтримці єврейських громад:

«...Сьогодні коли ви звертаєтесь до бізнесменів з проханням про допомогу, вони часто питають, а хто ще дає? Раніше були часи, коли вони хотіли бути «ексклюзивними» володарями того чи іншого проекту, але сьогодні кожен з них рахує гроші і не хоче бути скутий зобов'язаннями з підтримки того чи іншого проекту громади, навіть найкращого...»

Усі вищенаведені приклади пов'язані з внутрішніми чинниками і складністю виховання культури благодійності в межах єврейської громади України. Однак, зовнішні зв'язки з іноземними фондами та донорами залишаються найважливішою складовою єврейського життя в Україні. У зв'язку з цим існує ціла низка проблем, особливо беручи до уваги твердження, яке кілька разів було озвучене деякими респондентами, що іноземні фонди втратили довіру до грантоотримувачів з України. Один з респондентів відзначив:

«...Коли іноземні фонди... вперше з'явилися в Україні, тут не було жодної робочої інфраструктури, тому вся робота проводилася, буквально, «в чорну». Фонди були змушені знаходити якусь людину, давати їй гроші, а потім, як кажуть, як виїде. І гроші, наскільки я розумію, у більшості випадків були використані не на те, або просто вкрадені, звідси недовіра і думка, що в Україні немає рівноправного партнера. І хоча я розумію, що таке ставлення виникло у фондів, грантодавців не на пустому місці, я не розумію, чому за останні двадцять років не можна було з цим розібратися...»

Як наслідок, майже кожний респондент сказав, що передумовою для успішного розвитку фандрайзингової діяльності на благо єврейських громад України є встановлення здорового діалогу між місцевими грантоотримувачами і зовнішніми грантодавцями (поточні консультації, роз'яснення очікувань, допомога у заповненні заявки і тощо)

«...серед іноземних фондів, які прагнуть підтримати життя громади в Україні, і «виконавцями», які фактично реалізують програми, пролягла нездоланна прірва, тому що у «виконавця» не вистачає навичок, часу і персоналу для пошуків донорів, встановлення зв'язків з ними і заповнення мудрованих додатків...»

Аналогічним чином ще один респондент зазначив:

«...Я вважаю найбільшою проблемою повну відсутність діалогу між донорами та потенційними грантоотримувачами.»

У зв'язку з цим на місцевому рівні суттєво відчувається розчарування:

« Ми не може дозволити собі найняти спеціаліста з фандрайзингу. Водночас чималі зусилля, які докладаються для написання грантів, у більшості випадків, виявляються невдалими, а ми витрачаємо на це час, за який ми могли б зробити багато конкретних завдань, наукових досліджень, розробити навчальні матеріали і тощо... Але найсумніше що [іноземні фонди] відмовляють і ніколи не пояснюють, чому... Тому, я вважаю, що якщо Фонд прагне працювати з єврейськими організаціями України, він повинен запровадити практику проведення консультацій щодо їх особливих вимог. Було б дуже корисно проводити семінари та консультації, під час яких заявник мав би змогу отримати зворотний зв'язок, зробити, так би мовити, «роботу над помилкам», аби наступного разу досягти успіху.»

Деякі респондент вважають, що подолати такі труднощі можна шляхом створення координаційного центру для розподілу грантів, «дуже серйозного органу з досвідчених експертів». Окрім пошуку джерел фінансування та надання рекомендацій потенційним грантоотримувачам, які заслуговують на довіру, центр повинен:

«...зробити інвентаризацію всього, що тут існує..., а потім провести експертну оцінку з приводу того, що необхідно зробити в кожному місці, і зрозуміти, які запити є необгрунтованими, а потім вирішити, як задовольнити об'єктивно існуючі потреби найбільш ефективним чином. Але все має бути дуже ретельно структуровано. Це повинно бути добре продумана міжнародна програма, тут нам знадобиться системний підхід...»

Водночас, чітко усвідомлюючи та високо оцінюючи підтримку, яку єврейська громада України отримала від іноземних донорів і фондів, респонденти висловили низку пропозицій, котрі повинні допомогти підвищити ефективність роботи їх інвестиційних фондів. Зокрема, неодноразово лунали суттєві заклики для довгострокової підтримки стабільних, незалежних юридичних осіб:

«...Я вважаю, що фонди в першу чергу мають підтримувати ті організації, які протягом певного періоду демонструють стійке зростання і фактичну самостійну діяльність, а не ті, які були створені для виконання певного проекту і перейшли до «дрімотного» стану відразу після завершення дії гранту, коли всі гроші, які було витрачено.»

«...Я вважаю, що фонди зобов'язані переглянути свою власну політику щодо тривалості проектів, які вони підтримують, тому що досить часто успішний проект, який був реалізований протягом року, може розраховувати на постійну підтримку тільки за умови, якщо знайдено альтернативне джерело незалежного фінансування. Звичайно, необхідність забезпечення зустрічного фінансування підштовхує нас до пошуку нових грошей і примушує поліпшити фінансову стійкість організації, але уже само по собі те, що ми можемо цим займатися, є незаперечним показником того, що організація діє і розвивається, і що вона не повністю залежить від зовнішнього фінансування. Попечителі фондів мають підтримувати такі організації аби активізувати їх роботу в довгостроковій перспективі.»

Окрім того, інші респонденти звернулися з закликом до іноземних партнерів вкладати гроші в місцевий бізнес, які, в свою чергу, зобов'язується підтримувати місцеві благодійні організації.

Один говорив про деякі цінні посилання з виділених працює таким чином:

«...Ми працювали протягом року з [інвестиційним фондом] над питаннями розвитку місцевого бізнесу для того, щоб євреї, які отримують початковий капітал, мали змогу розвивати свої власні комерційні проекти, а з часом, коли проект запрацює, надавати підтримку місцевій громаді. В Україні лише кілька таких ініціатив на підтримку підприємництва та єврейського бізнесу. А такі програми мали б змогу залучати до громади людей, які знають, як керувати бізнесом, і які, у свою чергу, створили б основу місцевих опікунських рад, або очолили такі громади і в кінцевому підсумку підтримувати ці громади фінансово. Наприклад, якщо спільноті вдається повернути у свою власність будинок, що потребує ремонту, громада може створити бізнес-структуру, яка буде сплачувати орендну плату за приміщення та реконструкцію будівлі. Або, припустимо, створюється кафе, або якась страхова компанія, чи кредитна спілка, які можуть працювати на благо місцевих євреїв, пільгові умови кредитування, це було б великою допомогою для громад. Я вважаю, що одночасно з підтримкою чисто благодійних проектів, було б цікаво інвестувати кошти у розвиток такого бізнесу. Я розумію, що не кожний фонд передбачає у своєму статуті надання підтримки інвестиційним комерційним проектам, але в довгостроковій перспективі це дозволить громаді заробляти гроші на своє утримання, що дуже важливо».

Так само, ще один респондент, закликав до взаємних фондів з місцевими громадами:

«...Часто ті американці, які підтримують Україну через [іноземні] організації, не знають, що відбувається з їх грошима, як їх буде використано в кінцевому підсумку. Все йде в загальний котел, який складно контролювати. Однак, якщо донор створює взаємний фонд з місцевою громадою, коли люди можуть прийти і побачити плоди своєї пожертви або інвестиції, вони можуть краще зрозуміти специфіку роботи тут також спосіб досягнення найкращих результатів. Окрім того, місцеві євреї також докладають більше зусиль у такій спільній діяльності, тому що тут присутнє почуття особистої відповідальності...»

Поза сумнівом, поступове позбавлення залежності від іноземного інвестування вимагає ретельної, послідовної роботи, якщо, зрештою, єврейська громада України стати самодостатньою. Судячи з зауваження наших респондентів, необхідно покращити діалог між донорами та одержувачами допомоги, а також дослідити більш креативні засоби інвестування.

4.10. Соціальні благодійні програми: діти і люди похилого віку

Всі респонденти підкреслили важливість розгалуженої і багатогранної системи соціального забезпечення центрів Хесед. Дійсно, створення системи Хеседів вважають найбільш успішним проектом в Україні:

«...Найголовніше, що зробив Хесед, це те, що завдяки йому єврейська громада стала добре відомою у всьому місті. Він просто сповістив усю Одесу про існування громади! Насправді, якщо там на обліку стоїть більш ніж 10.000 пенсіонерів, і кожен з них має сім'ю та друзів, це означає, що 10 відсотків населення безпосередньо стикаються з діяльністю Хеседу як благоотримувачі, а ще 20 відсотків знають про це від перших 10%. І це дуже багато. Немає іншої такої організації, яка об'єднувала би настільки багато людей і була б добре відома широкому загалу. Наприклад, якщо на вулиці зупинити будь-якого одесита і запитати, що він знає про єврейську громаду, то багато хто буде називати, хоча і різними назвами, благодійні центри. Таким чином, центр Хесед майже зробився таким собі символом єврейської діяльності...»

Подібним чином:

«...Діяльність Хеседу виходить за межі його стін. Те, як вони працюють з представниками старшого покоління, показує всім, що єврейська громада існує».

Однак простежена вище динаміка залучення внутрішнього і зовнішнього фінансування викликає певну занепокоєність з приводу підтримки літніх українських євреїв у довгостроковій перспективі. На думку деяких респондентів, зворотним боком допомоги, яку літні євреї України отримують від закордонних донорів, є те, що вона фактично підриває місцеві ініціативи, такі, як, наприклад, створену

раніше мережу благодійних центрів соціального забезпечення Маген Авот.

Сьогодні в Україні немає жодного прикладу успішного створення системи соціального забезпечення, яка б повністю підтримувалася коштами місцевих джерел, хоча деякі громади вже почали цю роботу. Ця проблема ускладнюється тим, що з постійним збільшенням тривалості життя населення України, з'являється все більше і більше євреїв похилого віку, які не мають права отримувати повну підтримку через систему Хеседів (через обмеження, передбачені Джойнтом і Клеймс Конференс):

«...Необхідно щось зробити для вирішення проблеми підтримки похилих євреїв, які не мають права на допомогу як клієнти Хеседу, оскільки вони не відповідають критеріям жертв Голокосту. Як ті, які навіть ще не народилися в ті страшні дні можуть вирішувати, хто страждає більше, і хто чого заслуговує...»

Окрім того, велика залежність від іноземних інвестицій і відсутність послідовної місцевої підтримки благодійних та соціальних проектів викликають економічні проблеми. Будь-які коливання на макрорівні у світовій економіці, зрештою, впливає на найбільш вразливі верстви населення, людей похилого віку і сиріт.

З іншого боку, і це очевидно, що конструктивна зовнішня підтримка конче бажана і необхідна. В міру того як єврейські громади створюють незалежну інфраструктуру для збору коштів з місцевих джерел (див. 4,9), стає зрозуміло, що вони також готові до використання найкращих світових напрацювань для розвитку системи незалежного соціального забезпечення.

«...Багато ноу-хау, які ми використовуємо в нашій громаді, прийшли з Бостона. Це наш справжній побратим. До нас постійно приїздять професіонали, які діляться своїм досвідом. Вони придивляються до того, що ми робимо і надають нам безцінні поради, щоб допомогти нам рости і змінювати нашу громаду, інакше, ми б просто «жили в шафі» і ніколи б не дізналися, що є така чи інакша можливість, технологія або методика. Всі наші садочки, школи, будинки престарілих підтримують постійний зв'язок з відповідними агентствами в Бостоні і регулярно отримують методичну та професійну підтримку...»

З точки зору розвитку інфраструктури соціального забезпечення, респонденти згадали два конкретні види установ, які потребують додаткової підтримки: дитячі будинки та хоспіси. В Україні є кілька єврейських будинків, всі підтримуються релігійними організаціями, які піклуються про єврейських дітей (євреїв по матері). Є винятки, але вони дуже рідкісні. Для одного з респондентів ця робота є дуже важливою:

«...Я вважаю, що єврейська громада має працювати з державними притулками, щоб доносити послання юдаїзму до дітей, які є євреями відповідно до Закону про Повернення... Той, хто спасає одну душу, рятує світ, і цих дітей — не дай Боже! — могло бути вбито, якщо б вони жили в часи Голокосту...»

Ще один респондент зазначив, що тоді як в Україні, хоча рідко, але все ще є єврейські будинки для престарілих, хоспіси відсутні повністю:

«...Починаючи з Другої світової війни минуло майже 70 років, ветеранам тепер уже за 80, і кожен рік їх лишається все менше. Протягом багатьох років я намагався створити в Україні хоспіс для самотніх єврейських людей похилого віку, прикутих до ліжка. Ви можете собі уявити, як вони помирають? Насправді, більшість з них вже померли. І я готовий посперечатися, що їхні смерті були дуже сумними і самотніми. Якщо є хоч якась можливість дати цим людям, якщо не на гідну старість, то хоча б на гідну смерть, ми просто повинні це робити...»

Зрештою, сфера соціального захисту, як і будь-яка інша, вимагає творчого підходу. Один з респондентів так міркує з цього приводу:

«...Нам постійно потрібно все більше і більше коштів для підтримки наших систем соціального забезпечення, якщо ми не почнемо мислити творчо і не розробимо деяку систему, завдяки якій люди матимуть змогу протягом життя відкладати кошти, це означає, що в майбутньому вони будуть отримувати мізерні пенсії, подібно страхуванню [за схемою]. Але хтось повинен гарантувати, що ці пенсійні заощадження в безпеці».

4.11. Боротьба з антисемітизмом та антиізраїльськими настроями

Антисемітизм

За даними моніторингу, який здійснюють ВААД та Євро-Азійський конгрес, до початку заворушень на території України в 2014 році, протягом останніх років кількість зареєстрованих проявів антисемітизму зменшувалася²⁹.

Це проявлялося у зменшенні кількості насильницьких інцидентів і скороченні антисемітських публікацій в пресі. Найбільш очевидне зниження антисемітської пропаганди і підбурювання до етнічного розбрату мали місце в період з 2007 до 2009 року, коли під тиском місцевих, державних і міжнародних кіл сумнозвісна Міжрегіональна академія управління персоналом (приватний український університет, більш відомий як в МАУП), припинив свою зухвалу антисемітську діяльність, а її головні підбурювачі були зміщені зі своїх посад. Антисемітська діяльність, що здійснювалася за підтримки деяких арабських і близькосхідних країн, зійшла нанівець відразу ж після припинення фінансування.

Однак прояви антисемітських настроїв спостерігались під час останніх політичних компаній. На президентських виборах в 2010 році деякі кандидати користувалися антисемітською риторикою. Проте суспільна підтримка антисемітських кандидатів на виборах була мінімальною, а найяскравіші приклади проявів антисемітизму були пов'язані зі спробами дискредитувати популярних тоді політиків, Юлію Тимошенко та Арсенія Яценюка, у зв'язку з їх нібито єврейським походженням.

На парламентських виборах 2012 року вагому підтримку отримала ультраправа націоналістична партія «Свобода» на чолі з Олегом Тягнибоком. Він пройшов в український парламент з безпрецедентними 10,4% голосів, порівняно 0,4% в 2006 році і 0,8% в 2007 році. Такий неймовірний успіх відображав зростання націоналістичних настроїв у сучасному українському суспільстві.

Крім того, в першій половині 2013 року, Олег Тягнибок часто і публічно робив заяви, що мали дискримінаційний характер і ознаки нетерпимості. Найбільший резонанс в суспільстві спричинила його тверда позиція відносно того, що формальне, виживання слова «жид» не є виразом расової ненависті. Так, відстоюючи цю позицію, він звертався до слов'янської етимології цього слова, навмисне ігноруючи образливу складову, яку це слово має для українських євреїв. У той час викликало тривогу те, що, незважаючи на широке засудження даного інциденту з боку міжнародних єврейських організацій, уряд України відмовився відреагувати на їх стурбованість, воліючи дистанціюватися від предмета полеміки, а не прийняти будь-які радикальні заходи.

Незважаючи на те, що вищі ешелони української влади не проводять політику державного антисемітизму, на побутовому рівні досі залишаються ознаки нетерпимості у ставленні до євреїв. Найпоширенішими жертвами антисемітських нападів стають євреї, одягнені в типовий пізнаваний традиційний хасидський одяг, особливо поблизу синагог і єврейських кладовищ. Деякі ортодоксальні рабини, одягнені в традиційний одяг, виходять за межі їхніх синагог тільки у супроводі охоронців. Більшість єврейських організацій вбачають серйозний ризик в атаках з боку антисемітів та винаймають охорону; деякі встановлюють електронні системи безпеки. Усвідомлюючи потенційний ризик антисемітських нападів, деякі єврейські організації не встановлюють табличок на будівлях для того, щоб про них не дізналися сторонні. Лідери єврейської громади скаржаться, що міліція часто не спроможна переслідувати правопорушників, навіть тоді, коли організації в змозі допомогти визначити їх.

Окрім того, навіть у разі затримання правопорушників, такі дії часто оцінюються як відносно незначні злочини, такі, як хуліганство, а не як більш серйозні злочини на підставі етнічної нетерпимості.

При тому, багато молодих євреїв набагато спокійніше виказують своє єврейство. Вони не зберігають спогади радянського періоду, не бояться офіційного антисемітизму і, в цілому, більш впевнені у своїй власній здатності протистояти будь-яким проявам антисемітизму

²⁹ Варто зазначити, що після закінчення складання цього звіту, в контексті безладів початку 2014 р. мали місце кілька антисемітських інцидентів.

в країні. Однак респонденти вказали на необхідність значно поліпшити попереджувальну роботу для запобігання антисемітизму, а також на три основні сфери діяльності, на які в першу чергу потрібно звернути увагу: праця з місцевою владою; робота з громадськістю; та створення системи моніторингу. Нижче розглянемо кожен з цих пунктів.

За думкою одного експерта, найефективніший спосіб запобігти антисемітизму є послідовна робота з офіційними державними структурами:

«...У нас є проблема зі встановленням взаємодії зі системами уряду та правоохоронних органів у цій сфері. При цьому, як не парадоксально, набагато менші громади, більш ефективні у налагодженні зв'язків з урядом, ніж величезні єврейська громада України. У цьому сенсі єврейська громада є вкрай слабка і не в змозі ефективно вирішувати багато з актуальних насущних проблем, таких, як антисемітизм, повернення єврейського майна або підтримка Ізраїлю у зовнішній політиці. Стосовно безпосередньо антисемітизму наша проблема полягає в тому, що держава вважає такі злочини проявом ксенофобії, а офіційно, злочини, скоєні на ґрунті ненависті, не розглядаються українською державою, як значні, й ті, що потребують кримінальної відповідальності. Ці злочини лишаються безкарними, тому, що поліція не розуміє, як з ними працювати, і це погано.

Далі:

«...Ми повинні працювати з правоохоронними органами, з керівниками держав тому, що це дуже інертні бюрократичні системи, де розпорядження можуть йти тільки зверху донизу, а держава не проводить жодної статистики антисемітизму: ані злочинів, ані нетерпимих зауважень, нічого... Держава не зацікавлена в будь-яких освітніх конференціях для слідчих, прокурорів, для співробітників судів. У цьому сенсі все лишається на нульовому рівні...»

Водночас, респонденти відмічали, що набагато більше роботи необхідно зробити в рамках українського суспільства, відмовитися від стереотипних ідей, які існують.

«...Є необхідність широкої взаємодії з громадянським суспільством. У цілому в суспільстві немає усвідомлення важливості і

неприпустимості проявів антисемітизму та ксенофобії. І тут громада може поділитися досвідом, запропонувати перевірені освітні моделі..., але не зрозуміло, як на практиці реалізувати цей зв'язок, щоб він був ефективним. Можливо, у вигляді деяких громадських слухань в парламенті, або ж у формі спільних проєктів з журналістами, представниками неурядових організацій чи державних органів. Але це дуже важко зробити так, щоб це було не «задля галочки», а реально...»

Подібним чином:

«...Єдиним способом боротьби з антисемітизмом є формування громадянського суспільства на рівні окремих особистостей. Наш колосальний досвід роботи показує, що нині рівень антисемітизму доволі високий. Хоча здається, що люди ставляться до євреїв добре, але коли ми робимо спеціальні вправи на стереотипи, виявляється, не все так добре. Після семінару, ми ці стереотипи відкриваємо — вчителі та школярі кажуть: “Ми ніколи над цим не замислювалися” [що їх відповіді продиктовані стереотипами], а студенти педагогічних вузів кажуть: “Ми не хочемо над цим замислюватися” [з приводу антисемітизму в Україні], вони уже налаштовані дуже радикально. І ці студенти через деякий час прийдуть до шкіл, щоб навчати нове покоління українських дітей!»

Деякі респондент вважають, що пріоритетну роль має відігравати розробка освітнього підходу до вирішення цих питань:

«...На мій погляд, першочерговим є проведення семінарів — «лікбезів» для викладачів та студентів на теми Голокосту, як щеплення від стихійних лих, які можуть виникнути. Нині хвиля невдоволення та агресії буде наростати, і вічна тема, що у всьому винні євреї, може спливати на поверхню в будь-який час. Єдиний спосіб запобігти цьому є проведення масових семінарів та публікація хороших книг.»

По-третє, у відповідях респондентів пролунав чіткий заклик до створення центру моніторингу антисемітизму, який мав би бути належним чином оснащений і укомплектований для реалізації поставлених цілей. Цікаво, що всі спроби зібрати пул єврейських організацій для створення такого центру спіткали невдачі.

«...Ми намагаємося підштовхнути [різних лідерів громад] до співпраці у цій галузі, оскільки це проблемне питання, яке їх всіх нібито торкається і хвилює, а такий центр моніторингу забезпечить надання об'єктивної інформації для спільноти, для української влади та міжнародних організацій. Нам вдалося залучити до цього процесу антидиффамациону лігу, і вона мала підтримувати цю ініціативу, дати нам деякі методичні рекомендації й в решиті-решист стати нашим партнером зі збору коштів на заході. Але, на жаль, всі зусилля були марними, в основному через різні структури і тому що лідери громад не змогли домовитися навіть з такого базового та само собою зрозумілого питання...»

Однак особливо настійно підкреслювалася необхідність такого центру:

«...Ми конче потребуємо незалежного, самодостатнього, стабільно працюючого центру моніторингу. Це має бути єврейська громадська організація, але при тому незалежна від єврейського керівництва, що має підтримку як з боку громади, так і з боку неурядових органів включно з міжнародними організаціями та з різними державними органами. Ось це деяка ідеальна модель, яку хотілося би створити в Україні і, яка, звичайно, потребує серйозної фінансової підтримки».

Респонденти відмічали, що «...найбільша проблема для нас, це відсутність коштів». При мобілізації таких коштів, увагу слід приділяти не лише моніторингу ситуації, а також забезпеченню ефективного поширення публікацій і матеріалів:

«...Зрозуміло, що моніторинг потрібен, зрозуміло, також, що немає змоги цей моніторинг здійснювати, і це велика проблема... Але важливо не тільки проводити моніторинг, а й поширювати отримані результати у вигляді книг, листівок, конференцій. Ці матеріали мають бути перекладені іншими мовами, щоб зробити цю інформацію доступною для всіх зацікавлених осіб. Я не вірю, що досягнуті нами результати є досконалими, але це зумовлено браком ресурсів».

4.12. Проізраїльська освіта, піар та алія (репатріація в Ізраїль)

Дипломатичні відносин між Україною та Ізраїлем були встановлені в 1991 році, а в 2008 році Ізраїль призначив у країні свого

першого торгового аташе для підтримки та розвитку економічного та торговельного співробітництва між двома країнами. (Перед тим відповідальність за українсько-ізраїльські відносини була прерогативою торгового аташе Посольства Ізраїлю у Бухаресті). Діяльність Торговельної Палати «Україна-Ізраїль» (заснована в 1995 році), Посольства Держави Ізраїль в Україні та Єврейського агентства («Сохнут»), включаючи такі програми, як Тагліт і Маса, а також скасування візового режиму між Україною та Ізраїлем (у 2011 р.) сприяли ознайомленню українських євреїв з ізраїльськими установами, культурою і побутом країни, тим більше, що у багатьох в Ізраїлі є родичі та члени сімей.

Водночас багато респондентів наголошували на відсутності послідовної інформаційно-освітньої роботи, спрямованої на формування чіткого уявлення про ізраїльські реалії поза стереотипними уявленнями з приводу конфлікту між Ізраїлем та його сусідами. Діяльність Ізраїльського культурного центру — основного джерела, покликаного нести знання про життя в Ізраїлі в широкій масі, робить вагомий внесок у розвиток єврейської громади. Але поза її межами лише небагато українців знають хоч щось про безперечно позитивні сторони Ізраїлю: демократію, високі технології, медицину, сільське господарство тощо.

Більшість критичних зауважень, висловлених респондентами під час дебатов у рамках обговорення цих питань, були пов'язані з якістю проізраїльських програм:

«...П'ятнадцять років тому, коли ми почали привозити сюди ізраїльських доповідачів для виступів на семінарах, виявилось, що тільки деякі з них були справді кваліфікованими особам, а більшість із них була абсолютно не підготовленою... А на такі лекції приходила університетська професура, єврейська і не тільки інтелігенція, вчені, яким було цікаво послухати фахівців з Ізраїлю. І, на жаль, провальних виступів таких «доповідачів» було достатньо, щоб занепасти роботу, наприклад, того ж Ізраїльського культурного центру на роки наперед...».

Те саме можна сказати і про вчителів івриту:

«...Я читала книгу директора «Джойнту» доктора Сеймура Епштейн, «Від Кус-куса до Каші...» де, зокрема, він згадує вчителів івриту 1990-х років. Вони були абсолютно не готові. Вони поняття не мали, куди вони їдуть, вони не володіли російською мовою, вони не розуміли, що на них чекає. Хто вирішив, що будь-якого кібуцника можна надіслати до Сибіру? Їм просто сказали, що вони будуть навчати іврита російських євреїв. Але як? За яким матеріалом? І те ж саме можна сказати і про сучасних викладачів, які приїждять з Ізраїлю. Які критерії відбору? Загалом, чи є хоч якісь критерії? Хто організовує такі заходи? А при цьому якісні інтелектуальні відносини з Ізраїлем нам конче потрібні! У програмах, які пов'язані з Ізраїлем, якість має бути найвищим пріоритетом, тому що генерує імідж Ізраїлю, повагу і симпатію до цієї країни, розпалює цікавість дізнаватися більше...»

Хоча рівень цих заходів підвищився протягом минулих років, існує ще чітке уявлення, що відносини з Ізраїлем повинні бути більш тісними, а досягти справжнього ефекту від заходів, пов'язаних з Ізраїлем, можливо лише за умови високої якості програм:

«...Це необхідно, щоб ізраїльтяни приїздили сюди, нам потрібно влаштовувати зустрічі з ними раз на місяць, раз на півтора місяця, серйозні продуктивні бесіди. Але з такою людиною, яка своїм прикладом може гідно представляти Ізраїль, ізраїльську науку, ізраїльську культуру... переоцінити важливість Ізраїлю для єврейської громади неможливо! Вона на ньому стоїть, ним тримається, він є її серцевиною, смислом і змістом. І тому виставка низької якості, яку привезли з Ізраїлю, халтурний концерт, який привезли з Ізраїлю, або тим більше халтурник-лектор, — це жахливо... Деякі викладачів поводять себе, ніби вони приїхали до якоїсь глухомані спілкуватися з дикими аборигенами...»

Подібним чином:

«...Присутність Ізраїлю не повинна обмежуватись разовими акціями або виставками з нагоди якогось дня або концертом якогось посереднього скрипаля, що проїздив поблизу... Замість пропаганди і гасел нам потрібні постійні програми, але тільки якісні та високого рівня! Серед місцевої інтелігенції, інтелектуалів [Одеса] дуже добре, позитивне ставлення до Ізраїлю, але

нам не потрібні семінари під назвою «Їхати до Ізраїлю чи ні?». Ми хочемо прийти на семінар, який має загальнонауковий інтерес. В Ізраїлі є хороші фахівці. І, звичайно, потрібен діалог між місцевими євреями і тими, хто організовує та фінансує ці програми про Ізраїль, щоб вони краще розуміли, в чому тут є потреба...»

Однією з конкретних проблем, пов'язаних з проізраїльською освітою в Україні, є той факт, що багато українців роблять алію, а потім повертаються в Україну. Таким чином, і в Україні існує постійно зростаюче співтовариство йордїм (ізраїльтяни, які повернулися в Україну), які й тепер вважають себе ізраїльтянами, але при цьому часто осідають в Україні, одружуються (іноді не з євреями) і починають вести в країні ділову активність. Однак деякі респонденти висловили свою точку зору стосовно того, що такі люди сприяють формуванню феномена «анти-Алія». Як зазначив один з респондентів:

«...Нам необхідно знайти цих людей, які повернулися з Ізраїлю, і переконатися, що вони не виставляють Ізраїль в непривабливому світлі в очах місцевих жителів. Ви знаєте, як люди думають: «Навіщо залишати місце, де добре живеться?...»

Інші респонденти притримується протилежної точки зору з цього приводу:

«...Безглуздо не використовувати ізраїльтян, які оселились в Україні, для формування сприятливого і позитивного ставлення до Ізраїлю. Вони могли б також бути доповідачами на зустрічах, присвячених Ізраїлю... також багато з них досягли успіху в бізнесі, і їх можна залучати до підтримки місцевих єврейських підприємств і благодійних програм...»

Одним з найбільш інноваційних способів зміцнення відносин між Україною та Ізраїлем, а також поглиблення взаєморозуміння та зв'язків між євреями в Ізраїлі та Україні, є проект «Mahut», спільна ініціатива Армії Оборони Ізраїлю, благодійного фонду Генезис (Ізраїль), організації «Друзі Армії Оборони Ізраїлю» (FIDF, США) та Бейт Мораша в Єрусалимі. Метою цього проекту є поглиблення єврейської та ізраїльської самосвідомості серед офіцерів Армії Оборони Ізраїлю, зміцнення їхнього зв'язку зі світовим

єврейством та знайомство з історією та культурною спадщиною єврейського народу завдяки відвідуванню громад діаспори та зустрічам з місцевими євреями. Оскільки Україні належить особливе місце в історії хасидизму, сіонізму, єврейської літератури, образотворчого мистецтва і науки, вона має унікальні культурні пам'ятки, саме вона є одним з провідних напрямів для проекту Mahut. Цей проект справляє глибокий вплив не тільки на ізраїльських офіцерів, а й на українських євреїв, які часто переглядають своє ставлення до багатства і значущості їхньої власної спадщини завдяки невідомому інтересу і вдячності, які проявляють військові гості з Ізраїлю. В свою чергу, місцеві євреї набагато більше підвищують свій рівень обізнаності про поточну ситуацію в Ізраїлі і

глибше усвідомлюють його значення в їхньому повсякденному житті.

У будь-якому разі, унікальні відносини, що склались у багатьох євреїв з колишнього Радянського Союзу з Ізраїлем, є важливим фактором, який необхідно брати до уваги в розвитку ініціатив у галузі проізраїльської освіти в Україні. Виходячи з висловлювань респондентів з цього питання, складається враження, що основним завданням є підвищення якості програм. Запорукою успіху в цій галузі є розвиток динамічних, захоплюючих та інформаційно насичених форматів та підходів до представлення Ізраїлю.

І нарешті, зростання політичної нестабільності в Україні може вплинути на темпи репатріації.

5 Висновки та рекомендації

Сьогодні немає жодних сумнівів щодо активності, поширення і різноманітності життя єврейської громади в Україні. Після падіння комуністичного режиму була розроблена організаційна інфраструктура, яка охопила і включила майже усі елементи єврейської громадської діяльності.

Індивідуальні інтерв'ю та обговорення в фокус-групах, які були проведені для складання даного дослідження, принесли помітні результати. Вони дозволили не лише отримати цінну інформацію про різноманітні досягнення, труднощі та спірні моменти у єврейському житті в Україні, а й визначити ширші, структурні проблеми, які полягають в основі багатьох поточних ускладнень.

Рекомендація 1

Робота зі створення єдиної інституційної основи для розвитку єврейського життя в Україні.

Вирішення цих структурних проблем, ймовірно, є найбільш складним завданням, від якого залежить майбутнє єврейської громади в Україні. Після падіння комуністичного режиму, єврейська громада в Україні розвивалася без будь-якої визначеної системи. Кожен з трьох основних центрів єврейського життя — Київ, Одеса та Дніпропетровськ — демонструють високий потенціал для розвитку, до того ж, різко відрізняючись один від одного. Київ — адміністративна столиця єврейської України, де розташовані головні офіси більшості єврейських місцевих і міжнародних організацій і де мешкає найбільша кількість єврейського населення. Однак київська громада є багатогранною і різноплановою, тут немає єдиного керівного та направляючого авторитету, уособленого тою чи іншою центральною організацією, спроможною визначити загальний стратегічний шлях розвитку громади. В Одесі, колись третій за розміром єврейській громаді у світі, громада має більш плюралістичний характер, тут присутні декілька яскраво визначених сил, кожна з котрих має свою характерну програму і завдання. В Дніпропетровську є один сильний лідер з чітким баченням щодо розвитку громади, котрому вдалося об'єднати навколо себе усі прошарки євреїв міста, і, як наслідок,

громада має план стратегічного розвитку, в рамках якого провадяться узгоджені заходи.

Хоча, як зауважив один з респондентів, в Україні існує «Об'єднана єврейська громада України», яка «демонструє бажання рухатися в напрямку об'єднання», очевидно, що для досягнення цієї мети, треба буде подолати чималий шлях. Найважливішою особливістю будь-якого процесу стратегічного об'єднання, ймовірно, є поступовий перехід відповідальності за життєдіяльність громади з міжнародних органів на місцеві: зменшення впливу міжнародних єврейських організацій разом з паралельним посиленням залучення місцевих євреїв для заохочення їхньої участі в формуванні майбутнього єврейського життя.

Для досягнення цієї мети найважливішим завданням є врегулювання внутрішнього розколу і сприяння здоровому конструктивному діалогу між представниками різних єврейських рухів та організацій, з тим, щоб виробити більш узгоджений підхід до розвитку єврейської громади. Крім того, необхідно докласти зусиль для підготовки нової генерації відповідальних лідерів громад і продовжити послідовний поступ до ситуації, коли місцеві єврейські організації отримають фінансову стабільність та незалежність.

Рекомендація 2

Досягнення фінансової стійкості

Одним з найскладніших та нагальних питань для єврейської громади є пошук шляхів зниження залежності від зовнішніх джерел фінансування. Хоч респонденти ясно відзначають наявність певного прогресу в цій галузі (зокрема, вони вказують на зростання активності серед піклувальників єврейських організацій, введення членських внесків і платні за участь, появу професійних фандрейзерів та впровадження комерційних елементів в діяльність спершу виключно неприбуткових організацій), також вони стверджують, що очікується ще багато роботи в цьому напрямі.

Розглядаючи кроки, необхідні для досягнення фінансової стабільності, вони стверджують, що рішення частково залежить від внутрішніх

змін в культурі громади. До певної міри, в громаді виробилася звичка спиратись на іноземних інвесторів, сьогодні ж необхідно створити місцеву культуру благодійності. На цьому шляху є кілька перешкод, і на деякі з них єврейська громада не в змозі вплинути, але для того, щоб донори прагнули підтримати єврейську громадську діяльність, вони мають бути впевнені в організаціях, які звертаються до них за підтримкою, бути спокійними, стосовно використання їхніх пожертв на задекларовані цілі, які були викладені в замовленні, а також мати технічну можливість зробити свою пожертву, доклавши мінімальних зусиль.

Це неминуче вимагатиме від організацій налагодження більш прозорої та підзвітної системи зі збирання та управління коштами, а також розробки надійніших систем організаційного управління та планування. Для залучення нових місцевих донорів, необхідно реалізувати наступні конкретні кроки: налагодження більш особового підходу до них, щоб допомогти їм самим дослідити та усвідомити власні інтереси та спонукальні стимули до підтримки громади; створення партнерських зв'язків, спрямованих на підтримку єврейською громадою їхніх бізнес-підприємств та започаткувань у відповідь на їхню підтримку громади; і забезпечення високоякісних можливостей й для донорів, щоб поглибити свої знання і розуміння духовних цінностей юдаїзму. Водночас, єврейські організації в Україні та іноземні фонди/організації повинні налагодити більш раціональну та ефективну взаємодію з урахуванням довготермінової перспективи для того, щоб розширити можливість громади спиратися на власні сили. Тут на закордонній структурі покладається особлива роль. Респондентів хочуть бачити з їхнього боку підтримку довготривалих проектів стабільних організацій, які мають незалежну програму, і, меншою мірою, невелику власну базу донорів. Очікується, що іноземні структури будуть співпрацювати з такими організаціями задля досягнення останніми незалежності. Респонденти також хотіли б бачити з боку іноземних фондів кроки зі встановлення діалогу з місцевими грантоотримувачами, під час якого були б озвучені роз'яснення очікувань фондів, надана допомога в заповненні заявок на отримання гранту, а також налагоджена система поточних консультацій. Респонденти підкреслюють

необхідність збільшення інвестування в місцеві єврейські комерційні підприємства, які продемонстрували готовність надавати підтримку місцевим єврейським благодійним організаціям, а також звертаються з проханням про допомогу у створенні взаємних фондів з місцевими громадами для роботи з євреями України, щоб допомогти їм у переході до більшої незалежності на місцевому рівні. Хоча здається, що з боку іноземних донорів було б природним і очевидним заохочувати цей перехід українського єврейства від залежності від іноземних фондів до самостійності, насправді це не завжди так. Від респондентів неодноразово лунала критика на адресу деяких організацій за те, що вони не налаштовані на підтримку місцевих ініціатив, оскільки вбачають в останніх конкурентів, які містять приховану загрозу їхній власній могутності та впливу.

Рекомендація 3

Зміцнення єврейської освіти

Респонденти майже одноставно називали єврейську освіту передумовою і обов'язковим чинником для успішного розвитку та сталого зростання громади, але при цьому незмінно заявляли про необхідність більших інвестицій в цю сферу. Респонденти стверджують, що багато євреїв в Україні вважають єврейську освіту неінтелектуальною та застарілою, і тому підкреслюють необхідність створення і культивування нових та альтернативних єврейських освітніх моделей — програм самостійного навчання, освітніх поїздок, практичного навчання шляхом занурення в середовище, конференцій, проведених з ініціативи місцевих євреїв, дистанційної освіти. Під час спілкування з респондентами мали бути сформувані три конкретні питання. По-перше, з огляду на високий рівень змішаних шлюбів серед євреїв України і невпинних суперечок щодо того, кого вважати євреєм, необхідно прийняти політику включення і допуску бажаних брати участь в єврейських освітніх заходах, оскільки багато з тих, хто вважає себе євреєм і ототожнює себе з єврейською громадою, що особливо важливо в контексті України, не є євреєм згідно з Галахою (по материнській лінії).

По-друге, респонденти розмірковували стосовно того, яку роль відіграють академічні єврейські установи у сфері єврейської освіти, а також чи

повинна їхня діяльність полягати виключно в царині академічних та наукових досліджень, чи займати видніше місце в безпосередньому розвитку єврейської громади. Очевидно, відповідь на це питання буде залежати частково від уподобань самих вчених, але під час розвитку академічної юдаїки в Україні, роль, що її вчені можуть або повинні відігравати у сприянні розвитку єврейського життя в Україні, залишається важливим питанням, що заслуговує на пильну увагу. Якщо подивитись на це питання більш широко, на перший план виходить проблема нестачі високоякісних кваліфікованих викладачів та лекторів, які в змозі викладати єврейські дисципліни. Зрозуміло, що мають бути вжиті заходи для залучення більшої кількості людей в єврейську освіту і забезпечення для них змоги для підготовки до післядипломної освіти без відриву від основної роботи, а також гідної заробітної платні. Загальна маса респондентів сходиться в поглядах за наступними пунктами: необхідно приділити увагу розвитку академічної юдаїки в Україні, необхідно підтримувати молодих учених, учбові програми потребують більше довгострокових інвестицій; необхідно підвищити рівень взаємодії між єврейськими університетами, і необхідно докласти зусиль щодо створення державного інституту вивчення єврейських дисциплін.

По-третє, як вже було відзначено в інших дослідженнях, респонденти відзначають нестачу учбових планів з єврейських дисциплін, так само, як і методичної літератури та підручників російською та українською мовами. Вони повинні бути терміново розроблені або адаптовані з інших місць, тому що це неможливо уявити, що євреї України матимуть змогу розвиватися як євреї, не маючи доступу до навчальних матеріалів, які вони спроможні зрозуміти. Проблема мови стосується як навчання і підготовки вчителів, так і використання друкованих та онлайн матеріалів, а також наочних посібників

Рекомендація 4

Зберегти і полегшити доступу до вивчення єврейської спадщини України

Сучасна громада може використовувати неймовірно багату єврейську історію та спадщину України, як цінний механізм для залучення в країну як науковців, дослідників, архівістів, екскурсоловів, викладачів і художників, так і студентів, ентузіастів та

туристів. Рационального використання зусиль у цій галузі і наявність продуманої стратегії, неминуче призведе до яскравого сплеску у розвитку єврейської громади.

В цьому зв'язку, респонденти закликали використовувати різні формулювання, для продовження роботи з повернення майна громади, а також більш систематичний підхід до збереження матеріальної та інтелектуальної спадщини українського єврейства. Вони наполягають на створенні більш активних програми, призначених для роботи з не-єврейськими українцями, за для стимулювання інтересу до єврейської історії та культури України і надихання населення брати активну участь у збереженні єврейських історичних пам'яток, особливо в місцях, де немає єврейського населення сьогодні. Це може допомогти створити кращі умови та кар'єрні можливості для кваліфікованих фахівців у цій галузі. Вони, у свою чергу, також матимуть нагоду зайняти стратегічну позицію для підтримки єврейських освітніх та громадських ініціатив у сфері розвитку інфраструктури для полегшення доступу громадян до інформації про єврейське життя в Україні.

Далі вони наголошують, що існує зв'язок між збереженням існуючої єврейської спадщини і культивуванням сучасної єврейської культури. Більш широкий доступ до української єврейської історії може надихнути розвиток нових форм єврейської культури, особливо якщо докласти зусиль, щоб зробити ці знання широкодоступними в декількох напрямках.

Рекомендація 5

Попередження антисемітизму

Як і інші діаспори, єврейська громада України відіграє важливу роль у протидії антисемітизму в країні та надання підтримки в питаннях, що стосуються Ізраїлю. У зв'язку з цим респонденти навели низку рекомендацій.

Зокрема, вони закликають до створення належним чином укомплектованих та обладнаних центрів моніторингу антисемітизму, щоб мати змогу збирати дані, складати та розповсюджувати звіти та підтримувати зв'язки з урядом, правоохоронними органами і службою безпеки для проведення з ними партнерської роботи, яка була б спрямована на протидію

антисемітизму. Для забезпечення успіху цього органу необхідно налагодити співпрацю з місцевою владою, розробити систему, яка надає людям стимул і можливість повідомити про акти вандалізму, дискримінації, домагань чи насильства, а також об'єднати зусилля для запобігання виникнення і розвитку екстремістських рухів, які визначили собі за ціль євреїв та представників інших меншин. Далі необхідно працювати з українським громадянським суспільством, щоб допомогти йому зрозуміти в чому криються корені антисемітизму, а також заохочувати відповідні партнерські організацій до вирішення проблем, що лежать в основних напрямках

антисемітизму, а не лише для того, щоб боротися з наслідками.

Окрім того, вони стверджують, що необхідно докласти зусиль для протидії будь-яким антиізраїльським настроям серед неєврейського населення, зокрема через створення високоякісних програм, які формують позитивний імідж Ізраїлю, як, наприклад, запрошення в Україну харизматичних ораторів та доповідачів з лекціями про Ізраїль, а також пошук шляхів для розвитку економічного співробітництва з Ізраїлем. Це особливо актуально у світлі останніх політичних потрясінь і змін в Україні.

Додаток А: Карта офіційно зареєстрованих єврейських релігійних громад у сучасній Україні.

Додаток Б: Єврейські організації в Україні

Всеукраїнські єврейські організації та асоціації

Асоціація єврейських організацій та громад в Україні ВААД (член Євразійського єврейського конгресу)

Адреса: Україна 04070 Київ, вул. Волоська., 8/5
Телефон: 380-44 248-3670, 425-9757, 425-9758, 425-9759
Факс: 380-44 425-9760
Email: vaad-ua@ukr.net
Сайт: <http://www.vaadua.org>

Єврейська Рада України

Адреса: Україна 01103 Київ, вул. Німанська., 7
Телефон: 380-44 286-3961, 284-9154
Факс: 380-44 285-9604
Email: levitas@ukr.net

Всеукраїнський єврейський конгрес (ВЕК)

Адреса: Україна 01023 Київ, вул. Мечнікова, 14/1
Телефон: 380-44 246-4511
Факс: 380-44 235-1067
Email: vek@i.kiev.ua
Сайт: <http://www.jewish.kiev.ua>

Всеукраїнський союз єврейських громадських організацій «Об'єднана єврейська громада України» (ОЄГУ)

Адреса: Україна 01023 Київ, вул. Мечнікова, 14/1
Телефон: 380-44 246-4511
Факс: 380-44 235-1067
Email: vek@i.kiev.ua
Сайт: <http://www.jewish.kiev.ua>

Єврейський фонд України (ЕФУ)

Адреса: Україна 01030 Київ, Ярославів вал, 14-Д
Телефон: 380-44 235-1379
Факс: 380-44 278-5229
Email: jewfund@ukr.net
Сайт: <http://www.jew-fund.kiev.ua>

Єврейська конфедерація України (ЕКУ)

Адреса: Україна 04071 Київ, вул. Щекавицька, 29
Телефон: 380-44 463-7085
Факс: 380-44 463-7088
Email: eku@jewukr.org
Сайт: <http://www.jewukr.org>

Всеукраїнські релігійні асоціації

Асоціація іудейських релігійних організацій Хабад Любавич (колишня Федерація іудейських релігійних громад України)

Адреса: Україна 49080 Дніпропетровськ, Донецьке шосе, 11
Телефон: 380-562 326400
Факс: 380-562 326870
Email: office@fjc.org.ua
Сайт: <http://www.fjc.org.ua>

Об'єднання іудейських релігійних організацій України (ОІРОУ)

Адреса: Україна 04071 Київ, вул. Щекавицька, 29
Телефон: 380-44 463-7085, 463-7087
Факс: 380-44 463-7088
Email: synag@users.ukrsat.com

Всеукраїнський конгрес іудейських релігійних громад (ВЕК)

Адреса: Україна 01001 Київ, вул. Шота Руставелі, 13
Телефон: 380-44 235-9082, 235-9083, 246-4622, 246-4620
Факс: 380-44 235-9083
Email: chabad.beit@gmail.com; kievcommunity@gmail.com a
Сайт: <http://sinagoga.kiev.ua>

Релігійне об'єднання громад прогресивного іудаїзму України (РОГПУ)

Адреса: Україна 04071 Київ, вул. Ярославська 6
Телефон: 380-050-3519256
Email: rupjcu@ukr.net
Сайт: <http://www.pjukr.kiev.ua>

Культурно-освітній центр консервативного іудаїзму «Мідраша Ціоніт»

Адреса: Україна, Київ, вул. Жилинська 97-а
Телефон: 380-44 494-1737
Факс: 380-44 494-1738
Email: prozenfeld@gmail.com
Сайт: <http://midrasha.net>

Регіональні єврейські громадські центри

Дніпропетровська єврейська релігійна громада

Адреса: Дніпропетровськ, 49000, вул. Шолом-Алейхема 4

Телефон: 380-562 342120

Факс: 380-562 342137

Email: jewcom@a-teleport.com

Сайт: www.djc.com.ua

Єврейський громадський центр «Мигдаль», Одеса

Адреса: Україна 65012 Одеса, вул. Мала Арнаутська, 46-А

Телефон: 380-48 777-0718

Факс: 380-482 343968

Email: migdal@migdal.ru

Сайт: <http://www.migdal.ru>

Одеський єврейський культурний центр «Бейт-Гранд»

Адреса: Україна 65023 Одеса вул. Ніжинська, 77/79

Телефон: 380-48 737-4052

Факс: 380-48 737-4053

Email: info@beit-grand.odessa.ua

Сайт: <http://www.beit-grand.odessa.ua>

Освітні установи

ОРТ Україна (Благодійна організація Освітні Ресурси та Технологічний Тренінг)

Адреса: Україна 02105 Київ, вул. Тампере, 7-А

Телефон: 380-44 559-3455, 559-1838

Факс: 380-44 559-3409

Email: lyceum@ortlyceum.kiev.ua

Сайт: <http://ortlyceum.kiev.ua>

Південно-український єврейський університет «ХАБАД – Одеса»

Адреса: Україна 65012 Одеса, вул. Белінського, 16

Телефон: 380-48 728-0770

Email: university07@inbox.ru

Сайт: <http://www.univer-habad.od.ua>

Одеський єврейський університет «Тіква»

Адреса: Україна 65125 Одеса, вул. Єврейська, 25

Телефон: 380-48 777-1564

Email: tikvaodessa@ukr.net

Сайт: <http://www.tju.od.ua>

Всеукраїнський центр вивчення Голокосту «Ткума», Дніпропетровськ

Адреса: Україна 49000 Дніпропетровськ, вул. Барикадна., 15-Б

Телефон: 380-56 744-0723

Факс: 380-562 368711

Email: tkuma@tkuma.dp.ua

Сайт: <http://www.tkuma.dp.ua>

Український центр вивчення історії Голокосту, Київ

Адреса: Україна 01011 Київ, вул. Кутузова, 8-107

Телефон: 380-44 285-9030

Email: uhcenter@holocaust.kiev.ua

Сайт: <http://www.holocaust.kiev.ua>

Міжнародний Соломонів Університет, Київ

Адреса: Україна 01135 Київ, вул. Шолуденко, 1-Б

Телефон: 380-44 236-1273

Email: isu@solomon-un.kiev.ua

Сайт: <http://www.isu.edu.ua>

Збереження єврейської культури

Центр досліджень історії та культури східноєвропейського єврейства, Київ

Адреса: Україна 04070 Київ, вул. Волоська 8/5.

Телефон: 380-44 463-5789

Email: judaicacenter@ukma.kiev.ua

Сайт: <http://www.judaicacenter.kiev.ua>

Інститут іудаїки, Київ

Адреса: Україна 03049 Київ, вул. Волоська 8/5

Телефон: 380-44 463-5789

Факс: 380-44 463-5789

Email: kievkon@gmail.com

Website: www.judaica.kiev.ua

Благодійні центри соціального забезпечення

Київ – Хесед Нахалат Авот Азріель

Адреса: Україна 03087 Київ, вул. Пітерська, 4-А

Телефон: 380-44 241-0302/03

Факс: 380-44 241-0746

Email: office@hesed.kiev.ua

Сайт: <http://www.hesed.kiev.ua>

Дніпропетровський міський благодійний фонд «Єврейський Громадський Центр» ім. Розалін Горвин
 Адреса: Україна 49000 Дніпропетровськ, вул. Шолом-Алейхема, 4
 Телефон: 380-562 362982, 362994
 Email: jcc@jcc.dp.ua
 Сайт: <http://www.jcc.dp.ua>

Одеський благодійний фонд «Хесед Шаарей Ціон» ім. Гаррі та Жаннетт Вайнберг
 Адреса: Україна 65023 Одеса, вул. Нежинська, 77/79
 Телефон: 380-48 737-4052
 Факс: 380-48 737-4053
 Email: gmilus@tm.odessa.ua
 Сайт: <http://www.gmilushesed.narod.ru>

Сімферопольський благодійний єврейський центр «Хесед Шимон»
 Адреса: Україна 95048 АР Крим, Сімферополь, вул. Міллера, 58
 Телефон: 380-652 519354, 519353
 Факс: 380-652 248172
 Email: shimon@utel.net.ua

Вінницький єврейський благодійний центр «Хесед Емуна»
 Адреса: Україна 21021 Вінниця, вул. Космонавтів, 8
 Телефон: 380-432 446015
 Факс: 380-432 431134
 Email: office@hesed.vn.ua
 Сайт: <http://www.jewish.vinnitsa.com>

Донецьк – Хесед Цедакка
 Адреса: Україна 83050, Донецьк, пр. Богдана Хмельницького 96а
 Телефон: 380-622 3343856
 Факс: 380-622 3343856

Житомирський благодійний єврейський центр «Хесед Шломо»
 Адреса: Україна 10003 Житомир, вул. Яна Гамарника, 10
 Телефон: 380-412 418616, 426197, 426198, 426201
 Email: hesed@ukrpost.ua
 Сайт: <http://www.hesedshlomo.com.ua>

Закарпатський обласний благодійний фонд «Хесед Шпіра»
 Адреса: Україна 88000 Ужгород, вул. Підгірна, 8
 Телефон: 380-312 612033, 619201
 Факс: 380-312 612435
 Email: fond@hesed-shpira.com.ua
 Сайт: <http://www.hesed-shpira.com.ua>

Запорізький благодійний фонд «Хесед Міхаель»
 Адреса: Україна 69061 Запоріжжя, вул. Перемоги, 4
 Телефон: 380-61 213-5562, 213-5750, 224-3306
 Email: hesed.zp@gmail.com

Івано-Франківський благодійний єврейський центр «Хесед Лейб»
 Адреса: Україна 76000 Івано-Франківськ
 Телефон: 380-342 230600
 Факс: 380-342 522843
 Email: albert@il.if.ua

Кіровоградський обласний благодійний громадський єврейський центр «Хесед Шломо»
 Адреса: Україна 25000 Кіровоград, вул. Держинського 90/40
 Телефон: 380-522 24-6944, 32-0429, 24-3231
 Email: heshlomo@mail.ru

Луганський обласний благодійний фонд «Хесед Нер»
 Адреса: Україна 91053 Луганськ, вул. Радянська, 193
 Телефон: 380-642 531332, 501057
 Факс: 380-642 501058
 Email: office@hesed-ner.lg.ua
 Сайт: <http://www.hesed-ner.org.ua>

Львівський обласний єврейський благодійний фонд «Хесед-Ар'є»
 Адреса: Україна 79013 Львів, вул.Котляревського, 30
 Телефон: 380-32 238-9860, 238-9861, 238-9869, 238-9914, 238-9915, 238-1178
 Email: arie@hesed.lviv.ua
 Сайт: <http://www.hesed.lviv.ua>

Миколаївський єврейський благодійний фонд «Хесед Менахем»
 Адреса: Україна 54002 Миколаїв, вул. Декабристів, 67
 Телефон: 380-512 478192
 Email: hesed@menachem.mk.ua

**Миргородський міський благодійний фонд
«Хесед Шахар»**

Адреса: Україна 37600 Полтавська область,
Миргород, вул. Кашинського, 9
Телефон: 380-5355 52143
Email: mgebc@poltava.ukrtel.net

**Рівненський благодійний єврейський фонд
«Хесед Ошер»**

Адреса: Україна 33000 Рівне
Телефон: 380-362 223106
Факс: 380-362 240469
Email: office@osher.rivne.com

**Конотопський міський благодійний фонд
«Єврейський громадський центр «Хесед Естер»**

Адреса: Україна 41615 Сумська обл., Конотоп, вул.
Шевченко, 33
Телефон: 380-5447-4-13-61
Факс: 380-5447-4-13-61
Email: ester@ester.org.ua
Сайт: <http://www.ester.org.ua>

**Сумський благодійний єврейський центр
«Хесед Хаїм»**

Адреса: Україна 40000 Суми, вул. Супруна 17
Телефон: 380-542-255330
Сайт: <http://www.jewish.sumy.ua>

**Харківський обласний єврейський благодійний фонд
«Хесед Шааре Тіква»**

Адреса: Україна 61072 Харків, вул. Тобольська, 46
Телефон: 380-57 760-1503, 760-1567, 760-1568, 760-1502
Факс: 380-57 714-3908
Email: office@hesed.org.ua
Сайт: <http://www.hesed.org.ua>

Херсонський обласний єврейський благодійно-громадський центр «Хесед Шмуэль»

Адреса: Україна 73000 Херсон, Червонофлотська вул., 124
Телефон: 380-552 425307, 425306
Факс: 380-552 425303
Email: shmyel@tlc.kherson.ua
Сайт: <http://www.hesed.kherson.ua>

**Хмельницький обласний благодійний фонд
«Хесед-Бешт»**

Адреса: Україна 29000 Хмельницький, вул.
Шевченко 40/2
Телефон: 380-382 700954, 700955, 702054, 702254,
559253
Факс: 380-382 720181
Email: hesedbesht@ukr.net
Сайт: <http://www.hesedbesht.org.ua>

**Черкаський єврейський благодійний фонд
«Хесед Дорот»**

Адреса: Україна 18015 Черкаси, вул. Богдана
Хмельницького, 66
Телефон: 380-472 473128, 477079, 476985
Факс: 380-472 544148
Email: hesed@megastyle.com
Сайт: <http://www.hesed-dorot.uch.net>

**Чернігівський єврейський благодійний фонд
«Хесед Естер»**

Адреса: Україна 14017 Чернігів, вул. Щорса, 58
Телефон: 380-462 152831; 152965; 147610
Факс: 380-462 152531
Email: root@esther.chernigov.ua

**Чернівецький обласний благодійний фонд
«Хесед-Шушана»**

Адреса: Україна 58000 Чернівці, вул. О.
Кобилянської, 53
Телефон: 380-372 552728, 571950
Email: hesed-shushana@mail.ru
Сайт: <http://www.shoshana.narod.ru>

**Севастопольський єврейський благодійний фонд
«Хесед Шахар»**

Адреса: Україна 299011 Севастополь, вул.
Кулакова, 26
Телефон: 380-692 548300
Факс: 380-692 559141
Email: shahar@ukrcom.sebastopol.ua

Фінансування та філантропія**Єврейський благодійний Фонд «Український
Єврейський Форум»**

Адреса: Україна 01030 Київ, Ярославів вал, 14-Д
Телефон: 380-44 235-1379
Факс: 380-44 278-5229
Email: secretary@jforu.com.ua
Сайт: www.jforu.com.ua

Боротьба з антисемітизмом та анти-ізраїльськими настроями

Український Єврейський комітет

Адреса: Україна, 01004, Київ вул. Дарвіна 16
Телефон: 380-44 585-8700
Факс: 380-44 585-8701
Email: red@i.kiev.ua
Сайт: www.feldman.org.ua/commity

Всеукраїнська Асоціація євреїв – колишніх в'язнів гетто та концтаборів

Адреса: Україна 03087, Київ вул. Керченська 4
Телефон: 380-44 243-6339

Молодіжні організації

Київський єврейський студентський культурний центр «Гігель»

Адреса: Україна 01004 Київ, вул. Червоноармійська, 30-1
Телефон: 380-44 248-7698
Факс: 380-44 278-7687
Email: office@hillel.com.ua
Сайт: http://www.hillel.com.ua

Одеський єврейський студентський культурний центр «Гігель»

Адреса: Україна 65023 Одеса, Грецька вул., 7 офіс 1
Телефон: 380-48 725-6000
Email: odessa@hillel.su
Сайт: http://www.hillel.org.ua

Дніпропетровський єврейський студентський культурний центр «Гігель»

Адреса: Україна 49000 Дніпропетровськ, вул. Клари Цеткін, 1-А офіс 3
Телефон: 380-56 374-2158
Email: dnepr@hillel.su

Мойше Хаус, Київ

Адреса: Київ, вул. Каменева 4а
Сайт: https://www.facebook.com/groups/moishehousekiev/

Мойше Хаус Одеса

Адреса: Україна, 65125, вул. Осипова 32, Одеса 32, 65125
Email: mshsodessa@gmail.com
Сайт: https://www.facebook.com/MoisheHouseOdessa

Український єврейський студентський союз (UUJS)

Адреса: Україна 01021 Київ, вул. Грушевського, 34-А-13
Телефон: 380-44 491-6193
Факс: 380-44 491-6194
Email: info@uujs.org
Сайт: http://www.uujs.org

Міжнародні єврейські організації

Американський єврейський розподільчий комітет «Джойнт», представництво в Центральній та Західній Україні

Адреса: Україна, 03068, Київ, вул. Глибоцька 17-а
Телефон: 380-44 490-2190
Email: office@joint.kiev.ua
Сайт: www.jdc.org

Міжнародна єврейська студентська організація «Гігель» в Україні, Білорусі, Молдові, Грузії, Азербайджані та Узбекистані

Адреса: Україна 01023 Київ, вул. Мечникова, 14/1
Телефон: 380-44 246-4511
Факс: 380-44 235-1067
Email: hillel@hillel.com.ua
Сайт: http://www.hillel.su

Представництво Клеймс Конференс в Україні

Адреса: Україна 01103 Київ, вул. Німанська, 7
Телефон: 380-44 295-0206
Факс: 380-44 295-0206
Email: zelyal@voliacable.com

Представництва Держави Ізраїль в Україні

Посольство Держави Ізраїль в Україні та Молдові

Адреса: Україна, 01133, Київ, бульвар Лесі Українки 34
Телефон: 380-44 586-1500, 285-5718
Факс: 380-44 586-1555, 284-9748
Email: info@kiev.mfa.gov.il
Сайт: http://ukraine.mfa.gov.il

Ізраїльський Культурний Центр в Києві

Адреса: Україна, 01133, Київ, бульвар Лесі Українки 34
Телефон: 380-44 285-6836, 284-9735
Факс: 380-44 285-3369, 284-9736
Email: icckiev@il4u.org.il
Сайт: www.il4u.org.il/kyiv

Єврейське агентство для Ізраїлю «Сохнут-Україна»

Адреса: Україна 04116 Київ, Старокиївська вул., 10

Телефон: 380-44 230-0457, 230-0458, 230-0459, 230-0469

Факс: 380-44 230-0452

Email: ua@jafi.org

Website: <http://jewishagency.org/JewishAgency/Russian/Delegations/Kiev/>

Цей звіт є четвертим із серії Інституту єврейських політичних досліджень, присвячених життю єврейської громади Східної та Центральної Європи після падіння комунізму.

Інші звіти цієї серії:

Єврейське життя в Польщі: Досягнення, складнощі та пріоритети після падіння комуністичного режиму

Єврейське життя в Угорщині: Досягнення, складнощі та пріоритети після падіння комуністичного режиму

Єврейське життя в Німеччині: Досягнення, складнощі та пріоритети після падіння комуністичного режиму

jpr / Отчёт

Інститут єврейських політичних досліджень

© Інститут єврейських політичних досліджень 2014

Усі права захищені. Повне або часткове копіювання, передрук або використання матеріалів у будь-якій формі на будь-яких носіях, як відомих нині, так і винайдених у майбутньому, у тому числі фотокопіювання та запис за допомогою будь-яких засобів зберігання та вилучення інформації без письмового дозволу видавника, заборонено.

Опубликовано Институтом еврейских политических исследований
Institute for Jewish Policy Research (JPR)
ORT House, 126 Albert Street, London NW1 7NE
Телефон +44 (0)20 7424 9265
E-mail jpr@jpr.org.uk
Сайт www.jpr.org.uk

Registered Charity No. 252626